

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут регіональних досліджень

Щеглюк Світлана Дмитрівна

**ФОРМУВАННЯ НОВИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Львів-2008

УДК 330.341:332.12

Щ - 33

Щеглюк Світлана Дмитрівна

Формування нових видів економічної діяльності в умовах трансформаційної економіки: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2008. – 195 с.

Монографія присвячена дослідженню теоретичних та прикладних основ вивчення нових видів економічної діяльності в умовах трансформаційних процесів в національній економіці. Аналізуються особливості формування нових видів економічної діяльності крізь призму інновацій та механізми їх розвитку й впровадження у діяльнісно-видову структуру економіки регіону. Запропонована оцінка трансформаційних процесів в економіці регіону із визначенням показника глибини трансформації та типізацією цих процесів. Визначено опосередковано вплив нових видів діяльності на структурні зрушення в регіональній економіці та окреслено підходи до встановлення можливих точок економічного зростання за рахунок впровадження нових видів діяльності. Окреслено основні шляхи формування перспективної діяльнісно-видової структури регіону, враховуючи нові види економічної діяльності, та подано рекомендації щодо удосконалення статистичного супроводу дослідження інновацій та удосконалення структури Класифікатора видів економічної діяльності.

Для економістів, управлінців, соціологів, географів, менеджерів інноваційної діяльності. Буде корисною для всіх, хто займається теоретичними дослідженнями і практикою управління трансформаційними процесами і прогнозування регіонального розвитку.

Відповідальний редактор:

Шевчук Л.Т. – доктор економічних наук, завідувач відділу територіальних суспільних систем і просторового розвитку Інституту регіональних досліджень НАН України

Рецензенти:

Семів Л.К. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу Інституту регіональних досліджень НАН України

Захарченко В.І – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і економіки підприємства Вінницький соціально-економічний інститут Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”

**ББК
ISBN**

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України (протокол №4 від 16 травня 2008 р.)

© Щеглюк С.Д., 2008.

© Інститут регіональних досліджень НАН України

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	12
1.1. Сутність нових видів економічної діяльності в трансформаційній економіці.....	12
1.2. Середовище виникнення нових видів економічної діяльності та методи їх дослідження.....	26
1.3. Фактори появи і розвитку нових видів економічної діяльності в умовах трансформації структури територіальних суспільних систем	39
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ НОВИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	54
2.1. Інновації як детермінанти виникнення нових видів економічної діяльності.....	54
2.2. Особливості прояву нових видів діяльності у трансформаційних процесах та їх типізація.....	76
2.3. Визначення впливу нових видів економічної діяльності на якість життя населення.....	94
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ НАПРЯМІВ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	115
3.1. Перспективна зміна економічної структури економічної системи в результаті впровадження нових видів економічної діяльності.....	115
3.2. Особливості формування й функціонування кластерів як нових форм організації видів економічної діяльності.....	136
3.3. Врахування наслідків впровадження нових видів економічної діяльності в економіку регіону в умовах структурних зрушень	152
ВИСНОВКИ.....	161
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	164
ДОДАТКИ.....	194

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

ВАКК	Всеукраїнська Асоціація Комп'ютерних Клубів
ВВП	валовий внутрішній продукт
ВДВ	валова додана вартість
ВЕД	вид економічної діяльності
ВПК	військово-промисловий комплекс
ВРП	валовий регіональний продукт
ДСанПіН	Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин
ЕД	економічна діяльність
ЄДРПОУ	Єдиний державний реєстр підприємств, організацій, установ
ЄС	Європейський Союз
ІЯЖ	інтегральний індекс якості життя
ІП	інноваційний потенціал
МНВК	міжвідомчі науково-виробничі комплекси
МТК	міжгалузевий територіальний комплекс
НВЕД	нові види економічної діяльності
НТП	науково-технічний прогрес
НТР	науково-технічна революція
ППТ	показник інтенсивності процесу трансформації
ПВЕД	постіндустріальні види економічної діяльності
ТВЕД	традиційні види економічної діяльності
ТВК	територіально-виробничий комплекс
ТОС	територіальна організація суспільства
ТСС	територіальна суспільна система
ФОВ	форми організації виробництва

ВСТУП

На зламі XX-XXI століть в класифікатори видів економічної діяльності розвинених країн дедалі частіше вносяться нові види економічної діяльності (НВЕД), що надзвичайно актуалізувало вивчення останніх з метою виявлення особливостей їх появи та визначення результатів впливу на регіональні та національні економіки. Якщо в розвинених країнах появи НВЕД передували активний розвиток науки і техніки та прогрес суспільства загалом, то в Україні поява НВЕД відбувалася на фоні глибоких трансформаційних змін, що ще більше привернуло увагу до вивчення як НВЕД, так і трансформаційних процесів.

Так, в Україні поява НВЕД активізувалася в другій половині 90-х років, коли трансформаційні процеси були особливо інтенсивними. В той час був прийнятий Класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД, 1996), який прийшов на зміну Загальному класифікатору галузей народного господарства (ЗКГНГ, 1976). За період, який минув між введенням в дію кожного з цих документів, зникали старі та виникали нові види економічної діяльності. Наприклад, у цей період в КВЕД зафіксовані такі нові види економічної діяльності: діяльність центрів денного перебування для знедолених осіб та послуги домашньої прислуги, екстериторіальна діяльність, біотехнології, нанотехнології, мобільне телебачення, Інтернет, електронна комерція, віртуальні підприємства різного профілю, консалтингова діяльність, спонсорство, дистанційне навчання, дистанційна робота (телеробота), дистанційна медицина (телемедицина), електронний банкінг (оптові і роздрібні електронні фінансові послуги) тощо. Вивчення НВЕД важливе не тільки з огляду їх впливу на структуру територіальних суспільних систем (ТСС), а й в зв'язку із появою нової економіки – економіки знань, яка принципово відрізняється від індустріальної економіки, оскільки вона вносить суттєві зміни в економічну діяльність. Такі зміни особливо яскраво проявилися під впливом новітніх інформаційних технологій. На наш погляд, дослідження НВЕД особливо гостро актуалізується у зв'язку з їх ототожненням з інновацією. Слід зазначити, що не кожна інновація може бути трансформована у НВЕД. Не кожна інновація може бути впроваджена в економіку в період трансформації територіальної суспільної системи різного ієрархічного рівня (на мегарівні – наднаціональна ТСС (об'єднання кількох держав, для прикладу ЄС); на макрорівні – національні

держави (Україна); на надрегіональному – економічні райони; на регіональному – області України та АРК Крим; на міжрегіональному – об'єднання на базі кількох областей (Карпатський регіон); на мікрорівні – райони областей, об'єднання кількох районів; локальний (частина району, місто, район у місті, території сільських рад тощо), в межах якої вона виникає. Ось чому дослідження особливостей виникнення, формування НВЕР в умовах трансформації ТСС є надзвичайно важливим, своєчасним і актуальним завданням сьогодення. Зазначимо, що розрізнено питання НВЕР і трансформаційних процесів у ТСС доволі ґрунтовно вивчалися вченими різних країн.

Так, дослідження трансформаційних процесів у розвитку ТСС знайшли місце у сучасних працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Є.Бойко, О.Білорус, С.Вовканич, О.Власюк, А.Гальчинський, В.Геєць, Б.Данилишин, М.Долішній, С.Єрохін, В.Захарченко, С.Злупко, Б. Кваснюк, І.Лукінов, А.Мокий, Н.Павліха, В.Павлов, О.Паламарчук, С.Писаренко, М.Пістун, У.Садова, Л.Семів, Д.Стеченко, О.Шаблій, Л.Шевчук та ін. А серед зарубіжних вчених, зокрема російських: слід відзначити наукові доробки О.Гранберга, В.Кушліна, Д.Львова, П.Мінакіра, Л.Мажар, Д.Шаригіна та ін. Проблемі оцінки впливу інноваційної складової на процеси економічного зростання присвячені праці М.Туган-Барановського, Й.Шумпетера, П.Друкера, М.Бутка, В.Гейця, Л.Гохберга, Б.Кузика, А.Сухорукова, Л.Федулової, А.Чухна, Ю.Яковця та ін. Проте, незважаючи на популярність даної тематики, невирішеними залишається низка питань. На сьогоднішній день НВЕР практично не вивчені з точки зору їх розвитку в умовах трансформації ТСС. Не досліджені особливості їх виникнення, функціонування, інтеграції в структурі регіональних і національної економік. Крім того, чи не найважливішою проблемою є визначення критичної маси інновацій, необхідної для перетворення їх у НВЕР в залежності від локалізації у конкретному місці ТСС. Нерозв'язаність цих питань, а також недостатня дослідженість процесів виникнення, впровадження та стимулювання розвитку НВЕР, які здатні суттєво трансформувати територіальну та діяльнісно-видову структуру господарства ТСС, зумовлює необхідність поглибленого і всебічного вивчення умов формування та особливостей функціонування НВЕР в галузевому та територіальному зрізах. Саме тому особливої актуальності набувають розробка теоретичних положень та

практичних рекомендацій щодо особливостей формування, оцінки впливу нових видів економічної діяльності на діялісно-видову структуру економіки територіально-суспільної системи в умовах її трансформації.

У першому розділі монографії “Теоретико-методологічні основи формування нових видів економічної діяльності (НВЕД) в трансформаційній економіці” систематизовано і уточнено понятійно-термінологічний апарат теми дослідження, розкрито системну сутність поняття “НВЕД”, окреслено особливості ТСС як середовища формування НВЕД та визначено фактори виникнення й впровадження НВЕД. Уточнення суті дефініції “НВЕД” вимагає екскурсу в трактування дефініції понять “діяльність”, “економічна діяльність” тощо. Встановлено, що сучасне розуміння “економічної діяльності”, яку трактують як особливу і визначальну сукупність дій, що забезпечує задоволення економічних потреб суспільства, викристалізувалося в результаті проходження через певні історичні етапи його розвитку, удосконалюючись від аграрної до постіндустріальної економіки, поступово набуваючи різноманітних рис та збагачуючись новим якісними та кількісними ознаками.

Запропоноване власне трактування змісту поняття НВЕД, а саме: НВЕД – це сукупність дій підприємств, організацій та окремих фізичних осіб, які, використовуючи однотипні ресурси (устаткування, людський капітал, ідеї, технологічні засоби, сировину та матеріали), здійснюють подібний виробничий процес, що завершується випуском продукції та наданням послуг певного призначення, та новизна функціонування яких відображається пентадою: “територія” (локалізація нових функцій); “технологія” (новітність технологічних процесів); “організація” (нова конструкція взаємозв’язків між учасниками НВЕД); “людський капітал” (новітні людські здатності забезпечувати функціонування НВЕД) і “час” (часовий лаг впровадження нових функцій).

Визначено особливості середовища формування НВЕД, тобто розглянуто характеристики структури територіальних суспільних систем та окреслені методи його дослідження з метою вивчення властивостей останніх, які виступають умовами, факторами чи детермінантами формування й розвитку НВЕД.

Розроблено авторську класифікацію факторів формування НВЕД на основі системи класифікаційних ознак за такими блоками: потреби населення ТСС, технологічно-інноваційні зміни, фінансово-

інвестиційна діяльність, інституціональні перетворення, соціокультурні особливості та оцінка конкурентоспроможності ТСС і НВЕД. Встановлено, що стадія розвитку ТСС визначає характер дії факторів: від стимулюючого та нейтрального до стримуючого.

Другий розділ “Особливості виникнення і розвитку нових видів економічної діяльності в умовах структурної трансформації економіки” присвячений аналізу інновацій як детермінант виникнення НВЕД, визначено підходи до дослідження трансформаційних процесів в ТСС, запропонована та апробована авторська методика визначення показника інтенсивності процесу трансформації економіки Львівської області за видами економічної діяльності, здійснена оцінка ролі НВЕД у підвищенні якості життя населення.

З метою визначення ступеню новизни інновації автором запропоновано матрицю комбінацій інноваційного ланцюжка (нова ідея – нова сировина – новий продукт – новий процес – нова послуга – нова технологія – нова економічна діяльність – нова форма організації діяльності – нова галузь економіки), яка дає змогу наочно представити механізм перетворення ідеї в інновацію вищого ступеня (до нового виду діяльності). На основі запропонованої матриці обґрунтовано напрямки вдосконалення механізму стимулювання створення НВЕД на різних ієрархічних рівнях ТСС.

Запропонована авторська методика оцінки трансформаційних процесів на основі визначення показника інтенсивності трансформації діяльнісно-видової структури економіки ТСС та інтерпретацією значень за розробленою шкалою трансформаційних перетворень із пороговим значенням у 15%. Проведений аналіз трансформаційних процесів за різноманітними зрізами діяльнісно-видової структури підтвердив факт подальшого існування трансформаційних процесів в Львівській області. Отримані дані засвідчили про значну деформацію діяльнісно-видової структури ТСС, що потребує негайного вирішення з метою уникнення соціально-економічних конфліктів, загострення диспропорцій та пошуку напрямів оптимізації економіки регіону.

Встановлено, що структурні зміни, що відбуваються в економіці України у зв'язку з переходом до соціально орієнтованої ринкової економіки, вимагають сучасних підходів до організації статистичного обліку і аналізу діяльності суб'єктів господарювання,

а також перегляд принципів побудови КВЕД для того, щоб виникаючі НВЕД мали резервні ніші в його структурі.

Для здійснення оцінки впливу НВЕД на поведінку і здоров'я населення автором проведено соціологічне опитування, результати якого підтвердили необхідність удосконалення санітарних стандартів і норм роботи за комп'ютером, вдосконалення законодавчо-нормативної регламентації дистанційної роботи, підвищення рівня освіченості населення з метою прискорення його готовності до освоєння НВЕД.

У третьому розділі монографії “Удосконалення напрямів впровадження нових видів економічної діяльності в умовах трансформаційної економіки” з метою забезпечення ефективного використання потенціалу НВЕД як ендогенних чинників зростання економіки розглянуто перспективні зміни діяльнісно-видової структури економіки Львівської області в результаті впровадження НВЕД, розкрито особливості формування кластерів як нових форм організації виробництва, а також оцінено можливі наслідки від використання НВЕД у ТСС. Обґрунтовані першочергові завдання при складності й непередбачуваності трансформаційних структурних зрушень які зумовлюють необхідність регулювання цих процесів для уникнення негативних наслідків.

Доведено, що основну роль при здійсненні структурних перетворень економіки слід відводити інноваціям, а точніше, – НВЕД, які здатні збалансувати структуру використовуючи наявні ресурси та реагувати на потреби соціально орієнтованої ринкової економіки. НВЕД є тими головними рушіями трансформації економіки, які спроможні покращити ефективність економіки в ТСС. Головними інструментами залучення НВЕД у ТСС є регіональний та інноваційний маркетинг, які визначають сформованість потреб населення на певну продукцію та послуги за видами економічної діяльності.

Запропоновано кластерну модель економіки з метою сприяння залучення інновацій та підвищення конкурентоспроможності регіональної ТСС. Автором розкрито особливості будови кластера, а також особливості функціонування їх головних типів: інноваційних та традиційних кластерів.

Доповнено класифікацію кластерів та проаналізовані основні відмінності кластерних утворень від територіально-виробничих комплексів (ТВК). Зроблено висновок про важливість переходу від

галузевого підходу розвитку економіки до кластерного. Показано, що біфуркаційні та конвергентні процеси є стимулюючими факторами виникнення НВЕД та залучення нових підприємств до участі у кластері. Визначено роль кластера у соціально-економічному розвитку ТСС.

Подано пропозиції щодо удосконалення статистичного обліку інноваційної діяльності в напрямку розширення переліку сфер їх залучення і видів інновацій, а також адаптації діючого КВЕД до світових та європейських стандартів за умов врахування об'єктивних змін діяльнісно-видової структури економіки України.

Монографія підготовлена за результатами досліджень, які виконувалися у відділі територіальних суспільних систем і просторового розвитку Інституту регіональних досліджень НАН України “Регіональні суспільні системи: організаційно-економічний механізм їх формування і розвитку в умовах соціально-орієнтованої економіки”, “Обґрунтування концептуальних і методичних положень розробки стратегії соціально-економічного розвитку Закарпатської області”.

Книга розрахована на наукових працівників, викладачів вищих навчальних закладів, керівників та спеціалістів, службовців органів державного та регіонального управління, місцевого самоврядування, всіх, хто цікавиться питаннями дослідженням інновацій, формуванням нових видів економічної діяльності, структурними зрушеннями та трансформаційними процесами.

Автор висловлює щиро вдячність науковому керівнику дослідження, доктору економічних наук Любові Теодорівні Шевчук за фахові консультації та слушні поради при написанні роботи.

Книга видана за фінансової підтримки гранту на виконання науково-дослідної роботи на тему “Стратегічні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні в контексті формування нових видів економічної діяльності” згідно постанови Президії НАН України від 27.06.2007р. №194.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТКУ НОВИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТРАНСФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Сутність нових видів економічної діяльності в трансформаційній економіці

Основою будь-якого наукового дослідження є чітке визначення і розуміння дослідником низки понять, якими він оперуватиме при проведенні своєї дослідницької роботи. Насамперед дамо визначення головного поняття “діяльність”, щоб зрозуміти наступні похідні від нього: “економічна діяльність”, “види діяльності”, “нові види економічної діяльності” тощо.

Отже, за словником “діяльність” – це специфічно-людський спосіб відношення до світу, в процесі якого людина відтворює і творчо змінює природу, роблячи себе діяльним суб’єктом, а явища природи, які піддаються діяльності – об’єктом діяльності [240, 96-97]. Безпосередньою причиною будь-якої цілеспрямованої діяльності людини є необхідність задоволення її потреб [15, 34]. Л.Т. Шевчук розглядає діяльність як сукупність дій у часі і просторі, як головну ознаку людини, а також стан суспільства, який може мати надзвичайно широкий діапазон – від військової ситуації до економічного процвітання [254, 263]. Поняття “діяльність”, яке виникло і розвивалось у філософії, а потім знайшло своє відображення в інших науках, розглядалось під різними кутами зору і, тому сформувалися різноманітні підходи до його вивчення. Так, Л.Т. Шевчук виділяє десять основних підходів до розуміння і подальшого дослідження діяльності (табл. 1.1), а також пропонує в межах регіональної економіки розглядати всі підходи до вивчення діяльності, оскільки вони в тій чи іншій мірі торкаються кожного конкретного регіону, в межах якого вона досліджується. Проаналізована нами таблиця 1.1. дозволяє побудувати гіпотезу про можливість використання цих підходів для дослідження генезису НВЕД. Оскільки . зясування генези кожного нового виду економічної діяльності

Таблиця 1.1.

Підходи до визначення сутності поняття “діяльність”*

Підходи	Визначення діяльності
Соціокультурний	є результатом процесу соціалізації, а також впливу культури та релігії загалом
Генетичний	наслідок взаємодій людини із зовнішнім світом, які супроводжувалися ускладненням умов довкілля, що в свою чергу вимагало інтенсифікації адаптації людини до нових умов
Процесуальний	це особлива форма існування людини як розумного біологічного виду
Навчальний	є результатом цілеспрямованого навчання
Інформаційний	є наслідком постійної переробки інформації
Феноменологічний	наслідок особливої форми свідомості людини
Регуляційний підхід	є фактором і наслідком саморегуляції біологічної активності людини
Структурно-психологічний підхід	це наслідок функціонування системи різнорівневих пізнавальних процесів
Формаційний	результат формаційного розвитку суспільства
Функціональний	є функцією людського організму

*Складено за [254, 264].

Особливості кожного підходу дадуть можливість виявити ядра (місця, точки) виникнення НВЕР у найрізноманітніших сферах життєдіяльності суспільства. Це, в свою чергу, дозволить розібратися в суті та специфіці кожного НВЕР (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2

Використання підходів до визначення сутності поняття “діяльність” для виявлення генезису (ядер) виникнення і особливостей НВЕР*

Підходи	Генезис і особливості НВЕР
Соціокультурний	НВЕР виникають внаслідок міжкультурного обміну і запозиченню нових ідей з інших ТСС. Проявляються позитивні і негативні (девіантні) особливості
Генетичний	НВЕР володіють новими екологічними характеристиками, які здатні зменшити негативні впливи на довкілля
Процесуальний	Вплив НІТ на появу НВЕР та постійне оновлення внаслідок впровадження інновацій
Навчальний	Важлива роль нового знання, необхідності навчання у формуванні НВЕР
Інформаційний	Інформаційна складова присутня у будь-якій новій формі діяльності
Феноменологічний	Нові способи мислення, мисленнєві технології призводять до НВЕР
Регуляційний підхід	Зміни в організації розвитку людини, форми саморегуляції визначають здатність формувати НВЕР
Структурно-психологічний підхід	Психологічні аспекти впливу нових знань на НВЕР в житті людини
Формаційний	Будь-яка зміна суспільних формацій супроводжується НВЕР
Функціональний	Потреба і можливість розширення функційних можливостей людини призводить до НВЕР

*Власна розробка

Названі вище підходи доповнені особливими принципами. Такі

принципи були запропоновані Л.Т. Шевчук: принцип істинності (дослідження повинно базуватися на достовірній, повноцінній, всебічній інформації про діяльність населення регіону як в межах, так і за межами постійного місця проживання); принцип зіставності і порівняння (в межах дослідження необхідне порівняння діяльності різних регіонів з метою її регулювання в кордонах країни); принцип виключення (визначення в дослідженні шкідливих для довкілля регіону видів людської діяльності та розроблення заходів, спрямованих на нейтралізацію їх наслідків чи повне їх припинення); коеволюційний принцип (розроблення заходів на основі здійсненого дослідження, які повинні спрямовуватись на узгодженість людської діяльності з можливостями відтворення середовища, в якому вона відбувається). З огляду на наше дослідження використання таких принципів є важливим тому, що виявлення генезису НВЕРД повинно базуватися на достовірній інформації [254, 265]. Сучасні регіональні дослідження на центральне місце ставлять людину з її потребами та інтересами, тобто формулюють “людинознавчу парадигму регіоналістики” [57, 33]. О.І. Шаблій у праці [249] пропонує перейти від формаційного підходу в дослідженнях до діяльнісного. З’явившись спочатку в філософії, психології, діяльнісний підхід поширився на інші сфери дослідження, в економічній науці, наприклад, він формує новий аспект регіональних студій, який відображається у дослідженні видової структури регіону або, за визначенням О.Завгородньої, **діяльнісно-видової** (за видами економічної діяльності) складової економіки регіону. Як стверджує О.Завгородня, діяльнісно-видова структура генетично походить від галузевої та в агрегованій конфігурації об’єднує галузі із спільною спрямованістю й однотипним характером використання результатів виробництва [81, 35]. На нашу думку це твердження істинне щодо впровадження КВЕРД на зміну ЗКГНГ, але стосовно генезису понять – то “діяльність” є первинною категорією щодо “галузі”. Наше дослідження присвячено вивченню соціально-економічної діяльності людини, яка постійно видозмінюється, удосконалюється, набуває нових ознак та змінює діяльнісно-видову структуру

ТСС. Важливе місце серед багатьох видів діяльності належить власне економічній діяльності (ЕД), тому цілком справедливо, що головну увагу в межах регіональної економіки приділяють ЕД, яку розглядають передусім крізь призму господарства регіону [254, 264]. Розглянемо різні погляди вчених на трактування ЕД (табл. 1.3)

Таблиця 1.3.

Погляд вчених на суть економічної діяльності*

Автор, джерело	Погляд на економічну діяльність (ЕД)
Економічна енциклопедія [71, 419]	ЕД – найважливіша форма свідомої та цілеспрямованої трудової діяльності людей, у процесі якої вони здебільшого вступають в активні зв'язки з природою та економічні зв'язки й відносини між собою для створення економічних благ у різних сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, обміні, розподілі, споживанні), а також формують свою особистість”. ЕД розуміється як процес, що має мету (створення благ і розвиток особистості), засоби (засоби виробництва) та результат (економічні блага у формі корисних для суспільства товарів і послуг) Особливістю ЕД є те, що вона здійснюється у сферах матеріального та нематеріального виробництва різними економічними суб'єктами (окремим індивідом, домашніми господарствами, трудовими колективами). Окремі види ЕД не пов'язані безпосередньо з активним відношенням людина – природа (діяльність у сфері освіти, охорони здоров'я та ін.). ЕД органічно пов'язана з результатами минулої діяльності (успадкованими від минулих поколінь засобами праці, нагромадженням досвідом та знаннями, в т.ч. науковими, глибиною суспільного поділу праці, цілеспрямованістю, перетворенням речовини природи та її пристосуванням до потреб людей, взаємодопомогою, співробітництвом та змагальністю (конкуренцією).
І.Максименко [134, 39]	ЕД – особлива і визначальна життєдіяльність, яка забезпечує задоволення економічних потреб суспільства; поза ЕД існування людей, суспільства неможливе
А.А. Гриценко [49, 3].	ЕД відокремлюється від інших видів суспільної життєдіяльності в особливу сферу саме в епоху індустріальної економіки
В.В. Радаєв [195, 36]	У ЕД виокремлюються дві сторони: перша – природоперетворююча, технологічна, яка реалізується в певному результаті, сукупності економічних благ. Її зміст виражається у взаємодії з природою (безпосереднє виробництво), формою взаємодії є доцільна трудова діяльність, мета такої діяльності – результат (економічні блага) як потенційне джерело забезпечення життя; засоби діяльності – “учасники” виробничого процесу, які формують “результат”: саме засоби (фактори, економічні суб'єкти тощо) виробництва. Друга сторона – відносини між людьми, пов'язані з присвоєнням і використанням отриманого “результату” для задоволення своїх потреб (економічні, або виробничі відносини)
Економічний словник [279]	ЕД – сукупність дій на різних рівнях господарювання, в результаті яких люди задовольняють свої потреби засобами виробництва і обміну матеріальними благами і послугами. Свідома діяльність людини з виробництва економічних благ і послуг. В загальному значенні ЕД є характеристикою економічного життя протягом певного часу на певній території, яка виражається показниками ВВП
О.І. Цимбал [244]	ЕД розуміють крізь призму предмету економіки – відтворення благ, що забезпечують розширений розвиток умов існування суспільства. Враховуючи, що благом певні умови стають лише після суспільного визнання їх в якості цінності, ЕД – конкретизація характеру більш широкого класу активності, спрямованої не тільки на створення благ, а й формування визнання певних об'єктів в якості цінностей чи антицінностей. Враховуючи, що джерелом ЕД є людина, а сам процес ЕД та активності полягає у цілеспрямованому витрачанні

	її розумових, духовних і фізичних потенцій. ЕД виявляється тотожною праці в класичному трактуванні.
--	---

*Власні узагальнення

На думку дослідників, діяльність стає економічною тоді, коли вона ставить за мету або має як наслідок виробництво і обмін товарами й послугами, які є корисними, чи рідкісними. Залежно від певних сфер прикладання праці виділяють таку ЕД: сільськогосподарську, промислову, міжнародну тощо. Однак, слід зауважити, що трактування, яке подано в “Економічній енциклопедії” ототожнює ЕД із трудовою діяльністю і не враховує важливої складової ЕД, яка є “невиробничою” – мислительної, інтелектуальної, яка в епоху знаннєвої економіки є визначальною і продуктивною. ЕД є також однією із стрижневих категорій економічної теорії, об'єктом її дослідження.

Узагальнивши подані вище визначення ЕД, можемо зробити висновок про ототожнення її з трудовою або працедіяльнісною активністю. Таке розуміння є морально застарілим і не може використовуватися для трактування ЕД у сучасному її розумінні в контексті формування економіки знань. Оскільки, ЕД, проходячи певні історичні етапи розвитку суспільства, удосконалюючись від аграрної до постіндустріальної економіки поступово набуває різноманітних рис та збагачується новим якісними та кількісними ознаками. Важливою особливістю ЕД є створення не тільки матеріальних, а й нематеріальних благ та послуг, значення яких досягло високого ступеня в сучасних умовах. Отже, виходячи з вищесказаного сформуємо власне визначення ЕД. Під ЕД слід розуміти сукупність дій підприємств, установ, організацій і фізичних осіб у сфері виробництва, розподілу та обміну економічними ресурсами, благами і послугами з метою забезпечення зростаючих потреб суспільства. Під впливом науково-технічної революції (НТР) та фундаментальних відкриттів у природничих та гуманітарних науках, а також глобалізації ЕД людини набуває нового змісту, урізноманітнюється її структура та потребує впорядкування і віднесення до певних сфер життєдіяльності людини.

Всю палітру структури сучасної економіки України розкривають види економічної діяльності. Саме визначення “вид економічної діяльності” набуло широкого загального вжитку після впровадження 01.07.1997р. КВЕД (ДК 009-96) з метою переходу національної статистики України на міжнародну систему обліку і статистики. Впровадження такого класифікатора в Україні як КВЕД дозволило вивчати структуру економіки за видами економічної діяльності, що відповідають міжнародним статистичним стандартам та порівнювати її з іншими країнами [101, 266]. Крім того, присутність певного виду ЕД у Класифікаторі означає офіційне визнання факту існування даного виду діяльності і подальшу координацію дій різних секторів економіки. Без адекватного Класифікатора неможливе ефективне управління, розподіл інвестицій, законодавче врегулювання та розробка державних програм з розвитку пріоритетних видів діяльності. За КВЕДом ЕД – це процес поєднання дій, які приводять до отримання відповідного набору продукції чи послуг, а вид діяльності розуміється як використання ресурсів (устаткування, робочої сили, технологічних засобів, сировини та матеріалів), виробничого процесу, випуск продукції та надання послуг. Наголошується те, що окремий вид діяльності може складатись з єдиного простого процесу, а також може охоплювати й цілий ряд процесів, кожний з яких входить до відповідної категорії класифікації [104]. Крім того, у КВЕД зазначено, що однакові або подібні види виробничої сфери формують галузь діяльності. Отже, Класифікатор побудовано так, що виділені об'єкти охоплюють усі або майже всі види діяльності, які здійснюються в будь-якій галузі господарства. Саме з метою виділення галузей економіки (сільське господарство, металургія, транспорт, будівництво), введені "Секція" та "Підсекція", які позначені прописними літерами латинської абетки. Наприклад, секція (від А до Q) підсекція (використовується тільки у секціях "С" (від "СА" до "СВ") та "D" (від "DA" до "DN")) (табл. 1.4.) [104]. Подальший поділ КВЕД на розділи, групи, класи, підкласи позначаються цифровими кодами: D DA XX.XX.X, де X – цифри від 0 до 9. Значення від 1 до 8 означають деталізацію міжнародного

рівня класу, а 9 – завжди інші угруповання [101, 269]. Поява НВЕД зумовлює формування нових галузей економіки. Так, у 1940р. у народному господарстві країни було близько 150 галузей, а 1990 – вже 500 [149,39].

Таблиця 1.4.

Структура КВЕД, 2006р.*

Код секції	Сфери економіки	Вид економічної діяльності
A	Добувна	Сільське господарство, мисливство та лісове господарство
B		Рибне господарство
C		Добувна промисловість
D	Обробна	Обробна промисловість
E		Виробництво електроенергії, газу та води
F		Будівництво
G	Сфера послуг	Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту
H		Готелі та ресторани
I		Транспорт
J		Фінансова діяльність
K		Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам
L		Державне управління
M		Освіта
N		Охорона здоров'я та соціальна допомога
O		Колективні, громадські та особисті послуги
P		Послуги домашньої прислуги
Q		Екстериторіальна діяльність

*Джерело: [104].

Перехід економіки України до КВЕД практично здійснювався у перекодуванні всіх підприємств та організацій на базі Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Вперше у КВЕД з'явилися такі види діяльності, які не мали аналогу у попередній класифікації ЗКГНГ: діяльність центрів денного перебування для знедолених осіб та послуги домашньої прислуги та ін. Тобто, з позиції виділення та включення їх до Класифікатора, вони виступають як НВЕД [265, 441]. Вже з 1.04.2006 р. вступила в дію нова редакція Класифікатора видів економічної діяльності КВЕД – ДК 009:2005, структура якого була змінена і доповнена методами визначення основного, проміжного та виду економічної діяльності [159]. Метою другої редакції КВЕД є приведення її у відповідність до нової редакції базової міжнародної статистичної класифікації видів діяльності NACE (Rev.1.1

- 2002 р.). Згідно поставленим цілям на міжнародному рівні здійснено перегрупування класифікаційних позицій у восьми розділах класифікації: 1) розгрупування позицій класифікації у 29, 40, 72, 74 та 90 (Секції О – надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту) розділах ; 2) перекодування всіх класів групи 51.6 у групу 51.8 з подальшим утворенням 2-х нових класів на базі класу 51.64; 3) згрупування позицій у 27 та 55 розділах [159]. Розгрупування позицій 90 розділу на міжнародному рівні співпало з вже існуючими позиціями на національному рівні КВЕД. Також утворено два нових розділи - 96 та 97 з метою задоволення потреб соціальної статистики щодо класифікації недиференційованої діяльності домашніх господарств як виробників товарів та послуг для власного споживання [159]. Схематично нова редакція КВЕД представлена у таблиці 1.5. Вперше у другій редакції КВЕД подана європейська регламентна частина класифікації видів діяльності – терміни та визначення, які використовуються в контексті класифікації (вертикальна та горизонтальна рівні інтеграції видів економічної діяльності, основний виді діяльності тощо) а також правила визначення та зміни основного, другорядного та допоміжного видів економічної діяльності.

Таблиця 1.5.

Структура КВЕД за класифікаційними рівнями*

Секція	Кількість				
	Підсекцій	Розділів (XX)	Груп (XX.X)	Класів (XX.XX)	Підкласів (XX.XX.X)
A		2	6	14	15
B		1	1	2	2
C	2	5	13	16	20
D	14	23	103	242	278
E		2	4	7	7
F		1	5	17	26
G		3	19	79	104
H		1	5	8	9
I		5	14	21	30
J		3	5	12	12
K		5	23	39	45
L		1	3	10	17
M		1	4	6	8
N		1	3	7	10
O		4	12	30	33
P		3	3	3	3
Q		1	1	1	1
17	16	62	224	514	620

*Джерело: [159].

Це забезпечило застосування єдиної термінології, типів статистичних одиниць, правил та порядку визначення основного виду діяльності, що є важливою передумовою зіставності та узгодженості національної статистики зі статистикою країн світового співтовариства та сприяє процесу інтеграції України до ЄС [159].

Зазначимо, що на практиці для визначення основного виду діяльності у промисловості використовують показник кількості зайнятих за видами економічної діяльності, в інших галузях – обсяг реалізованої (виробленої) продукції. Віднесення до основного виду діяльності передбачає значення відповідного показника на рівні понад 50% у відповідній структурі виду діяльності. Власне, у таких процесах розвитку економіки, як еволюційному, так і революційному, формуються НВЕД, які повинні знайти своє місце серед традиційних видів діяльності та задовольнити потреби й інтереси людини. Важливим є той факт, що розміщення нових видів діяльності вже меншою мірою залежить від наявності природних, значних людських та виробничих ресурсів, розвиненої транспортної інфраструктури, а більше від інституційної структури, яка формує сприятливі умови для генерування ефективних інновацій та сприяє їхньому впровадженню та подальшому розвитку. Крім того, для НВЕД властиві нові форми організації самої діяльності: віртуальна складова економічної діяльності (on-line), яка перекривається, а подекуди і доповнює реальну (off-line) діяльність на певній території та в часі. Ці положення також розглядаються і підтверджуються у дослідженнях сучасних науковців. Так, наприклад, І.А.Максименко стверджує, що у “даний час ще не накопичено достатньо даних як про поширення нових технологій, так і про їхній вплив на соціально-економічні процеси. Кількісні параметри поширення і використання нових технологій в окремих країнах і у світі піддаються більш-менш точному визначенню. Однак виміряти ефекти цього поширення, а тим більше спрогнозувати можливі наслідки надто складно, насамперед через масштаби як позитивного, так і негативного

технологічного впливу. Це стосується і обґрунтування впливу нових технологій на найважливіші параметри економічної діяльності суспільства” [136]. Таким чином, з позицій виникнення та розвитку НВЕД як важливого фактору суспільного прогресу, стає важливим питання саме структурної перебудови економіки ТСС, яка б дозволила оптимізувати суспільне виробництво, керувати процесом залучення та впровадження НВЕД з метою мінімізації невідповідності та отримання загального економічного ефекту. На думку вчених, стратегічна мета економічної діяльності української держави, яка обумовлена виконанням її нових функцій полягає у забезпеченні стійких та сприятливих умов діяльності національних економічних суб'єктів у глобалізованому просторі, створення інституціональних передумов входження найбільш розвинутих українських підприємств, сфер, видів економічної діяльності в глобалізований сектор світової економіки [131]. Важливість вивчення НВЕД пов'язане із появою нової економіки, яку багато дослідників називають економікою знань (економіки, що базується на знаннях), або, як визначає Вовканич С.Й., знаннєвомісткою економікою. Оскільки вона вносить суттєві зміни в економічну діяльність, яка принципово відрізняється від економічної діяльності в індустріальній економіці. Під впливом новітніх інформаційних технологій відбуваються зміни багатьох аспектів економічної діяльності суспільства [134]. Перш за все, змінюється форма та способи її здійснення. Зникає необхідність в значній концентрації ЕД, як це було в індустріальній економіці. Людина може тепер повноправно брати участь в ЕД, знаходячись далеко від великих економічних центрів. В інформаційній економіці, на думку І.А. Максименка, значно зменшується значення бюрократичного управління ЕД, і працівники при виконанні своїх основних функцій стають більш самостійними, а кожна організаційна одиниця являє собою окремий модуль, направлений на вирішення конкретного завдання чи завдань [135]. Головним ресурсом і рушійною силою ЕД в економіці знань стає інтелектуальний потенціал суспільства, а інноваційна система – середовищем, яке забезпечує трансформацію результатів інтелектуальної діяльності у

прибуткову ЕД та подальший розвиток [143, 100]. Масове і прискорене впровадження нових знань та технологій вимагає узгодженого функціонування інноваційної системи, науки, освіти, інформаційно-комунікаційної інфраструктури, в єдиному правовому полі та регулятивному середовищі, а також стимулів для безперешкодного обміну знаннями: полегшений доступ до баз знань на всіх рівнях, вільний рух технологій поряд із вільним рухом товарів та капіталів [135].

НВЕД характеризується набором специфічних рис, які і відрізняють їх від традиційних видів економічної діяльності. Серед них виділяють: значущість (тобто, нова діяльність повинна бути значимою та важливою); унікальність (НВЕД повинні володіти особливими перевагами над традиційними видами діяльності) тощо. Серед якісних змін ЕД важливо виділити такий феномен як електронна економічна діяльність, під якою розуміють процес вироблення, надання товарів і послуг комп'ютерними засобами із залученням Інтернету. Мається на увазі електронна комерція, а також електронні форми економічної традиційної діяльності (електронна пошта, електронний банкінг (оптові і роздрібні електронні фінансові послуги), дистанційна робота (телеробота), віртуальні консультації, електронна реклама, віртуальні фірми тощо). Крім того, часте вживання терміну НВЕД і визнання необхідності його впровадження не означає єдності авторів у розумінні сутності цього феномену та факторів, що їх визначають. Вивчення глибини опрацювання питання НВЕД у науковій літературі дозволяє нам зробити ще й такі висновки, які свідчать про різні позиції дослідників при вивченні даної проблеми (табл. 1.6.). Часто під НВЕД розуміють лише технологічно нові зрушення у галузях, зміну галузевої структури у ТСС під впливом НТР, що, на нашу думку, дещо звужує коло характеристик НВЕД. Тому, що під “новим”, тобто новим знанням, за твердженням Б.І. Сіменач, розуміють не просто те, що виникає вперше, а головним чином те, що має майбутнє, рухає та спрямовує розвиток явища, більш прогресивне у порівнянні з попереднім [210, 29]. Тобто, “нове знання” на думку Б.І.Сіменач є як наслідком минулого так і може

виникати з майбутнього. Це підтверджується тим, що НВЕР зароджуються у традиційних видах, змінюють їх та вдосконалюють, або виникають вперше і є настільки потужними (в плані впливу на структуру економіки ТСС), що починають функціонувати самостійно, виокремлюючись у повноцінний самостійний вид економічної діяльності, поступово захоплюючи нові трудові та виробничі ресурси.

Таблиця 1.6.

Методологічні підходи дослідження нових видів економічної діяльності*

НВЕР	Мета використання	Характер визначення	Автор	Джерело
Регіональний аспект (НВЕР виникає вперше у даному конкретному регіоні, але є відомими поза межами цього регіону)	Покращання (стимулювання) регіонального економічного розвитку	Створення НВЕР з метою нових можливостей працевлаштування жителів регіону, використовуючи місцеві людські, інституційні та фізичні ресурси. Якщо у певній місцевості є значний людський потенціал там або будуть створюватись підприємства або ці підприємства будуть переїжджати з інших районів.	Блейклі Е. □ж.	[16]
Інноваційний аспект (НВЕР вперше виникає у структурі національної економіки)	Диверсифікація видів діяльності та дифузія інновацій у структурі національного господарства	Виникнення НВЕР внаслідок активізації інноваційної складової “нової економіки” в т. ч і в традиційних галузях	Гохберг Л.М	[161, 16-17]
Ринковий аспект (НВЕР виникає у структурі національної економіки, модернізуючи традиційні види діяльності згідно потреб ринку)	Реакція на задоволення потреб споживачів, швидка мобільність видів діяльності	Зростаючий вид діяльності (га□узь) – це такий, в якому попит на продукцію (товари або послуги) зростає швидше, ніж національний дохід і/або чисельність населення.	Друкер П.	[62]

*Власна розробка

На думку Г.Менша, який розглядав базисні, покращуючі та псевдонововведення, саме базисні інновації (які виражаються в радикальних змінах в технологічній базі і способах організації виробництва, державно-

правового, соціокультурного устроїв, духовного життя [281, 15]) є вихідним пунктом для виникнення нових галузей промисловості, форм організації виробництва, сфер бізнесу, ринків збуту тощо [93, 110]. Історично склалося так, що структура галузей, чи видів економічної діяльності господарства була досить стійкою і мало піддавалася змінам. Змінювалися лише пропорції структури господарства в залежності від етапу розвитку економіки та економічних відносин. Поява ж НВЕД безперечно пов'язана із впливом НТП та зростаючого попиту економічних агентів нової функції чи в процесі споживання, чи у процесі виробництва [29, 30]. На думку С.І. Василюк, зміна форм ЕД обґрунтовує необхідність зміни визначення тих чи інших галузей економіки [29, 30]. Крім того, поява НВЕД вимагає відповідно підготовлених фахівців, що змушує переглянути освітні аспекти підготовки спеціалістів, які були б здатні освоювати НВЕД. Як стверджує Г.Є. Ямненко, перетворення на сучасному етапі інформаційної сфери в новий стан характеризується значною кількістю зайнятих працівників і частиною виробництва товарів, послуг, появою НВЕД [282, 11]. Висока швидкість надходження нових знань, оновлення технологій змушують людину вміло і оперативно адаптовуватися до нових умов, опановувати зміну видів діяльності, з метою забезпечення ефективного економічного розвитку. Щоб скоротити час, необхідний для засвоєння знань і вмінь для опанування НВЕД, необхідно поєднати навчання і практичну реалізацію знань, тобто професійна діяльність стає частиною навчання. Варто зазначити, що з появою НВЕД значення традиційних видів діяльності не заперечується і не знецінюється, а сприяє їх трансформації та оновленню на технологічній основі під впливом нових знань. Багато провідних вчених погоджуються з тим, що саме інновації як атрибут економічного розвитку та динаміки діяльнісно-видової структури виступають своєрідною точкою структурної біфуркації системи, в якій з'являється або новий напрям розвитку, або новий елемент системи (стабільні в минулому галузі стрімко змінюються, зливаються, розгалужуються або взагалі зникають відповідно до появи нових продуктів), що надає їй (системі) нових властивостей [81, 37].

Враховуючи робочу гіпотезу та вищенаведені міркування, пропонуємо власне трактування НВЕД. Таким чином, під **новим видом економічної діяльності** слід розуміти сукупність дій підприємств, організацій та окремих фізичних осіб, які, використовуючи однотипні ресурси (устаткування, людський капітал, ідеї, технологічні засоби, сировину та матеріали), в результаті яких відбувається подібний виробничий процес, що завершується випуском продукції та наданням послуг певного призначення, причому новизна цих дій відображається пентадою: “територія” (локалізація нових функцій); “технологія” (новітність технологічних процесів); “організація” (нова конструкція взаємозв’язків між учасниками НВЕД); “людський капітал” (новітні людські здатності, які забезпечують функціонування НВЕД) і “час” (часовий лаг впровадження нових функцій) (рис.1.1.). Головним при визначенні НВЕД, на нашу думку, є саме критерій новизни. Новизна за Н.К.Мойсеєвою визначається як сукупність властивостей, що характеризують радикальність змін об’єкта і дають йому право називатися новим [93, 110].

Розкриємо багатогранну сутність НВЕД, охарактеризуємо ієрархічно-організаційні позиції даного поняття:

1) з позиції території: ТСС в цілому, НВЕД – це такий вид економічної діяльності, аналогу якому не було до його появи в межах досліджуваної ТСС взагалі;

2) з позиції з позиції технології, НВЕД – це такий вид діяльності, який з’являється вперше в світі у вигляді нової технології; з позиції застосування нових матеріалів – нові ресурси (матеріали, речовини тощо) в результаті діяльності набувають нових рис і використовуються для виробництва нового продукту [267, 316].

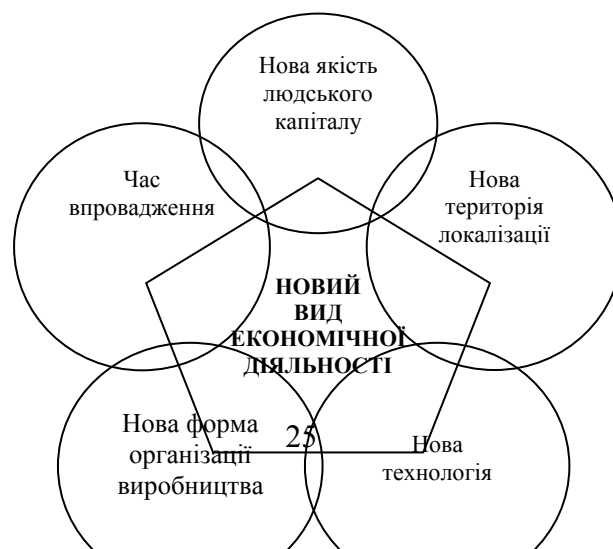

Рис.1.1. Сутність нового виду економічної діяльності*

*Власна розробка

3) з позиції організації – для НВЕД характерна зміна зв'язків у організаційній структурі, посилення соціальних зв'язків, формування соціального партнерства, домінуюча мережна (горизонтальна) організація діяльності;

4) з позиції часу – від моменту виникнення інновації до її впровадження і формування у НВЕД проходить певний часовий лаг – інноваційний лаг впровадження нових функцій;

5) з позицій людського капіталу – НВЕД орієнтовані на певні якісні характеристики особистості, яка б володіла певними знаннями, уміннями і навичками для засвоєння НВЕД. Оскільки від кількості і якості людського капіталу залежить поява і поширення нових знань і НВЕД.

З основних моментів нашого підходу до розуміння сутності НВЕД випливає, що поява нового знання, еволюція ЕД в суспільстві при сприятливих умовах призводять до формування НВЕД, які якісно відрізняються від традиційних (старих, існуючих, діючих в господарській структурі ТСС) форм діяльності.

1.2. Середовище виникнення нових видів економічної діяльності та методи їх дослідження

Оскільки майже всі НВЕД формуються в ТСС, то останню можна розглядати з одного боку, як середовище в якому виникають НВЕД, а з іншого – як середовище їх впровадження. Під середовищем формування НВЕД ми

розумітимемо певну сукупність економічних, науково-технічних, соціально-психологічних, екологічних, правових, культурно-ментальних умов розвитку ТСС. Характерною ознакою такого середовища є наявність потужних стимулів для виникнення інновацій, існування потреби в появі та впровадженні НВЕРД, а також адаптації нових видів діяльності в даних умовах. Формуються ці умови як самостійно, внаслідок саморегуляції ТСС, так і як результат політики держави, яка спрямованої на успішне становлення, розвиток і функціонування НВЕРД. Слід зазначити, що середовище формування НВЕРД може бути як сприятливе, так і несприятливе до НВЕРД. Тобто, середовище як ТСС характеризується набором елементів та взаємозв'язків між ними. Середовище мусить бути готовим, з точки зору його розвиненості до продукування інновацій, до їх сприйняття. Готовність середовища залежить, насамперед, від розвиненості структури економіки на досліджуваній території. Розглянемо структуру ТСС та її складові, оскільки ми припускаємо, що кожний з НВЕРД має специфічну **точку виникнення**, яка залежить від особливостей генезису НВЕРД та місця його виникнення. Застосовані в першому параграфі підходи до генезису НВЕРД дозволили припустити, що кожний з елементів ТСС, зв'язки між ними можуть слугувати середовищем виникнення НВЕРД. Саме тому необхідно розглянути сутність, структуру ТСС з метою розкриття особливостей виникнення й прояву в них НВЕРД. Їх дослідження вимагало розробки спеціальної методики, яка включала б низку ефективних методів дослідження, в тому числі і регіонального аналізу.

Ця спеціальна методика базується на низці таких послідовних кроків: 1). Окресленні ТСС як системи – застосування системного підходу; 2). Виокремленні окремих підсистем ТСС; 3). Визначенні ієрархічних рівнів ТСС; 4). Розкритті структури ТСС та зв'язків між окремими підсистемами; 5). Виявленні синергетичних зв'язків та ефектів.

Опирається дана методика на головні положення теорій систем, синергетики, катастроф та біфуркацій, теорії інновацій, теорії постіндустріального суспільства. Для розуміння розвитку та трансформації

ТСС нами використані основні позиції чисельних концепцій та теорій, зокрема: теорія циклічних та структурних трансформацій економіки (К. Кларк, 1940), теорія трьох хвиль (А. Тоффлер, 2004); сучасна теорія економічного зростання (С. Кузнець, 1971), теорія постіндустріального суспільства (Д.Белл, 1999, А.Туррен, 1971), американські та європейські теорії НТР: концепція нового або інформаційного суспільства (П.Друкер, 1990), корпоративної економіки та суспільства достатку (Дж. К. Гелбрейта, 1969), інформаційної економіки (М.Порат, 1978), теорія стадій економічного зростання (У.Ростоу, 1960) тощо.

Крім того, вивчення будь-якого середовища передбачає застосування системно-структурного підходу. Необхідно поєднати методи аналізу соціально-економічного розвитку і зміни структури ТСС. Оскільки, нами розглядаються особливості появи та розвитку НВЕД у ТСС, то необхідно дати визначення територіальним системам, визначити ієрархію, зв'язки та структуру кожної з них. Крім того, на основі запропонованої методики дослідити особливості появи і розвитку НВЕД у ТСС різних ієрархічних рівнів.

Теорія ТСС, яка сформувалася у вітчизняній суспільно-географічній науці наприкінці 60-х рр. ХХ ст. З. Хойницький сформував концепцію ТСС (1998), який поділив її на чотири складові: 1) концепція місця, 2) концепція території; 3) концепція суспільного простору; 4) концепція територіальних соціумів [230,167]. Як бачимо, системна концепція, яка зародилася в суспільній географії набула загального поширення й визнання, в результаті стала базовою для методології географічних наук. Особливо активно розвивали концепцію ТСС представники Львівської школи суспільної географії: О.І.Шаблій [249, 60], Л.Т.Шевчук [56, 3-14] та ін. Далі теорія ТСС набула подальшого розвитку і удосконалення у царині регіональної економіки в 90-х рр. на поч. ХХІ ст. Львівська школа регіоналістики під керівництвом академіка М.І.Долішнього продовжила розробку концепції територіальних суспільних систем, сформовані нові підходи до трактування ТСС. Серед

найважливіших здобутків слід вказати праці Л.Т.Шевчук [56, 3-14], С.М.Писаренко [181, 34], Л.К.Семів [209, 104-119], С.Й. Вовканича, Цапка С.О. [33, 141-157] та ін. Однак, теорія ТСС в сучасному розумінні розвитку економіки ще не достатньо описана та обґрунтована, про що свідчить різноманіття поняттєво-термінологічного апарату, яке відображає різні підходи щодо визначення суті ТСС та породжує деякі розбіжності в поглядах вчених. Протягом певного часу при дослідженні поняття “територіальна суспільна система” (ТСС) відбулися різноманітні зміни поглядів науковців у розумінні її сутності, структури та ієрархії. Наші дослідження представлені в таблиці 1.7. Розглянемо зміст поняття ТСС за редакціями різних авторів. Так, за Василенком В.М., “соціально-економічні територіальні системи” (СЕТС) – це складні, відносно самостійні, незамкнуті економічні системи, територіально окреслені і, які функціонують під впливом суспільного (територіального) поділу праці, внутрішніх і зовнішніх коопераційних зв’язків, культурних та історичних умов. Серед СЕТС виділяють такі основні види: міста (за ознакою територіальної організації поселення людей); райони і області (регіони) (за ознакою адміністративно-територіального поділу території) [227, 31].

Таблиця 1.7.

Еволюція термінів, пов’язаних із визначенням
“територіальної суспільної системи”*

Автор, рік публікації	Праця	Термін
Швебс Г.І., (1987)	[252]	природно-господарська територіальна система
Паламарчук М.М., Саушкіна Ю.Г., Ващенко А.Т., Паламарчук О.М., (1980, 1992, 1998),	[168]	суспільно-територіальна система
Михайлов Ю.П. (2000),	[151]	
Ісаченко А.Г. (2004);	[85]	
Луцишин П.В., Клімонт Д., Луцишин Н.П. (2001);	[127]	
Писаренко С.М. (2004);	[181]	
Паламарчук О.М, Пістун М.Д., Шаблій О.І, (1980)	[169]	
Шпачук О. В. (2000)	[259]	територіальна соціально-економічна система
О.Шаблій, 2001,	[249,25]	територіальна система, територіальні суспільні утворення
Василенко В.М., Дубницький В.І., (2003)	[227]	територіальна система, соціально-економічна територіальна система

Вовканич С.Й., Цапок С.О., (2004)	[33]	регіональна суспільна система
Семів Л.К., (2004)	[209]	
Копистянська Х.Р., Бідак В.Я. (2004)	[110]	
Злупко С.М., (2004)	[86]	регіональна суспільно-економічна система
Сонько С.П., (2004)	[212]	просторова соціо-природна система
Долішній М.І, Шевчук Л.Т., Шевчук Я.В., 2004;	[56]	територіальна суспільна система
Шаригін М.Д. (2003),	[251]	
Топчієв О.Г. (2001)	[230]	
Кліманов В.В., (2003)	[105]	регіональна суспільна система
Дубатовка О.В., (2005)	[65]	

*Власна розробка

За М.І. Долішнім, Шевчук Л.Т., Шевчук Я.В. під ТСС розуміється “система, елементом котрої є територія, на якій вона формується, причому ця територія оконтурена політико-адміністративними границями і має системоформуючий центр – політико-адміністративний центр” [56]. Зазначені автори акцентують увагу на дослідженні й управлінні ТСС через призму її структури. О.І.Шаблій розглядає територіальну соціально-економічну систему (ТСЕС) як частину соціально-економічних районів і трактує їх як “таке просторове поєднання населення, соціальної, економічної і екологічної сфер, у якому на основі їх взаємозв’язку, збалансованості та взаємодоповнення створюються оптимальні умови для життєдіяльності суспільства [215, 481]. Інша дослідниця Р.Е. Рогозіна, під ТСС розуміє конкретну історично сформовану форму територіальної організації людей, всі елементи якої об’єднані сукупністю прямих і опосередкованих соціально-економічних зв’язків, спрямованих на забезпечення процесу суспільного відтворення [198]. Як бачимо різноманітні тлумачення не суперечать одне одному, а навіть доповнюють їх, розкриваючи нові аспекти характеру діяльності ТТС.

Такими територіальними системами в нинішніх умовах є теперішні елементи адміністративно-територіального поділу (територіальні органи місцевого самоврядування (територіальні громади), райони, об ласті, міста, райони в містах тощо). Вони мають спеціальні розпорядчі та виконавчі важелі й органи, які забезпечують управління комплексним соціально-економічним та екологічним розвитком територій [51, 262].

На нашу думку, власне термін “територіальна суспільна система” є

найбільш вдалим та обґрунтованим, що підтверджується у праці [56, 3-14], тому ми будемо послуговуватися у нашій роботі цим визначенням. Стає очевидним і зрозумілим, що ТСС складається із окремих підсистем, і елементи існують за своїми внутрішніми законами, мають свої причини і наслідки. Елементом системи, на думку Л.Т. Шевчук, є об'єкт або сукупність об'єктів, що виконують у системі одну функцію [56, 8]. Узагальнення суті визначень ТСС дало нам змогу представити наочно на рис. 1.2. будову ТСС, яка складається із підсистем: демографічної, економічної, інноваційної, політичної, соціогуманітарної, природно-екологічної, віртуальної.

Демографічна підсистема є центральною і визначальною у ТСС, оскільки представляє собою складну інтегровану систему, де головне місце належить людині. Діяльність людей відбувається у певних сферах: економічній, політичній, культурній, духовній, природно-екологічній, віртуальній тощо. Таке різноманіття діяльності передбачає виділення провідної діяльності, якою, у контексті наших досліджень, ми вважаємо таку, яка спрямована на продукування інновацій, тобто інноваційно-трудова. Економічна або виробнича підсистема складається з комплексу галузей (або видів економічної діяльності), які забезпечують виробництво і відтворювальну функцію ТСС. Відрізняється складною структурою і поділяється на: діяльнісно-видову, територіальну структури тощо.

Рис. 1.2. ТСС та її складові підсистеми*

*Власна розробка

Політична підсистема ТСС формує правове поле існування ТСС, визначається сукупністю політичних сил, їхнім впливом на організацію політичного життя суспільства, та розвиток території. Культурна підсистема поєднує в собі освітню, наукову і мистецьку складові, які є визначальними при ідентифікації кожної ТСС. Духовна підсистема є визначальною в зв'язку з посиленням ролі церкви в суспільстві, включає моральні й етичні норми розвитку населення, духовну тяглість поколінь, традиції та навички. Природно-екологічна складова ТСС визначається сукупністю всіх видів природних ресурсів та екологічною ситуацією, що склалася в даній ТСС. Як правило, ця підсистема визначає галузеву специфіку ТСС, а також є базою для розвитку спеціалізованих виробничих систем. Віртуальна або інформаційна підсистема ТСС представляє інформаційні системи галузей і сфер діяльності, які займаються отриманням, переробкою та зберіганням інформації, розробкою програмного забезпечення, надають послуги по створенню й використанню баз даних ТСС. Зазначимо, що всі ці підсистеми, а також інші (інституційна, інфраструктурна тощо) підпорядковуються єдиній цілі розвитку ТСС та функціонують як цілісні територіальні утворення різного таксономічного рівня. З цього випливає, що будь-яка ТСС володіє певними властивостями, які найбільш узагальнено представлено на рис. 1.3. Нами виділено такі головні властивості: цілісність, ієрархічність, інтеграційність, еквіфінальність, поліваріантність, відкритість, самоорганізованість. Під цілісністю ми розуміємо розгляд ТСС як складної системи, яка складається з кількох відносно самостійних підсистем, взаємодія між якими забезпечує досягнення синергетичного ефекту. Саме цілісність обумовлює інтеграційність, яка розглядається нами як існування в ТСС системоформуючих елементів, зміна яких може призвести до удосконалення або погіршення умов існування системи. Ієрархічність ТСС означає спеціалізацію кожного її рівня на виконання певних функцій. Під рівнем в даному випадку ми розумітимемо ієрархічно впорядковану сукупність підсистем. Слід зазначити, що ієрархічність присутня і окремим підсистемам

ТСС. Необхідність формування ієрархії зумовлена тим, що управління в них пов'язано із отриманням, переробкою і використанням великих масивів інформації [83, 32].

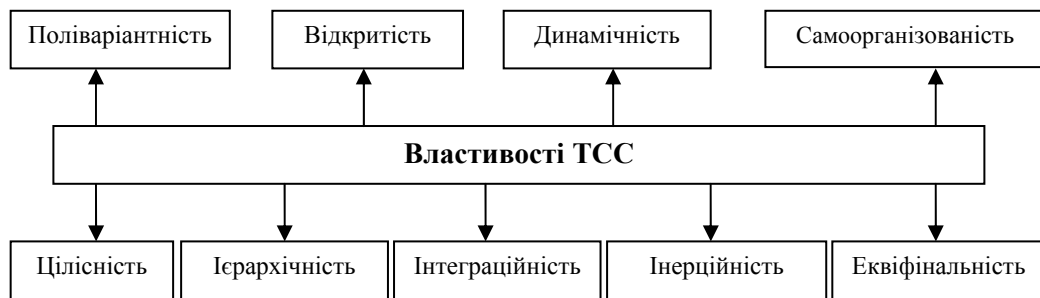

Рис.1.3. Властивості ТСС*.

*Власна розробка

Еквіфінальність трактується як граничні потенції ТСС стимулювати економічну діяльність, їх розширення потребує залучення додаткових ресурсів [83, 32]. Щодо поліваріантності, то ця властивість ТСС пояснює важливість переважання гнучкості, яка досягається підвищенням можливості здійснення діяльності над потенціалом тих чи інших ситуацій, що виникають в системі. Для ТСС характерні різноманітні варіанти поєднання ресурсів і умов підсистем, і багатоваріантність виступає як результат поєднання різних факторів: економічних, соціальних, політичних, історичних тощо. В даному випадку мова йде також про можливість впровадження НВЕД у ТСС різних ієрархічних рівнів. Характерною ознакою ТСС є також інерційність – здатність ТСС і її елементів зберігати основні характеристики її стану, поки зовнішня сила по відношенню до неї не здолає їх [83, 33]. Відкритість ТСС означає ступень взаємодії з навколишнім середовищем, між підсистемами шляхом обміну речовиною, енергією, інформацією. Динамічність властива ТСС і передбачає розвиток її у просторі і часі. Самоорганізованість ТСС дає їй можливість регувати на зміни, які відбуваються всередині цієї системи і організовувати певні підсистеми, які їй бракують на певному етапі розвитку. Вищевказані властивості ТСС дадуть нам можливість зрозуміти особливості формування НВЕД і поширення їх у ТСС. З метою розкриття характеру появи НВЕД у ТСС необхідно визначити структуру ТСС. Під структурою розуміють

сукупність елементів і зв'язків між ними, що забезпечують цілісність та органічність ТСС та відображають стійку впорядкованість системи. На основі опрацьованої відповідної фахової літератури ми виділяємо такі типи структури ТСС: компонентно-функціональну, просторово-територіальну та організаційну (рис. 1.4.). Перші два типи структури детально описані в працях економіко-географів та регіоналістів, тоді як організаційна структура, яка була запропонована М.М.Паламарчук та О.М. Паламарчук (1998), потребує подальшої розробки. Особливо актуалізують питання управління ТСС науковці Львівської школи регіоналістики: М.І. Долішній, Л.Т. Шевчук, С.М. Писаренко та ін. Функціонально-компонентна структура відображає роль і значення кожної підсистеми за функціональними навантаженнями (зовнішня функція ТСС за Паламарчуком О.М.), а також зв'язки між цими підсистемами ТСС. Ці думки поділяють й інші автори, зокрема Р.Е. Рогозіна, яка детально виділяє такі підсистеми ТСС: демографічну, виробничу, природно-ресурсну, соціальну, рекреаційну, виробничо-інфраструктурну, соціально-інфраструктурну, інституційно-інфраструктурну [198]. Отже, однією із властивостей ТСС є їх поліструктурність. Наявність чіткої структури ТСС як жорсткого (міцного) зв'язку між елементами, котрі підтримують цілісність системи. Територіальна структура господарства за І.Маєргойзом є сукупність певним чином взаєморозташованих та взаємозв'язаних елементів які перебувають у складній взаємодії, в процесі розвитку [129, 11]. Підсистеми однієї ТСС пов'язані між собою функціональними відношеннями (економічними, технологічними, соціальними тощо). Ми ж виділяємо такі підсистеми (або складові) функціонально-компонентної структури: демографічну (включає населення і його розселення), економічну (виробничу), політичну, культурну (включає освітню й наукову складові), релігійну, природну, віртуальну й інформаційну. В результаті між цими підсистемами існує ряд зв'язків, що забезпечують цілісність і функційність ТСС: відтворювальні, технологічні, інформаційні, фінансові, розподільчі, трудові, демографічні природно-ресурсні, екологічні, культурно-побутові,

інституціональні і т.п. [198]. Таке виокремлення підсистем ТСС дасть нам можливість розглядати їх як середовище при формуванні НВЕД, зрозуміти причини та характер прояву, а також допоможе при подальшій класифікації НВЕД. Територіально-просторова або ієрархічна структура розкриває нам особливості просторової організації підсистем ТСС та їх відношення субординації, координації, характеризує місцезнаходження, взаєморозташування і дисперсність (рівень концентрації у просторі) елементів системи, властивості суперпозиції (накладання одної на одну ТСС різного ієрархічного рівнів) тощо. Ми виділили такі ієрархічні рівні ТСС: мегарівень – наднаціональний (об'єднання кількох держав); макрорівень – національний (держава Україна); надрегіональний (економічні райони); регіональний рівень (24 області та АР Крим); міжрегіональний (об'єднання на базі кількох областей); макрорівень – районний (об'єднання на базі кількох районів); локальний (частина району місто, район у місті тощо). Така видова побудова ієрархії ТСС дає змогу створювати нові, а в окремих випадках і об'єднувати системи різного рівня [227, 28]. Оскільки, важливою ознакою в ієрархії ТСС є те, що система нижчого рівня є одночасно складовою системи вищого рівня, тому найбільш загальні ознаки, критерії, функції і склад (структура) цієї ТСС одночасно є ознаками і критеріями, функціями і структурою для територіальної системи більш вищого рівня ієрархії [227, 28]. Крім того, особливістю кожного рівня територіальної ієрархії є власний і просторовий масштаб розвитку і умови розвитку [35]. Тобто, розвиток нижчої за рівнем ТСС визначається умовами функціонування більш вищої за ієрархією ТСС. Таким чином забезпечується органічна єдність всіх рівнів, де зміна на одному рівні викликає ланцюгову реакцію змін у інших ТСС, що неодмінно слід знати при дослідженні НВЕД, які виникають на різних рівнях. При цьому слід враховувати динамічну природу розвитку ТСС у просторі і часі, оскільки поява нових точок росту може призвести до формування нового ядра формування ТСС. Тобто, міграція ядра ТСС зумовлює наступну стадію її розвитку. Особливо коли це стосується НВЕД, то є важливо прослідкувати появу його на

певному рівні ТСС і розвиток (або поширення) у інших ТСС різного рівня. Головною умовою існування ТСС, на думку В.М.Василенко, є постійне оновлення, направлене на розвиток і удосконалення [227, 30]. Однак, на нашу думку, характерною рисою ТСС як системи/середовища є також опір інноваціям, оскільки будь-яке нововведення призводить до порушення стану рівноваги системи. Тому, слід добре розуміти основні властивості ТСС як особливих систем: відкритість, нерівноважність, підпорядкованість нелінійним законам, здатність до самоорганізації, резонансна реакція на зовнішні впливи, синергетичність, щоб максимально дослідити специфіку виникнення НВЕРД. Ієрархічна структура ТСС зумовлює еквіпотенціальність: ТСС кожного ієрархічного рівня є одним із елементів ТСС вищого рівня [230, 171]. Цю ж думку підтверджує Л.Т. Шевчук: територіальна суспільна система (ТСС) складається з низки ТСС нижчого ієрархічного рівня і є одночасно ланкою ТСС вищого ієрархічного рівня – національного господарського комплексу [56, 5]. Особливої уваги заслуговує організаційна структура ТСС, оскільки вона демонструє спосіб управління елементами ТСС в цілому. Ми представили організаційну структуру ТСС через можливі способи управління, характерні її форми, що були розроблені класиками менеджменту А.Файолем, М.Вебером, А.Чандлером стосовно структури організації. Детальне вивчення організаційної структури ТСС спричинено неадекватністю старих командно-адміністративних форм управління в сучасних ринкових умовах, переходу до постіндустріального розвитку, формування економіки знань.

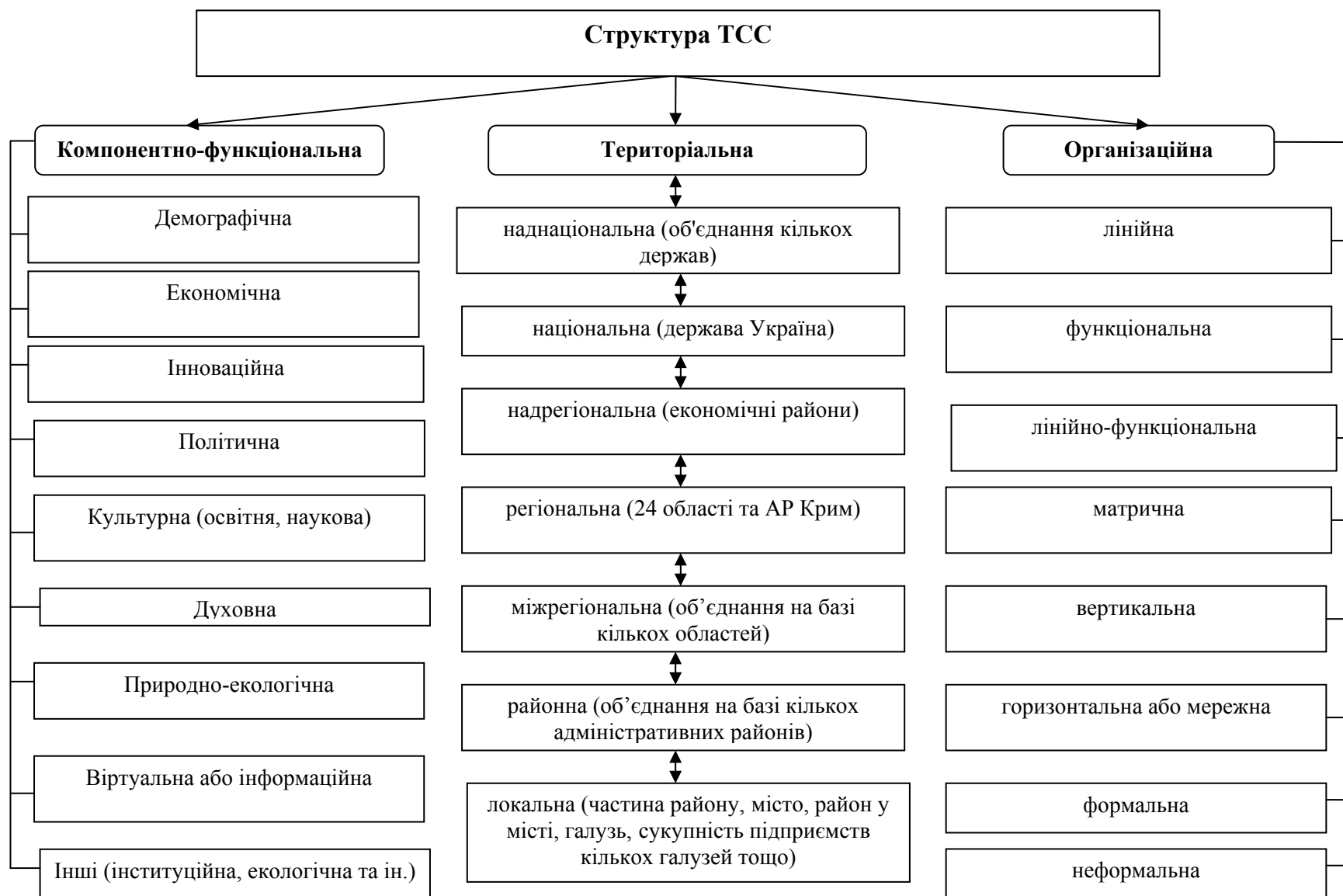

Рис.1.4. Структура ТСС

Тільки зміна старих організаційних форм дасть змогу ефективно функціонувати і подолати економічне і технологічне відставання від розвинутих країн. Пошук ефективних форм організаційних структур ТСС є актуальним завданням сьогодення. Проблеми розвитку організаційних структур управління ТСС на основі залучення інформаційних технологій і впровадження в практику органів управління принципів мережних організацій є мало вивченими у вітчизняній науці. Як зазначає І. Бистряков, мережева форма управління господарськими системами як підсистемами ТСС, передбачає, що процес впорядкування відбувається зустрічним способом: зверху – від державних органів управління і знизу – від територіальних громад. В сучасних умовах демократизації й децентралізації державного управління відбувається розширення складу організаційної структури управління економікою ТСС за рахунок громадських організацій, незалежних комерційних і некомерційних структур тощо. Формування нової економіки, мережної організації сприяють розширенню інтеграційних процесів в ТСС, залученню інновацій та впровадженні НВЕД, формуванню мережних структур. Важливо є відмітити, що організаційна структура ТСС повинна бути адекватна соціально-культурному середовищу даної ТСС, оскільки повинна реагувати на будь-які зміни в системі і відображати це в управлінні. При цьому розуміємо також, що характер управлінських відносин в ТСС будь-якого ієрархічного рівня буде залежати від діючої нормативно-правової бази, інституційних чинників та ін. Організаційна структура ТСС вивчена ще мало, а тому ми погоджуємось із О.М.Паламарчуком, що через організаційну структуру має забезпечуватись ефективне функціонування ТСС [170, 44]. Ступінь раціональності цієї структури залежить від того якою мірою будуть використовуватись особливості існуючих функціональної і територіальної структур та компенсувати їх недоліки. Як зазначають провідні науковці А. Мокій, М. Гуменюк, О. Дідич, ані теоретичні моделі структурних перетворень, ані теорія та практика реформ у перехідних економіках взагалі не розглядають територіальну структуру економіки як об'єкт структурних реформ.

Поява НВЕД може призвести до трансформаційних процесів у ТСС. Як стверджує Б.Кульчицький: “головним, фундаментальним, загальним об’єктивним критерієм типологізації, що визначає стратегічний вектор трансформації економічних систем, є панівні суспільні цінності” [118, 41]. Узагальнивши та систематизувавши розуміння суті, структури та властивостей ТСС, розглянемо схему забезпечення впровадження НВЕД у ТСС регіонального рівня (рис. 1.5.). Виникненню НВЕД передують важливі передумови, які складаються в конкретній ТСС: потреби в інноваціях, в новому способі організації виробництва, в новій діяльності. Можливий випадок, коли немає ще сформованої потреби, а інновація у вигляді нового виду діяльності вже виникла і є успішною з комерційної точки зору, однак не може набути поширення в несприйнятливому середовищі, то в такій ситуації можлива дифузія інновації в більш оптимальне середовище, або затухання ідеї подальшого впровадження новинки в даному середовищі. Важливо зазначити, що при виникненні НВЕД у ТСС відбудеться певна зміна попиту і пропозиції на товари певного виду діяльності, організаційні умови та технології призведуть до змін технологічних коефіцієнтів у певній ТСС, тобто до зміни галузевої структури в економічній підсистемі. Отже, стійкість інноваційного середовища ТСС насамперед залежить від збалансованості в просторі й часі інноваційного попиту та пропозиції. Потреби, що вже сформовані потребують підкріплення в формі ресурсів та орієнтації на попит серед споживачів. Під споживачами інноваційної продукції ми розуміємо наукові установи, державні установи, а також спеціальну групу населення, на котру орієнтується певна інновація. Забезпечити правильну сегментацію споживачів інноваційно орієнтованої продукції може інноваційний маркетинг, або його ще називають маркетингом ідей, інновацій. Інноваційний маркетинг – це система організації і управління дослідницькою і інноваційною інфраструктурою, заснована на вивченні стану і перспектив розвитку ринків товарної і науково-технічної продукції, така, що забезпечує цілеспрямоване формування попиту на наукоємну продукцію, що розробляється, забезпечення пропозицій,

вироблення різних форм економічних відносин з учасниками інноваційного процесу [145].

Після цього відбувається вибір конкретної інновації, яка здатна максимально забезпечити потреби споживачів. В залежності від характеру дії інновації, яка виникає в традиційній галузі, або має характер радикальної, можлива поява нового виду діяльності. Як це в свій час було з Інтернетом, який призвів до формування електронної торгівлі тощо. Слід зазначити, що ми передбачаємо в нашій робочій гіпотезі, що НВЕД покращують структуру зайнятості, перерозподіляючи між галузями кількість працюючих. Також розуміємо, що НВЕД можуть призвести до трансформації структури зайнятості, покращання якості життя населення про що мова піде далі.

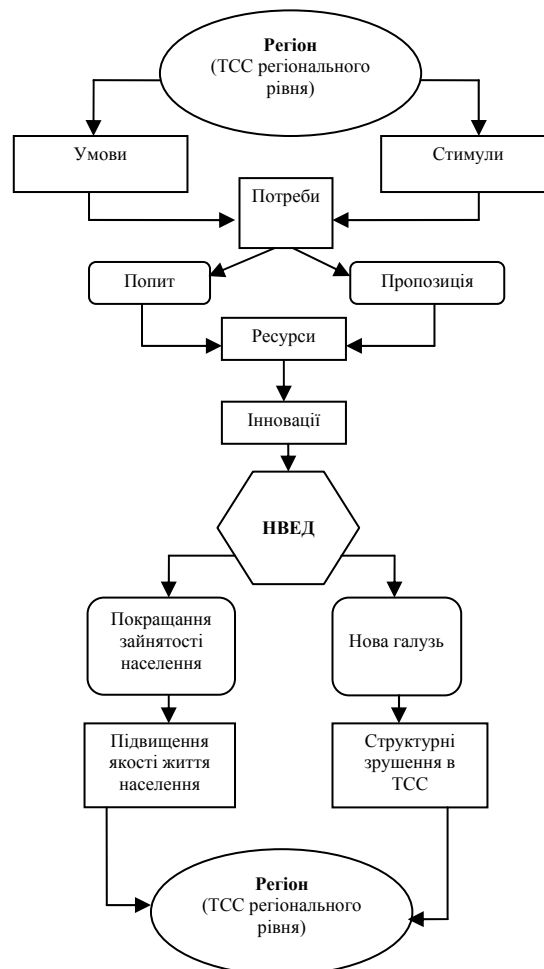

Рис. 1.5. Логічна схема забезпечення впровадження НВЕД у регіоні
(ТСС регіонального рівня)*

*Власна розробка

Тривале й повноцінне існування НВЕД спроможне перерости в нову галузь економіки, яка не була до цього часу в конкретній ТСС. В такий спосіб ймовірні структурні зрушення в економіці ТСС. І такий складний процес, який відбувається в ТСС, передбачає його прогресивний розвиток, який виражається у подальшому етапі розвитку життєвого циклу регіональної ТСС та має на меті максимальне продовження циклу процвітання при збереженні позитивних якісних і кількісних показників його поступу. Складність будови ТСС та особливостей появи НВЕД вимагає застосування міждисциплінарного підходу до їх вивчення. Що безумовно необхідно в сучасних умовах розвитку України та її переходу на інноваційну модель розвитку при активізації ендогенних чинників розвитку регіонів.

1.3. Фактори появи і розвитку нових видів економічної діяльності в умовах трансформації структури територіальних суспільних систем

Розвиток ТСС є процесом безперервним і відбувається під впливом дії законів, які окреслили у своїй працях Е.Алаєв, О.Гранберг, М.Паламарчук, М.Пістун, О.Шаблій, Л. Шевчук та визначається дією низки факторів. При цьому, слід зазначити, що розвиток будь-якої ТСС є циклічним. Ось чому так важливо окреслити сукупність факторів, які визначають поступ ТСС під час тої чи іншої стадії циклу її розвитку, розкривши особливості впливу кожного фактора на ТСС як на цілісне системне утворення, а також на її територіальну, галузеву та функціональну структури. При цьому, необхідно виявити групу факторів, що зумовлюють появу, подальший розвиток та впровадження НВЕД у ТСС.

Фактор (англ. factor - посередник, від латин. factor - той, що робить, від facio - роблю) – це: 1. Умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу. 2. Агент, якому доручається продати товар і якого наділено у зв'язку з цим значними повноваженнями. 3. Один з основних ресурсів виробничої діяльності

підприємства й економіки в цілому (земля, праця, капітал, підприємництво); рушійна сила економічних, виробничих процесів, що справляє значний вплив на результати економічної діяльності [74]. За тлумачним словником сучасної української мови під “фактором” (укр. аналог – чинник) розуміють: умову, рушійну силу будь-якого процесу, явище [30, 1526]. Отже, можна зробити висновок, що НВЕД є каталізатором розвитку територіально-суспільної системи (ТСС) – рушійними силами, або руйнівними, тобто творчою силою, наслідки якої можуть бути деструктивними. Але, чи не найповніше розуміння фактору з точки зору регіоналістики викладене в фундаментальній роботі Е.Б.Алаєва. Під фактором він розуміє: сукупність сил, необхідних для здійснення процесу. Фактори це ланцюжок причинно-наслідкових зв’язків, умов, що регулюють кількісні і якісні характеристики процесу і являють у сукупності механізм процесу [1, 92-93]. Фактори розміщення є одним з центральних понять у регіоналістиці. Фактор розміщення – це повне співвідношення між об’єктом розміщення і територією, де вони розміщуються. Алаєв Е.Б. пропонує розділяти поняття “фактори розміщення продуктивних сил” на два похідні на два похідні: фактори розміщення виробництва і фактори розселення [1, 241]. Щодо факторів регіонального розвитку у науковій літературі теж не досягнуто єдності, так наприклад Алаєв Е.Б. розглядає їх як ресурс, який по відношенню до об’єкту виступав як фактор розміщення останнього, співвіднесений з відповідною територією, тобто, це такий внутрішній ресурс таксона, який впливає на розвиток компонентної структури даної території. Сукупність факторів регіонального розвитку складає потенціал регіонального розвитку. Ресурси і інші явища, які впливають на регіональний розвиток або визначають його, але знаходяться за межами даного регіону, можна позначати терміном “умови регіонального розвитку” [1, 243]. Л.Т. Шевчук зазначає, що “факторами розміщення є вся сукупність аргументів, відносно яких роль функції відіграє вибір місця розміщення об’єкта” [255, 12]. Під “фактором” В.С. Коломийчук розуміє: “рушійну силу, умову, необхідну для здійснення господарського процесу, яка в кінцевому випадку впливає на

форму територіальної організації продуктивних сил” [109,74]. М.І. Яцків під факторами розглядає рушійні сили, умови, необхідні для здійснення господарських процесів, а також причини, що впливають на результати цих процесів [284, 65]. Луцишин П.В., Клімонт Д., Луцишин Н.П. розуміють фактори ТСС як сукупність різноманітних елементів, які прямо чи опосередковано залучені до процесу суспільного життя. Різноманітність усіх факторів об’єднує в собі умови й ресурси суспільного життя. На думку П.В.Луцишина, умови – це ті фактори, які при даному рівні соціально-економічного розвитку не втягуються у суспільний обіг [127, 89].

Отже, незважаючи на деякі відмінності у тлумаченні поняття “фактор”, практично, більшість вчених ядром цього розуміння бачать рушійну силу будь-якого процесу. Оскільки, нашій роботі поставлене складне завдання – виявити вплив факторів як на ТСС (середовище виникнення НВЕД), так і на саму появу НВЕД (безпосередні), причому їх поява виступає водночас і чинниками трансформації ТСС, то надзвичайно важливо аргументовано класифікувати фактори. Важливість розгляду факторів впливу на НВЕД і ТСС пояснюється тим, що в певний момент розвитку системи (регіону) НВЕД самі можуть виступити факторами впливу на його розвиток, а також при певній силі впливу призвести до трансформаційних (незворотних) процесів.

Під класифікацією (лат. *classis* – розряд й *facere* – робити) у економічній науці загалом розуміють розподіл об’єктів, понять, назв на класи, групи, розряди за спільною ознакою [72,764]. У нашому випадку під класифікацією факторів ми розумітимемо поділ факторів на групи. Цей поділ має бути здійснений на основі врахування однієї чи кількох ознак з метою виявлення специфіки дії факторів. Перед тим, як окреслити нашу класифікацію факторів, приведемо відомі наявні в науковій літературі класифікації, запропоновані вітчизняними вченими. Так, розглядаючи класифікацію факторів за М.І. Яцківим [284], відзначимо вдалу спробу науково обґрунтованої систематизації на основі поєднання багатьох ознак (табл.1.8.). Слід зауважити, що цей дослідник, беручи до уваги яку-небудь одну ознаку, окреслює парні полярні

фактори, тобто такі, які є протилежні за змістом. Сам автор називає свою класифікацію традиційною [284, 68]. Своєрідну класифікацію факторів, що впливають на природно-господарські системи, які можна також розглядати як ТСС, запропонував Ковальчук І.П. [108, 64]. Класифікація цього вченого відрізняється від попередньої тим, що він пропонує диверсифікований підбір факторів за однією ознакою.

Таблиця 1.8.

Класифікація факторів за Яцківим М.І.*

№ п.п	Ознака	Види факторів
1	Економічний зміст	Виробничо-економічні й соціально-економічні
2	Ступінь впливу на результати роботи	Основні та другорядні
3	Ступінь залучення резервів	Інтенсивні й екстенсивні
4	Внутрішній зміст	Кількісні і якісні
5	Час дії	Постійні й тимчасові
6	Ступінь деталізації	Прості й складні
7	Ступінь охоплення	Загальні та специфічні
8	Ступінь дії	Першого, другого...n-го порядків
9	Характер дії	Об'єктивні й суб'єктивні
10	Ступінь кількісного виміру	Піддаються і не піддаються кількісній оцінці
11	Спосіб визначення впливу	Прямі й розрахункові
12	Об'єкти маркетингового дослідження	Демографічні, економічні, природні, науково-технічні, політичні, культурного порядку

*Складено за: [284, 69].

Хоча цей дослідник виділив 10 ознак (тобто на 2 менше, ніж Яцків М.І.): час дії, періодичність, походження, середовище виникнення, масштаби і характер прояву, об'єкт, умови, ступінь та спектр впливу, цю класифікацію можна вважати більш повною, оскільки в результаті підібрано набагато більше факторів. Вона містить ознаки традиційного підходу, але вже удосконаленого і зі спробою визначення ролі діяльності людини у зміні стану природно-господарської системи.

Варта уваги класифікація факторів, запропонована З.В. Герасимчук та Л.Л. Ковальською, яка розглядає три групи факторів впливу за ознакою спрямованості дії чинника: зовнішньої, комплексної та внутрішньої [42, 23]. У свою чергу фактори впливу зовнішнього середовища поділяються цими вченими на: 1) економічні (рівень розвитку економіки та рівень інфляції; надійність національної грошової одиниці і стан грошового обігу; механізм роздержавлення та приватизації власності, демонополізація виробництва;

проведення інвестиційної політики; податкова система в країні); 2) правові (стабільна правова база здійснення підприємницької діяльності; відповідні правові гарантії щодо збереження власності; ставлення населення до певних видів підприємницької діяльності); 3) науково-технічні (розвиток науки в області техніки та технології; стан та динаміка НТП) [42, 23]. У даній класифікації автори відводять важливу роль фактору НТП, який викликає зміни в структурі економіки, розвиток нових виробництв, галузей, технологічних процесів тощо [42, 29]. До факторів комплексної дії належать за згаданою класифікацією соціальні фактори (реалізація соціальної політики держави, відтворення трудового потенціалу, ефективна зайнятість населення, поліпшення демографічної ситуації, соціальний захист населення, вдосконалення структури споживання продукції тощо) [42, 29]. Ця класифікація узагальнена нами і представлена у вигляді табл. 1.9.

Таблиця 1.9.

Класифікація факторів формування і розвитку виробничого потенціалу

Групи факторів			
Зовнішньої дії		Комплексної дії	Внутрішньої дії
Економічні	рівень розвитку економіки та рівень інфляції; надійність національної грошової одиниці і стан грошового обігу; механізм роздержавлення та приватизації власності, демонополізація виробництва; проведення інвестиційної політики; податкова система в країні;	соціальні фактори (реалізація соціальної політики держави, відтворення трудового потенціалу, ефективна зайнятість населення, поліпшення демографічної ситуації, соціальний захист населення, вдосконалення структури споживання продукції тощо)	природно-екологічний, економіко-географічного положення, інфраструктурні та фінансові
Правові	стабільна правова база здійснення підприємницької діяльності; відповідні правові гарантії щодо збереження власності; ставлення населення до певних видів підприємницької діяльності		
Науково-технічні	розвиток науки в області техніки та технології; стан та динаміка НТП		

Складено за [42, 33].

Класифікація факторів розміщення продуктивних сил за П.В. Луцишиним., Д.Клімонтом, Н.П. Луцишин, має наступний вигляд: 1) природні (рельєф території, клімат, земельні, водні, лісові, паливно-енергетичні, мінерально-сировинні, фауністичні ресурси тощо); 2) соціально-економічні (економіко-географічне положення, розвиток продуктивних сил, населення і

трудові ресурси, НТП, розвиток транспорту тощо) [127, 88]. Вирішального значення у розвитку ТСС при розгляді групи соціально-економічних факторів згадані автори надають науково-технічному прогресу (НТП), інформаційним ресурсам та фактору використання території. НТП сприяє економії матеріальних ресурсів і їх взаємозамінності; підвищенню продуктивності праці; структурним і територіальним зрушенням у виробництві; технічній озброєності машинами і механізмами, що в результаті дасть можливість інтенсифікувати і прискорити виробничі процеси, полегшити працю й побут людей, підвищити якість продукції, зменшити її собівартість, а також значно покращити екологічний стан території [127, 94]. З огляду на розвиток ТСС викликає інтерес класифікація факторів, яка узагальнена Стадницьким Ю.І. Фактори у цій класифікації розглядаються через призму розміщення виробництва (табл. 1.10.) На його думку, на розташування об'єктів галузі впливають кілька домінуючих факторів. Автор виділив 10 груп підприємств за одним домінуючим фактором, який впливає на його розміщення і є орієнтацією на: джерела сировини; джерела палива і електроенергії; джерела прісної води; некваліфіковану дешеву робочу силу; кваліфіковану робочу силу; місця споживання готової продукції; місця з мінімальними витратами виробництва продукції; місця з низьким рівнем антропогенного забруднення довкілля; місця, де дешево скорочувати рівень викидів; місця, де є мінімальна загроза для населення від діяльності підприємств [217, 114]. Запропонована таблична форма класифікації впливу факторів на галузь відображає комплексний підхід автора до вирішення даної проблеми поєднання дій багатьох факторів. Однак, автор розуміє умовний характер даної класифікації і наголошує на зміні значення факторів під впливом НТП, кон'юнктури ринку та державного регулювання господарської діяльності [217, 115].

Таблиця 1.10.

Таблична форма інформації про галузь, в яких розміщення відбувається під впливом декількох чинників*

Галузі, в яких розміщення відбувається під впливом декількох	Домінуючі чинники									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

чинників										
Г1	X				X					X
Г2			X	X			X		X	
...										
Гn		X				X		X	X	

*Джерело: [198, 115].

Ю.І. Стадницький вважає, що саме така класифікація виробництв за факторами дасть змогу прогнозувати вплив технологічних змін на подальшу орієнтацію підприємств при їх розміщенні. Але, є дослідники, які вважають, що класифікації факторів, пов'язаних з впливом на виробництво, повинні у якості класифікаційної ознаки в обов'язковому порядку розглядати інноваційність. Так, на думку Р.А.Фатхутдінова основними критеріями класифікації (які він розглядав на прикладі інновацій) повинні бути: 1) комплексність набору класифікаційних ознак, що враховуються, для аналізу і кодування; 2) можливість кількісного і якісного визначення критерію; 3) наукова новизна і практична цінність пропонованої ознаки класифікації [237, 8].

На думку Л.Т.Шевчук, всі існуючі класифікації можна об'єднати у дві великі групи: 1) традиційну; 2) за пріоритетністю значення дії.

1. Традиційна класифікація факторів. Розглядаються фактори в усталеному вітчизняними дослідниками порядку (за локаційним, ресурсним і генетичним принципами): природно-, політико-, економіко-, і соціально-географічне положення; природно-ресурсний, потенціал; історичні, демографічні, економічні, соціальні, інфраструктурні, екологічні. Так, наприклад, С.І. Іщук виділяє фактори розміщення продуктивних сил за чотирма напрямками: природно-географічні, демографічні, техніко-економічні, соціально-економічні [200, 15], додаючи до факторів пріоритетної дії в майбутньому геополітичний та національний [200, 17]. Пізніше (з кінця 90-х рр. минулого століття) до них долучають такі фактори як споживчий, ринкової кон'юнктури, фактор науково-технічного прогресу (НТП), геополітичний та інші [255, 13].

2. Класифікація факторів за пріоритетністю значення їхньої дії (розглядаються найбільш значущі фактори впливу у даній просторово-часовій

системі координат). Ця класифікація вимагає певної оцінки факторів впливу на процеси, які відбуваються у регіоні. Такий поділ на групи є умовним і нестійким, оскільки склад груп постійно доповнюється новими факторами за різноманітними ознаками і характеристиками. При цьому, Л.Т. Шевчук вважає, що класифікація факторів є неповною, якщо не беруться до уваги такі класифікаційні ознаки, як потреби населення, споживчий фактор, фактор людський цінностей, фактор НТП, часовий та інші [255, 16].

Як зазначає Е.Ю. Степанов, перехід економіки до постіндустріального етапу обумовлює не тільки появу нових факторів, що впливають на економічний розвиток, але і визначає нові умови для існуючих чинників, приводячи до змін в їх взаємодії і змістовному наповненні. Необхідним на даному етапі є аналіз взаємозв'язку між чинниками і різними ключовими аспектами, що формують процес зростання [223]. І.А. Максименко визначає нові постіндустріальні фактори модернізації економічної діяльності як процесу нагромадження позитивних якісних змін, створення і нагромадження її сукупного потенціалу (економічного, соціального тощо), формуються об'єктивними змінами, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя. Найбільше, на його думку, впливають на економічну діяльність суб'єктів господарювання такі чинники: глобалізація і загострення конкуренції; прискорення змін – швидкість продукування (чи впровадження) інновацій і скорочення життєвого циклу товарів і послуг, поява нових технологій; інформаційний прорив – розвиток інформаційних і комунікаційних технологій, спрощення доступу до інформаційних мереж; зростання значимості нематеріальних ресурсів виробництва – розвиток людського капіталу, соціалізація економічних і управлінських відносин [135]. Серед факторів, які найбільше проявляють себе на мікрорівні дослідники виділяють такі: оптимальне співвідношення спеціалізації і диверсифікації, підкріплене набором компетенцій суб'єктів підприємництва; концентрація інновацій на пріоритетних напрямках і безперервне вдосконаленням продукції; створення нових товарів і ринків за рахунок прогнозування потреб, гнучка організаційна

структура, оптимізована під стратегічні завдання; перехід від вертикальної інтеграції до мережових структур; діяльність, що базується на знаннях і розвитку людського капіталу, пошук кращої практики управління (бенчмаркінг); мотивація працівників на успіх; об'єднання компаній для досягнення синергетичного ефекту [135]. Проаналізувавши вищерозглянуті класифікації факторів розвитку і розміщення господарства, ми прийшли до висновку, що підходи до класифікації факторів поступово еволюціонують: від лінійного (одновимірного, дуального) принципу побудови: “ознака-фактор”, “спеціалізовані ознаки - спеціалізовані схеми факторів” – до матричного: мультиознаковість - поліфакторність.

На основі проведених досліджень нами відібрані різноманітні фактори появи і розвитку НВЕРД у ТСС. Розподіл їх на класифікаційні групи факторів здійснено за кількома головними ознаками. При цьому, вони систематизовані за стадіями життєвого циклу ТСС. Важливо наголосити, що в умовах трансформаційних процесів, які відбуваються у ТСС, дія окремих факторів може змінюватися на полярну при зміні стадії циклічного розвитку ТСС. Тому, важливо розглядати всю сукупність факторів, які впливають на НВЕРД, враховуючи не лише одну-дві ознаки, а цілу систему ознак, виділяючи при цьому значущість дії кожного фактора на певному етапі розвитку ТСС.

Під етапами розвитку ТСС ми розуміємо певні стадії життєвого циклу ТСС: зародження; ріст; спад і занепад. Проходячи ці всі стадії розвитку, ТСС здатна до відродження на новій якісній основі. Все сказане вище було враховано при розробці нашої класифікації. Серед різноманітних чинників (факторів), що впливають на появу НВЕРД у ТСС різних ієрархічних рівнів ми виділяємо 6 великих груп:

1.Потреби населення ТСС (Попит на НВЕРД серед споживачів; Відсутність інформації про переваги НВЕРД; Відсутність маркетингової інформації про нові потенційні ринки, технології).

2.Технологічно-інноваційні зміни (науково-технічний та інтелектуальний потенціал; технологічний прорив; спрощення доступу до інформаційних

мереж; нерозвиненість інноваційної інфраструктури та ринку нових технологій; нелегальне проникнення нових технології в ТСС; забезпеченість висококваліфікованими кадрами; здатність населення до продукування та засвоєння інновацій; низький інноваційний потенціал регіону; радикальні інновації; покращуючі інновації; антиінновації (старі технології); захист інтелектуальної власності; володіння правом на інтелектуальну власність).

3.Фінансово-інвестиційна діяльність (сприятливий інвестиційний клімат (ІК); несприятливий ІК; структура інвестицій; недостатнє фінансування інноваційної діяльності; слабкість матеріальної і науково-технічної бази; брак власних коштів населення, підприємств).

4.Інституціональні перетворення (гнучкість організаційних структур, демократичний стиль управління; жорсткі організаційні структури, складність міжгалузевих і міжорганізаційних взаємодій, авторитарний стиль; стимулювання розвитку певних видів економічної діяльності (податкові пільги, кредити); законодавча підтримка інноваційної діяльності та пріоритетних видів економічної діяльності; монопольне положення на ринку однієї галузі, домінування інтересів існуючого виробництва; обмеження антимонопольного, податкового, амортизаційного, патентно-ліцензійного законодавства; політичний режим; відсутність та недієвість законодавчої і нормативно-правової бази, котра регулює інноваційну діяльність в ТСС).

5.Соціокультурні особливості (моральне заохочення і стимули; суспільне визнання та престиж; психологічна готовність до інновацій; опір зміні стереотипів і поведінки (зміна статусу, роботи, способів діяльності); страх перед невдачами, невизначеністю, ризиком; недостатня готовність (пізнавальна, практична) населення до сприйняття НВЕД).

6.Оцінка конкурентоспроможності НВЕД і ТСС (конкуренція галузі; конкуренція товарів; економіко-географічне положення (ЕГП); забезпеченість ресурсами; кліматичні умови).

З метою оптимального використання можливостей впливу факторів на появу і розвиток НВЕД, необхідно забезпечити адекватні умови, які

сприятимуть прояву факторів інноваційного розвитку ТСС. Для стимулювання появи НВЕД у ТСС необхідно забезпечення такими умовами як: сприятливий інвестиційний клімат; державне стимулювання нових сегментів (видів діяльності, галузей) економіки; підтримка та впровадження інформаційних і комунікаційних технологій; захист прав інтелектуальної власності; активізація інноваційної діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності ТСС тощо. Серед факторів найбільшого впливу на виникнення НВЕД виділяють НТР та технологічні зміни, що втілюються в інноваційних процесах, а основним ресурсом розвитку – інформаційно-інтелектуальні технології, що знімають проблему обмеженості ресурсів, відкривають принципово нові горизонти для зростання продуктивності праці і, найголовніше, змінюють у системі економічних координат місце і роль людини – унікального генератора інноваційно-інновативних ідей [81, 37]. Як зазначає О.Завгородня, діяльнісно-видова структура ТСС, сформована під впливом інноваційно-інновативних процесів, сама стає однією з найвагоміших детермінант їх проходження і “полігоном” для розгортання в часі інноваційно-інвестиційного циклу [81, 38]. На думку К.В. Павлова [167, 5-12] поширення нових технологій відбувається за хвилеподібним законом. Процес дифузії технології представлений, на його думку, послідовними хвилями, кожна з яких характеризується своєю поверхнею типу “складка”, при цьому форма хвилі аппроксимується законом квадратного кореня [167, 11-12]. Слід зазначити, що характер дії груп чинників є особливим по відношенню до НВЕД і розвитку ТСС, однак це не означає, що вони не діють, навпаки, їх дія зазнає трансформації протягом певного історичного періоду розвитку. В процесі розвитку ТСС може переходити в стан нерівноваги, під впливом окремих чинників. Однак, як стверджує К. Мезенцев, у межах окремої стадії розвитку ТСС за рахунок інерції та самоорганізації дія навіть суттєвих чинників може виявитися незначним. Водночас, у районі точки біфуркації, в стані системи близькому до нерівноважного, значним може виявитися вплив неістотних чинників, навіть випадкових факторів [146, 72]. У таких випадках важлива

роль із врегулювання процесу належить управлінським чинниками, які б скерували ТСС на бажану траєкторію розвитку. В разі зволікання із прийняттям управлінських рішень, або відсутністю останніх взагалі, можливі наступні сценарії розвитку нерівноважної ТСС: соціальні конфлікти, техногенні катастрофи тощо. Узагальнення дії всіх груп чинників, представлена нами у вигляді класифікації чинників в таблиці 1.11. Крім того, на основі опрацювання наукової літератури за темою дослідження, нам вдалося визначити характер дії факторів чинників на життєві цикли розвитку ТСС. Дана класифікація дозволяє не лише усвідомити суть структурно-логічного механізму дії підібраних факторів (які є визначальні і в якій послідовності впливають), але й гіпотетично окреслити можливі взаємозв'язки між ними. Запропонована нами класифікація факторів дозволяє розробити рекомендації щодо врахування впливу окремих факторів на розвиток і структурні особливості ТСС в процесі її розвитку. Крім того, окремо ми розглядаємо фактори трансформації ТСС. Науковці як вітчизняні, так і зарубіжні виділяють дві головні групи факторів, які спричиняють трансформації в ТСС: 1) ендогенні (техніко-економічні, функціональні, структурні, інституціональні особливості економіки ТСС); 2) екзогенні (соціологізація економіки у формі інтегрованого виробництва, перехід до наукоємного виробництва; переважання корпоративної форми власності; формування державно-корпоративного устрою; розвиток інформатизації економіки; глобалізація) [68]. Ми підтримуємо такий поділ і зауважимо, що важливими є обидві групи, оскільки вони пов'язані між собою і здатні як підсилювати, так і послаблювати свій вплив на трансформацію ТСС. Якщо внутрішні умови визначають основну тенденцію економічної динаміки ТСС, то вплив зовнішніх створює фактор невизначеності, оскільки важко спрогнозувати майбутню дію екзогенних чинників. Діяльнісно-видова структура (за видами економічної діяльності) ТСС підлягає дії таких трьох головних чинників, які відображають ієрархічні рівні територіальної суспільної системи: 1) макроекономічний, який відображає зміни в розвитку національної економіки; 2) галузевий, що

враховує зміни розвитку окремих галузях економіки, представлених у регіоні;
3) регіональний, що відображає вплив виключно регіональних факторів [43].
На кожному з цих рівнів можна визначити роль і місце традиційних базових і місцевих галузей економіки ТСС, а, отже, і напрямку майбутніх структурних зрушень у процесі трансформації.

Таблиця 1.11.

Класифікація факторів виникнення нових видів економічної діяльності в ТСС на різних стадіях її соціально-економічного розвитку

Класифікаційна ознака	Види факторів	Характер впливу на НВЕД за стадіями розвитку ТСС				
		зародження	ріст	зрілість	спад	занепад
Потреби населення ТСС	Попит на НВЕД серед споживачів	0	+1	+1	0	-1
	Відсутність знань про переваги НВЕД	0	-1	+1	-1	0
	Відсутність маркетингової інформації про нові потенційні ринки, технології	-1	-1	+1	0	0
Технологічно-інноваційні зміни	Науково-технічний та інтелектуальний потенціал	+1	+1	+1	0	+1
	Технологічний прорив	+1	+1	+1	+1	0
	Спрощення доступу до інформаційних мереж	+1	+1	+1	+1	0
	Нерозвиненість інноваційної інфраструктури та ринку нових технологій	-1	-1	+1	-1	0
	Нелегальне проникнення нових технологій в ТСС	+1	-1	+1	-1	0
	Забезпеченість висококваліфікованими кадрами	+1	+1	+1	+1	+1
	Здатність населення до продукування та засвоєння інновацій	+1	+1	+1	+1	+1
	Низький інноваційний потенціал регіону	-1	-1	+1	0	0
	Радикальні інновації	+1	+1	+1	+1	+1
	Покращуючі інновації	+1	+1	0	+1	0
	Антиінновації (старі технології)	-1	-1	0	-1	0
	Захист інтелектуальної власності	+1	+1	+1	+1	0
	Володіння правом на інтелектуальну власність	+1	+1	+1	+1	0
Фінансово-інвестиційна діяльність	Сприятливий інвестиційний клімат (ІК)	+1	+1	+1	+1	+1
	Несприятливий ІК	-1	-1	-1	0	0
	Структура інвестицій	+1	+1	+1	0	0
	Недостатнє фінансування інноваційної діяльності	-1	-1	-1	0	0
	Слабкість матеріальної і науково-технічної бази	-1	-1	0	0	0
	Брак власних коштів населення, підприємств	-1	-1	-1	0	0
Інституціональні перетворення	Гнучкість організаційних структур, демократичний стиль управління	0	+1	+1	+1	0
	Жорсткі організаційні структури, складність міжгалузевих і міжорганізаційних взаємодій, авторитарний стиль	-1	-1	0	0	0
	Стимулювання розвитку певних видів економічної діяльності (податкові пільги, кредити)	+1	+1	+1	+1	0
	Законодавча підтримка інноваційної діяльності та пріоритетних видів економічної діяльності	+1	+1	+1	+1	+1
	Монопольне положення на ринку однієї галузі, домінування інтересів існуючого виробництва	0	-1	0	0	-1
	Обмеження антимонопольного, податкового, амортизаційного, патентно-ліцензійного законодавства	-1	-1	0	0	0
	Політичний режим	+1	+1	0	0	0
	Відсутність та нечіткість законодавчої і нормативно-правової бази, котра регулює	-1	-1	0	-1	-1

	інноваційну діяльність в ТСС					
Соціокультурні особливості	Моральне заохочення і стимули	+1	+1	+1	+1	0
	Суспільне визнання та престиж	+1	+1	0	0	0
	Психологічна готовність до інновацій	+1	+1	0	+1	+1
	Опір зміні стереотипів і поведінки (змін статусу, роботи, способів діяльності)	-1	0	+1	0	0
	Страх перед невдачами, невизначеністю, ризиком	0	0	0	-1	0
Оцінка конкурентоспроможності НВЕС і ТСС	Недостатня готовність (пізнавальна, практична) населення до сприйняття НВЕС	-1	-1	0	-1	0
	Конкуренція галузі	+1	+1	+1	0	0
	Конкуренція товарів	+1	+1	+1	0	0
	Економіко-географічне положення (ЕГП)	+1	+1	0	0	0
	Забезпеченість ресурсами, кліматичні умови	+1	+1	0	+1	0

-1 стримуючі, 0 випадкової дії або нейтральні, +1 стимулюючі

На регіональному рівні ТСС, де соціально-економічні процеси, обумовлені дією регіональних факторів та поширені місцеві види діяльності, які базуються на використанні власних сировинних ресурсів, то головна роль у покращанні діяльнісно-видової структури належить розвитку нетрадиційних НВЕС.

Особливо важливо враховувати дану обставину при розвитку виробництв, орієнтованих на створення принципово нових товарів і послуг та розширення місць прикладання праці для місцевого населення. У якості пріоритетних напрямків, з урахуванням домінуючої ролі регіональних факторів Г.В. Гієнко пропонує виділяти наступні: розвиток інфраструктури малого підприємництва; підтримка підприємств, які виробляють соціально значиму для даного регіону продукцію; розвиток сфери послуг; розвиток підприємств, що використовують енерго- та ресурсозберігаючі технології; підвищення економічної активності місцевого населення; розвиток і підтримка підприємств венчурного типу тощо [43]. Оскільки, однією з властивостей системи як організації є опір інноваціям тому, важливим питанням у розвитку України є управління інноваціями, де під механізмом управління інноваціями слід розуміти сукупність економічних, організаційних, правових та інших методів і способів та форм відносин між виробниками та споживачами інновацій з приводу їх створення, виробництва, впровадження, експлуатації тощо [19]. На нашу думку, визначальними фактором трансформації ТСС в сучасних умовах є активізація НТП та інноваційний потенціал ТСС. Врахування і ефективне використання цих факторів суттєво впливає на

формування і розвиток інноваційно сприятливого середовища, яке з одного боку сприяє відтворенню інноваційної діяльності, а з іншого – активізує її учасників. Гармонійне поєднання всіх чинників виникнення і розвитку НВЕД в ТСС, які безумовно впливають на соціально-економічне зростання регіону та раціональне впровадження пріоритетних НВЕД забезпечать оптимальний розвиток кожному регіону в трансформаційних процесах української економіки.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ НОВИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Інновації як детермінанти виникнення нових видів економічної діяльності

У будь-якій ТСС НТП, а точніше інновації є тими важливими чинниками, які спрямовані на покращання умов життєдіяльності суспільства. Від активізації розвитку інновацій в ТСС залежать трансформаційні процеси в її господарському комплексі, формування НВЕД, а в кінцевому результаті й якість життя населення [267, 315].

На даний час існує величезна кількість дефініцій “інновація” та різноманітні їх класифікації. Так, наприклад, як зазначає І.А. Павленко, у західній науковій думці поширені два підходи до тлумачення інновації: широкий і вузький. Широкий підхід розуміє інновацію як всякі зміни через запровадження нових або удосконалених рішень у техніку, організацію, процес постачання та збуту, суспільне життя та ін. [165, 10-11]. Такий підхід (широкий) відображений у міркуваннях Й. Шумпетера (який відносив до інновації непостійне проведення “нових комбінацій”, оскільки тривалий процес безперервних поступових змін не вважає інноваціями), П.Ф. Друкера (досліджував вплив інновації на підприємництво і наголошував, що підприємець повинен мати особливий підхід до розуміння інновації, виділив сім джерел інноваційних можливостей, серед яких є структурні зміни на ринку [286], Л. Пасечного та Я. Венковського (інноваціями вважали відкриття, що є наслідком винахідливості людей, і які приводять до прогресивних змін у певних положеннях речей [165, 12] та ін. Вузький підхід до трактування інновації викладено у працях таких дослідників як Р.Е. Джонстон, Д. Гессен, Е. Бирський, М. Хучек та ін. Характерною рисою вузького трактування поняття

“інновація” є на думку, А.І. Павленко, зведення його до власне технічних проблем, до запровадження нових виробів та технологій [165, 12].

Інновація як процес, пов’язана із зміною структури, функцій ТСС, де вона виникла, характеризується вторгненням (інтервенцією) елементів нової культури в стару культуру відносин. В західній літературі перехід від винаходів до інновацій характеризується введенням терміну “інституціалізація”, під якою розуміють врахування економічних, соціальних і психологічних аспектів.

Крім того, в залежності від особливостей визначень інновацій, в економічній літературі виділяють економічний, технічний та організаційний їх характери, або розглядають визначення інновацій крізь призму трьох таких підходів:

- 1) функціонального (акцент робиться на інновації як процесу: свідомого здійснення змін у техніці, технології та організації праці);
- 2) атрибутивного (інновація є як реакція на суспільні потреби, або елемент процесу соціально-економічного прогресу);
- 3) предметного (інновація розглядається як застосування нових видів інструментів, нових принципів користування ними; запровадження нового технологічного процесу або процедури; застосування нового виду сировини або матеріалу; використанні нового місця або території, раніше невідомих у здійсненні нової дії [165, 11].

На нашу думку, саме нову дію, яка відбувається внаслідок інновації необхідно виокремити, оскільки сукупність дій становлять діяльність, а зміна діяльності, зокрема видів економічної діяльності призводить до появи НВЕР.

Оскільки, функціональний (або процесний) підхід, згідно дефініції “процес” розглядає послідовну зміну явища, її перехід в інше явище, то діяльнісний підхід зосереджений на зміні самих методів та принципів дій. Тобто при діяльнісному підході до визначення суті поняття “інновація”, при якому б головний акцент припадав на формування нового способу діяльності (виробництва, споживання, надання послуг тощо), оскільки це впливає із

визначень багатьох дослідників інновацій (наприклад у Й. Шумпетера: “запровадження нового методу виробництва, якого ще не було випробувано у даній галузі виробництва; відкриття нового ринку, на якому дана галузь економіки раніше не була присутня, незалежно від того, чи існував цей ринок, чи ні” [262, 84-154]. З огляду на особливості предмету дослідження, дамо визначення терміну “інновація” з позиції регіональної економіки. Під “інновацією” слід розуміти такі нововведення у сфері науки, виробництва, сфері послуг та в діяльності органів управління регіонального та локального рівнів, які ведуть до зміни функціонування вказаних структур, а також до трансформації компонентної й територіальної будови регіональної суспільної системи та оновлення всіх сфер діяльності людини [267, 315]. Наведемо ще одне визначення інновацій, яке підтверджує наші думки: “інновації – це привнесення в різноманітні види людської діяльності нових елементів (видів, способів), використання досягнень людського розуму, які підвищують результативність цієї діяльності” [123, 63]. Метою дослідження взаємозв’язку між інновацією та НВЕД є визначення критичної маси перетворення інновації на НВЕД. Тобто, якою повинна бути інновація за ступенем новизни, характером дії, щоб почався процес формування НВЕД в регіоні. Інноваційна пропозиція формує галузевий попит і в певний момент часу суттєво змінює технологічну ситуацію в галузі. Інновації при певних умовах трансформуються у НВЕД. Як свідчить практика, інноваційна активність є неоднаковою в різних видах економічної діяльності, однак науково-технологічні прориви здійснюються на доволі вузьких ділянках НТП. Оскільки, у будь-якій ТСС при виникненні НВЕД передбачається якісна і кількісна зміна її структури, то найактуальнішим завданням сьогодення є організація серйозних досліджень взаємозв’язків між інновацією і НВЕД з позиції регіональної науки. Це дасть можливість отримати нові знання про будову регіональної суспільної системи, можливі шляхи її розвитку, а отже, і управління тим розвитком [267, 317].

Як зазначає О.І.Волкова, інновації є необхідною умовою розвитку виробництва, підвищення якості та збільшення кількості продукції, появи

нових товарів і послуг. У ринкових умовах інновації охоплюють усю економіку, включаючи продуктивні сили (засоби виробництва, навчання працівників) і виробничі відносини (форми і методи управління, поділ, спеціалізація й кооперація праці) [69, 212]. Залежно від об'єкту і предмету дослідження (а також сфери застосування) деякі науковці виділяють інновації як зміни, процес, результат, а ми додамо ще діяльність, яка є не лише комерційним результатом інновації, а яка суттєво відрізняється своєю новизною по відношенню до раніше існуючого способу дій (діяльності) [3, 13]. Заслугує на увагу визначення дане російським автором Х.Б. Дусаєвим, який спробував окреслити інновацію з позицій економічної категорії: інновація являє собою матеріалізований кінцевий результат інвестиційної та творчої діяльності, заснованої на використанні досягнень науки та передового досвіду, закономірного об'єктивного процесу удосконалення суспільного виробництва й розвитку, створення, комерціалізації і впровадження в промисловість та інші сфери діяльності нових споживчих цінностей у вигляді товарів, продукції, виробів, техніки, технології, організаційних та інших форм і засобів, що володіють зовсім новими споживчими властивостями, що сприяє задоволенню конкретних суспільних потреб й існуючих потреб ринку, забезпечує економію витрат, дає різноманітні види ефектів в будь-якій сфері життєдіяльності людини [67, 127].

Проведене нами дослідження визначень інновацій у науковій літературі дозволило систематизувати різноманітні підходи до трактування поняття “інновація” і простежити еволюцію зміни назви від “нових комбінацій” (Й.Шумпетер “Теорія економічного розвитку”) до “інновації” в сучасному розумінні, а також виокремити сфери застосування до їх розуміння. Узагальнення визначень інновацій, підходи до тлумачення представлено нами у вигляді ланцюжка всіх можливих проявів інновації в таблиці 2.1. Як показали результати у таблиці 2.1., більшість вчених трактують інновацію як новий процес та як нову технологію, після того на третьому місці за частотою визначення йде новий продукт. Слід зазначити, що дискусії в наукових колах

навколо дуального підходу щодо вивчення інновацій як об'єкту (предмету) і як процесу тривають, часто ця полярність заважає розумінню суті інновацій. У запропонованій нами таблиці 2.1. розширені ці підходи за своїми значеннями, оскільки мають право на існування обидві позиції в трактуванні інновацій.

Таблиця 2.1.

Зміст дефініції “інновація” у різноманітних трактуваннях
вітчизняних та зарубіжних вчених*

Інновація	Характеристика							
	Нова ідея	Нова сировина	Новий продукт	Новий виробничий процес	Нова технологія	Нова діяльність	Нова організаційна структура	Нова організаційна форма
М.І. Туган-Барановський [234]	+			+	+			
Шумпетер Й.А. [261, 183-184]	+	+	+	+	+		+	
Твісс Б. [226, 37]	+			+				
Фрімен К. [287, 38]			+	+		+		
Санто Б. [206]				+		+		
Друкер П. [62, 41]				+			+	
Портер М. [186, 171]			+		+	+		
Тідд Д., Бесант Д., Павітт К. [290, 38]	+							
Закон України “Про інноваційну діяльність” [82]			+	+	+	+	+	
Лапко О. [124, 28]				+	+			
Балабанов И.Т. [8]					+			+
Инновационный менеджмент [88, 16]			+	+	+	+		
Яковец Ю.В. [281, 95]					+			+
Бажал Ю. [6]			+	+				+
Вовканич С.Й. [33]	+				+			
Семів Л.К. [208]	+							
Щеглюк С.Д. [267, 315]			+	+	+	+	+	+

*Власна розробка

Намагання окремих науковців розглядати динамічну і статичну сторони інновацій, не завжди вирішує проблеми. На основі опрацювання наукових публікацій за темою дослідження, ми прийшли до висновку, що до традиційного поділу інновацій на інновацію-предмет та інновацію-процес слід додати інновацію-послугу (інновацію-сервіс). Зазначимо, що більшість науковців розглядало спочатку економічний характер інновацій, пізніше вже з’являються праці, в яких розглядаються соціальні інновації. Термін “соціальна інновація” означає: 1) результат творчої діяльності, яка отримала широке застосування і стала основною для значних соціальних змін; 2) процес

перетворення нововведень в соціокультурні норми і зразки, що забезпечує їх інституційне оформлення й закріплення в сфері духовної й матеріальної культур суспільства [213]. В контексті нашої роботи нам особливо буде цікавим перший аспект даної дефініції. Важливим питанням, яке викликає дискусію у сучасних дослідників є дослідження ступеня новизни інновацій. З цього приводу у науковій літературі існують напрацювання з даного питання, крім того пропонуються класифікації інновацій за ступенем новизни у працях різних авторів. Так, у Економічній енциклопедії під “класифікацією інновацій за ступенем новизни” розуміють розподіл сукупності інновацій на однорідні за рівнем новизни групи з метою оцінки їх значущості. Новизна інновацій може стосуватися продукту, технологічного процесу або тільки їх певних елементів, якщо вони змінюють функції або характеристики продукту чи технологічного процесу. Щодо принципово нових продуктів виділяють радикальні інновації; інкрементальні інновації – пов’язані зі значним удосконаленням існуючих продуктів або із впровадженням чи вдосконаленням існуючих методів управління. Стосовно технологічних параметрів інновації поділяють за такими ознаками: а) продуктові інновації – застосування нових матеріалів та напівфабрикатів і комплектуючих; б) процеси та інновації – нова технологія виробництва; вищий рівень автоматизації; нові методи організації виробництва. За типом новизни на ринку інновації поділяють на: нові для підприємства, для галузі в країні, для галузі у світі [71, 766-767]. Отже, новизна інновації визначається її технологічною та ринковою складовими.

Як зазначає Ю.В. Яковець, під спільною назвою “інновації” опиняються принципово різні за характером, рівнем новизни, тривалості і наслідками нововведення [281, 14]. Так, за рівнем новизни вищезгаданий дослідник виділяє такі інновації: епохальні, базисні, покращуючі, мікроінновації, псевдоінновації, антиінновації [281, 19]. Саме базисні інновації, які виражаються у радикальних змінах в технологічній базі, способах організації виробництва, державно-правового і соціокультурного устроїв, духовного життя, лежать в основі створення нових галузей, форм організації виробництва

та НВЕРД [281, 15]. Їх впровадження пов'язане з великими інвестиціями, тому на перших етапах освоєння базисних інновацій необхідна пряма і непряма державна підтримка, оскільки відчутний великий ризик.

А псевдоінновації, які спрямовані на часткове покращання застарілих технологій, гальмують суспільний прогрес і характерні для ТСС на завершальному етапі її розвитку. Запропонована Ю.В. Яковцем дефініція “антиінновація” використовується для позначення нововведень реакційного характеру, які стримують розвиток і повертають систему до старого укладу. Дослідження частоти науково-технічних нововведень, проведені Г.Меншем, підтвердили активні нововведення на стадії глибокої депресії ТСС, а також і факт того, що нові технології є в основі формування нових галузей (а в даному випадку НВЕРД). Однак, головними проблемами при дослідженні інновацій як детермінант виникнення НВЕРД є відсутність чітких критеріїв визначення інновацій з позицій її економічних результатів. Тому, проаналізувавши та узагальнивши наведені визначення, ми пропонуємо під інновацією розуміти процес реалізації нової ідеї в будь-якій сфері життєдіяльності людини, який сприяє задоволенню потреби на ринку і приносить вагомий соціально-економічний ефект. Відповідно, рівень ефективності використання інновацій залежатиме подолання протиріч між потребами та можливостями їх впровадження.

Ми висуваємо гіпотезу, що саме інновації (а саме інновації процесні та діяльнісні другого та третього ступенів новизни) передують НВЕРД і процес виникнення представлений схематично є лише логічною моделлю відображення цього процесу, який ми досліджуємо. Однак, такий простий лінійний механізм на практиці часто порушується, тому, що інновації особливо проривного технологічного характеру мають властивість революційного стрибкоподібного розвитку. Інноваційний процес є незворотно асинхронним, тому здійснення будь-яким суб'єктом економічної діяльності інновацій призводить до більш інтенсивного процесу економічного відбору. Наслідками якого є збільшення масштабів діяльності тих видів діяльності, адаптивна

реакція яких спричинила ріст їхньої рентабельності, а також скорочення (або зникнення) видів діяльності з неоптимальною реакцією [72, 195]. Тобто, економічний ефект інновацій залежить від видів діяльності та від інновацій, які вони впроваджують. Механізм формування НВЕД, представлений на рис. 2.1. відображає процеси проникнення інновацій в процесі дифузії, яка відбувається в діяльнісно-видовому, галузевому та територіальному аспектах.

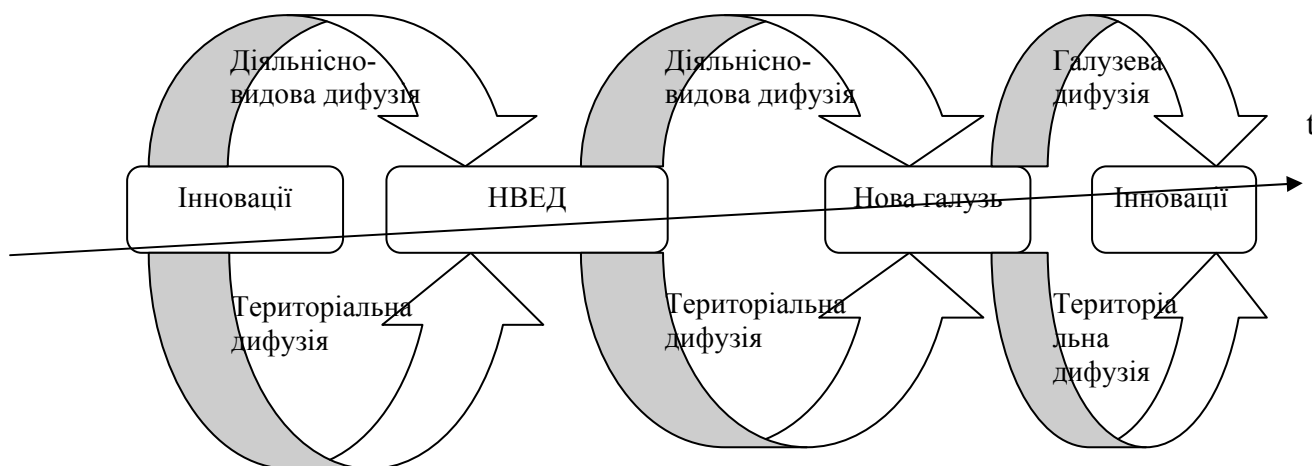

Рис. 2.1. Схема формування НВЕД
(t – вісь часу)

Оскільки дифузія (поширення інновації від джерела виникнення, широке використання у виробництві, сфері послуг) відбувається паралельно на кількох рівнях: вертикальному і горизонтальному, то трансформаційні зміни відбуваються повсюдно, технологічні інновації призводять до формування НВЕД, які здатні сформувати нову галузь економіки, а подальший розвиток нової галузі буде також залежати від інновацій. Слід зазначити, що дифузія інновацій – процес, за допомогою якого нововведення передається по комунікаційних каналах між елементами суспільної системи в часі. Нововведеннями можуть бути ідеї, предмети, технології і т.п., що є новими для відповідного господарюючого суб'єкта. Тобто, дифузія інновації – це розповсюдження вже одного разу освоєної і використаної інновації в нових умовах або місцях застосування [44].

Такий лінійно-структурний механізм появи і поширення НВЕД є дуже

спрощений. В науковій літературі недавно з'явилися дослідження В.Є.Шукшунова, М.Р.Габайдуліна, Ю.Ф.Гортишева, Р.Т.Ференца, які досліджують інноваційні комунікації (сукупність зв'язків і відносин між суб'єктами ринку інновацій, тобто шляхи розробки і поширення інновацій) та пропонують розглядати їх у вигляді матричної моделі, яку застосовують для розгляду організації управління технологічними комунікаціями трансферу інновацій [260, 24-32], ще один автор пропонує адаптивно-матричну модель інноваційних комунікацій, яка об'єднує основних суб'єктів інноваційної діяльності в процесі створення новітніх розробок [19]. Нами розширені дані підходи і запропонована матрична модель інноваційних комбінацій з метою виявлення ступеня новизни інновацій. Автор вважає, що різні за потенціалом новизни інновації формують певні комбінації, які можливі при дії певних факторів та умов (табл. 2.2.). Варто додати, що дана матриця дійсна не лише за умови еволюційного процесу розвитку інноваційних комбінацій, оскільки можливі "стрибки" та інноваційні інверсії, тобто стрибкоподібний рух інноваційних комбінації частіше виявляється на практиці, тому у матриці зібрані всі, або майже всі випадки (від ідеального еволюційного розвитку інновацій – до стрибкоподібного). Дана матриця відображає повний набір можливих комбінацій формування інновацій. Залежно від руху (логіки розгляду) дослідження (чи по-вертикалі, чи по-горизонталі) ми розглядаємо ступені новизни інновації, оскільки не кожне нововведення стає інновацією, тобто комерційним втіленням у інновації, то слід звернути увагу на етапи розвитку інновації і визначити найбільший ступінь новизни, при якому формується НВЕД.

Крім того, навіть М.Портер зазначав, що більша кількість змін носить еволюційний характер, а не радикальний; часто нагромадження маленьких змін дає більший ефект, ніж потужний технологічний прорив [187, 64]. Важливим завданням є визначення критичної маси інновацій, необхідних для їх перетворення в НВЕД. З цією метою слід визначити ступені новизни інновації, щоб зрозуміти рівень їх потужності і здатності до трансформації в НВЕД.

Наголосимо, що в основі як інноваційної діяльності, так і при формуванні НВЕР є ідея, яка передувє інновації і є наслідком наукових пошуків та досліджень. Тобто, ідея є тією думкою, наміром і планом, загальне уявлення, яке потребує своєї реалізації та наповнення матеріальним чи духовним змістом. Тому, саме ідеєю ми розпочинаємо наші етапи реалізації інновацій.

Дамо опис можливим комбінаціям матриці насамперед тим, які знаходяться над діагоналлю нульових значень (тобто однакових комбінацій), оскільки всі комбінації, що знаходяться під діагоналлю, є лише дзеркальним відображенням одиничних комбінацій, які ми опишемо і дамо їм певний ступінь новизни (або оцінимо ступінь новизни). Будемо вважати, що при горизонтальному розгляді інноваційного ланцюжка, позиція 2.1 буде тотожною 1.2, яка розглядалася раніше (і див. подібні комбінації під діагоналлю нульових значень, які перекриваються, позначені X), то розглянемо лише одиничні прояви комбінацій. Тільки над діагоналлю, а їх таких є 36 (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Матриця комбінацій інноваційного ланцюжка*

Нова Нова		Ідея	Сировина	Продукт	Процес	Послуга	Технологія	Економічна діяльність	Форма організації діяльності	Галузь економіки
		a ₁	a ₂	a ₃	a ₄	a ₅	a ₆	a ₇	a ₈	a ₉
Ідея	a ₁	X	a ₁₂	a ₁₃	a ₁₄	a ₁₅	a ₁₆	a ₁₇	a ₁₈	a ₁₉
Сировина	a ₂	a ₂₁	X	a ₂₃	a ₂₄	a ₂₅	a ₂₆	a ₂₇	a ₂₈	a ₂₉
Продукт	a ₃	a ₃₁	a ₃₂	X	a ₃₄	a ₃₅	a ₃₆	a ₃₇	a ₃₈	a ₃₉
Процес	a ₄	a ₄₁	a ₄₂	a ₄₃	X	a ₄₅	a ₄₆	a ₄₇	a ₄₈	a ₄₉
Послуга	a ₅	a ₅₁	a ₅₂	a ₅₃	a ₅₄	X	a ₅₆	a ₅₇	a ₅₈	a ₅₉
Технологія	a ₆	a ₆₁	a ₆₂	a ₆₃	a ₆₄	a ₆₅	X	a ₆₇	a ₆₈	a ₆₉
Економічна діяльність	a ₇	a ₇₁	a ₇₂	a ₇₃	a ₇₄	a ₇₅	a ₇₆	X	a ₇₈	a ₇₉
Форма організації діяльності	a ₈	a ₈₁	a ₈₂	a ₈₃	a ₈₄	a ₈₅	a ₈₆	a ₈₇	X	a ₈₉
Галузь економіки	a ₉	a ₉₁	a ₉₂	a ₉₃	a ₉₄	a ₉₅	a ₉₆	a ₉₇	a ₉₈	X
		Перший ступінь новизни			Другий ступінь новизни			Третій ступінь новизни		

*Власна розробка

Проаналізуємо зміст можливих комбінацій:

a₁₂ Нова ідея-нова сировина. Під новою ідеєю ми розуміємо нову думку, нове розуміння предмету, чи явища, яка виражається у нових підходах до її реалізації шляхом зміни та покращання навколишньої дійсності. Іншими словами, як зазначає І.П. Булеєв, ідея може бути як продуктом, так і результатом фундаментальних наукових досліджень, узагальненням досвіду з якісно новими висновками, а також як перенесення досвіду інших країн у певну конкретну сферу економіки, певним чином адаптувавши її до конкретних умов [23, 23]. Сама ідея нововведення може бути зароджена як інтенція, ініціація або дифузія. Під “інтенцією” розуміють ідею, пропозицію, або проект, який після опрацювання перетвориться в інновацію. Ініціація – це рекомендації щодо удосконалення науково-технічної, організаційної, виробничої або комерційної діяльності, метою яких є початок інноваційного процесу або його розвиток. Дифузія – це процес передачі нововведення по комунікаційним каналам між членами соціальної системи в часі [132, 128]. Саме нова ідея при поєднанні із новою сировиною (нові видобуті корисні копалини та інші природні ресурси, виготовлені з них матеріали, що підлягають подальшій переробці, або штучно створені нові матеріали, які замінюють традиційну сировину) може в майбутньому дати нам новий продукт, але, оскільки ми ще не знаємо, чи відповідає цей продукт запитам і потребам суспільства і готовності території (ТСС) сприйняти цю інновацію, то дамо йому **початковий ступінь новизни: перший.**

a₁₃ Нова ідея – новий продукт. Поява нового продукту це вже вища сходинка інноваційного розвитку, однак, одиничне явище, яке не знайшло підтримки на ринку, не сформований попит та відсутність інформації про переваги нового продукту на старим роблять його досить ризикованим і тому, це також можна вважати **першим ступенем новизни.** До нового продукту ми відносимо не лише товари в матеріальному вигляді, а й у віртуальному.

a₁₄ Нова ідея – новий процес. Новий процес, у якому матеріально, чи

віртуально втілена ідея потребує значно більшого залучення складових інноваційної діяльності (ресурсів), тому пройшовши попередні етапи, або оминувши їх і одразу оформившись у процес поступових змін, заслуговує **другого ступеню новизни.**

a₁₅ Нова ідея – нова послуга. Поява нової послуги є важливою, оскільки передбачає виділення окремої дії пов'язаної з наданням послуги, яка є часто нематеріальною, віртуальною і принципово відрізняється від раніше існуючих.

a₁₆ Нова ідея – нова технологія. Коли нова ідея призводить до нової технології, то це радикально змінює хід попередніх подій, отже, виникає потреба у нових способах виробництва, управління тощо. Таке поєднання є сильним і стійким, оскільки нова ідея знаходить втілення у виробничому процесі. Однак, **ступінь новизни є другим**, бо незмінними залишаються (можуть залишатися) багато дотичних процесів. Тобто нова технологія є одиничним виявом нової діяльності.

a₁₇ Нова ідея – нова економічна діяльність. Таке поєднання забезпечує нам вихід на якісно інший рівень розвитку інноваційного ланцюжка, оскільки формування нової ЕД потребує зміни самої культури та способів виробництва, системи виробничих відносин, управління, організації. Нова ЕД розрахована на підготовлений інтелектуальний потенціал, який, усвідомивши ідею і застосувавши її в ЕД, дає нам кращі результати із використання інновацій та зростання ефективності їх.

a₁₈ Нова ідея – нова форма організації діяльності. Поступово нова ідея призводить до того, що руйнуються старі методи і організаційні схеми управління. Така комбінація можлива при застосуванні і формуванні нового стилю роботи і наявності підготованих кваліфікованих кадрів. Зростає ризик впровадження інновації, оскільки великі зрушення викликають нестабільність і вносять на перших етапах хаос у розвиток системи (ТСС). Інновація поступово переходить у територіальний аспект (проникнення, чи поширення (дифузія) трансформації, який супроводжується радикальними змінами у формах територіальної організації суспільства. Тобто, для реалізації інновації

необхідно змінити традиційні способи територіального розміщення продуктивних сил. Прикладом таких територіальних змін є кластери, мережні структури, які не існували раніше, або не виконували певних функцій. Характерною ознакою є те, що певна форма територіальної організації здатна залучати інновації та продукувати їх більш ефективно. Тобто, інноваційний кластер, який виникає як інновація в ТСС, одночасно є причиною і наслідком виникнення інновацій та ефективної роботи з комерціалізації нововведень в межах цього кластеру. Такий ступінь новизни, який впливає на організаційні структури ми оцінимо найвищим: **третім**.

а₁₉ Нова ідея – Нова галузь економіки. Така комбінація властива лише епохальним інноваціям (за Яковцем Ю.). Оскільки вони мають величезну радикальну силу формувати нову галузь. Під “ новою галуззю ” Е. Алаєв розумів: таку галузь, питома вага якої у капіталовкладеннях району збільшується, обсяг продукції і чисельність зайнятих можуть бути в даний момент і незначні, але перспективні зміни структури району вже в ній закладені [1, 231]. Такими прикладами можуть бути виникнення землеробства завдяки ідеї обробляти поле, промислова революція в Нідерландах завдяки ідеї та виникнення парового двигуна. В наш час – це винайдення Інтернету, засобів мобільного та супутникового зв’язку, адже все починалося з ідеї обміну даними на великій відстані. Отже, дана комбінація має **третій ступінь новизни**.

Наступні комбінації ми розподілимо за аналогією проведеного аналізу та згрупуємо за ступенем новизни (табл. 2.3.). В результаті дослідження, нами емпірично встановлено три ступені новизни інновації, які формуються за якісними перетвореннями по відношенню до попереднього етапу розвитку інновації. Головною і характерною особливістю інновацій є ризик. Чим вищий ступінь новизни, тим вищий ступінь ризику. Тому, з огляду на це і на інші причини, багато інновацій залишилися без належної уваги, оскільки суспільство було ще не готовим їх прийняти, або дія бар’єрних чинників була настільки великою, що за будь-яких умов вони були б просто неефективними

та несвоєчасними, в результаті відкинуті і забуті. Перспектива розвитку і ринкової реалізації інновації, істотно залежить від того, на якій стадії життєвого циклу (зародження, зростання і зрілості) вона знаходиться. Теоретично чим швидше здійснюється інноваційний процес, тим більше вірогідність того, що нововведення матиме успіх.

Велике значення також повинне відводитися прискоренню створення інноваційного продукту (товару, чи послуги). Іноді воно займає багато років, за цей період нововведення може застаріти, з'являться інші, а інновація в первинному вигляді вже не матиме ніякої цінності. Чим “молодша” стадія, на якій знаходиться інновація, тим більше її перспективи на ринку. Інновації, що знаходяться на стадії зрілості, як правило, можуть бути використані тільки для насичення внутрішнього ринку дефіцитними товарами.

Таблиця 2.3.

Групування інноваційних комбінацій матриці за ступенем новизни*

Ступінь новизни	Види комбінацій
Перший	a ₁₂ Нова ідея-Нова сировина a ₁₃ Нова ідея – Новий продукт a ₂₃ Новий вид сировини – Новий продукт
Поріг зміни якості ЕД	
Другий	a ₁₄ Нова ідея – Новий процес a ₁₅ Нова ідея – Нова послуга a ₁₆ Нова ідея – Нова технологія a ₂₄ Новий вид сировини – Новий процес a ₂₅ Новий вид сировини – Нова послуга a ₂₆ Новий вид сировини – Нова технологія a ₃₄ Новий продукт – Новий процес a ₃₅ Новий продукт – Нова послуга a ₃₆ Новий продукт – Нова технологія a ₄₅ Новий процес – Нова послуга a ₄₆ Новий процес – Нова технологія a ₅₆ Нова послуга – Нова технологія
Поріг критичної маси інновацій	
Третій	a ₁₇ Нова ідея – Нова економічна діяльність a ₁₈ Нова ідея – Нова форма організації діяльності a ₁₉ Нова ідея – Нова галузь економіки a ₂₇ Новий вид сировини – Нова економічна діяльність a ₂₈ Новий вид сировини – Нова форма організації діяльності a ₂₉ Новий вид сировини – Нова галузь економіки a ₃₇ Новий продукт – Нова економічна діяльність a ₃₈ Новий продукт – Нова форма організації діяльності a ₃₉ Новий продукт – Нова галузь економіки a ₄₇ Новий процес – Нова економічна діяльність a ₄₈ Новий процес – Нова форма організації діяльності. a ₄₉ Новий процес – Нова галузь економіки a ₅₇ Нова послуга – Нова економічна діяльність a ₅₈ Нова послуга – Нова форма організації діяльності

	a ₅₉ Нова послуга – Нова галузь економіки a ₆₇ Нова технологія – Нова економічна діяльність a ₆₈ Нова технологія – Нова форма організації діяльності a ₆₉ Нова технологія – Нова галузь економіки a ₇₈ Нова економічна діяльність – Нова форма організації діяльності a ₇₉ Нова економічна діяльність – Нова галузь економіки a ₈₉ Нова форма організації діяльності – Нова галузь економіки
--	---

*Власна розробка

Прикладом можуть служити інновації у сфері побутової техніки, в основному вироблюваної на підприємствах оборонного комплексу в рамках конверсії. Якщо інновації знаходяться у стадії зростання, то в даному випадку підприємству гарантований внутрішній попит, а також реальний вихід на світовий ринок; в даний час це можливо, наприклад, для автомобільної промисловості і мікроелектроніки. В тому випадку, якщо інновації знаходяться у фазі зародження або в деяких випадках у стадії зрілості, то можливий прорив в світову науково-технічну сферу.

Таким яскравим прикладом може слугувати космічна індустрія. Однак, економічний ефект від появи НВЕД виникає тоді, коли формується критична маса інновацій. Концепція критичної маси запозичена дослідниками інноваційної діяльності у економістів, фізиків та соціологів. Встановлено, що на перших етапах ідея критичної маси спрацьовує проти інновації, оскільки ще не розвинуте середовище для її сприйняття. Так, експерти вважають, що маса інновацій досягає критичного рівня, коли її сприймає 10-20% населення ТСС. Подолавши зазначений поріг, інновація поширюється по всій ТСС і переростає у НВЕД. Оскільки після такого “інноваційного вибуху”, як правило, спостерігається ціла хвиля (або кластер базисних інновацій – за Яковцем Ю.) наступних інновацій. Важливо враховувати період часу між появою новації та впровадженням на ринок інновації – тобто інноваційний лаг, який має тенденцію до скорочення в останні роки у зв’язку із активізацією НТП.

Інноваційна діяльність – це складна динамічна система дії і взаємодії різних методів, чинників і органів управління, що займаються науковими дослідженнями, створенням нових видів продукції, вдосконаленням устаткування і предметів праці, технологічних процесів і форм організації виробництва на основі новітніх досягнень науки, техніки; плануванням,

фінансуванням і координацією науково-технічного прогресу; вдосконаленням економічних важелів і стимулів; розробкою системи заходів по регулюванню комплексу взаємообумовлених заходів, направлених на прискорення інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу і підвищення його соціально-економічної ефективності. Під інноваційною діяльністю в процесі розробки, освоєння і реалізації науково-технічних нововведень ми розуміємо НВЕД, безпосередньо пов'язані з отриманням, відтворенням нових наукових, науково-технічних знань і їх реалізацією в матеріальній сфері економіки.

Україна вже сьогодні наближається до такого етапу розвитку, в якому мають місце такі основні риси “нової економіки”: швидке (блискавичне) поширення інформаційних технологій та зміна під впливом цього процесу багатьох соціально-економічних процесів. Зокрема, скорочення економічної відстані, можливість зменшення трансакційних витрат тощо. Крім того, нові технології, на яких базуються НВЕД у ТСС регіонального рівня повинні відповідати критеріям: 1) потреби регіону (якість життя населення, конкурентоспроможність товарів та послуг, економічна, екологічна та енергетична безпека); 2) важливість (можливість зайняти провідне положення на регіональному ринку, поліпшення якості та продуктивності праці, сприяння зайнятості населення); 3) розмір ринку (вразливість, здатність адаптуватися (готовність до НВЕД)).

У процесі використання новітніх технологій у НВЕД змінюється характер і особливості просторової організації суспільного виробництва. Оскільки, НВЕД активно використовують інновації, то традиційні способи і фактори розміщення продуктивних сил поступово втрачають свою силу та актуальність. Так, наприклад, як стверджує Є.Ю.Степанов, немає потреби у потужній концентрації виробництва, як це було в традиційній економіці, оскільки людина може приймати участь у виробничому процесі за допомогою комунікаційних технологій далеко від економічних центрів [223]. Крім того, спостерігається оптимальне співвідношення спеціалізації і диверсифікації, підкріплене набором компетенцій суб'єктів підприємництва; концентрація

інновацій на пріоритетних напрямках і безперервним вдосконаленням продукції; створення нових товарів і ринків за рахунок прогнозування потреб, гнучка організаційна структура, оптимізована під стратегічні завдання; перехід від вертикальної інтеграції до мережних структур; діяльність, що базується на знаннях і розвитку людського капіталу, пошук кращої практики управління (бенчмаркінг); мотивація працівників на успіх; об'єднання компаній для досягнення синергетичного ефекту [5, 93].

Тобто, як бачимо, спостерігається певна істотна відмінність між традиційними видами економічної діяльності (ТВЕД) та новими. Найголовніші, на нашу думку, ознаки відмінностей відображені у табл. 2.4., які ми згрупували за певними показниками. Ще однією важливою рисою є зменшення залежності розміщення об'єктів виробництва від ресурсів та географічної відстані, оскільки НВЕД пропонують альтернативні способи організації праці та використання сировини (пропонуються ресурсоощадність та нові технології безвідходного виробництва тощо). Так, на думку багатьох дослідників, в основу регіональної інноваційної політики регіону покладені такі принципи: пріоритет інновацій над традиційним виробництвом регіону, забезпечення правової охорони інтелектуальної власності, сприяння розвитку конкуренції в інноваційній сфері, гнучкість інноваційної політики, інтеграція науки, освіти та підприємницької діяльності, забезпечення розвитку інноваційного підприємництва, сприяння розвитку міжрегіонального та міжнародного наукового співробітництва тощо [10].

Важливим завданням є вибір та концентрація зусиль на стимулюванні розвитку високотехнологічних видів діяльності, що включають такі виробництва та види діяльності, які тісно пов'язані з зародженням-принципово нових технічних рішень: авіакосмічна, електронна, виробництво оргтехніки та комп'ютерних технологій, інформаційно-комунікаційні технології, робота будівництва, приладобудування та електротехнічне машинобудування, біотехнології, нанотехнології тощо. Цим новим видам економічної діяльності притаманні такі особливості, які суттєво відрізняють їх від традиційних видів діяльності:

- нові технології, прогресивне обладнання створюються та застосовуються в наукомістких видах діяльності та виробництвах, а потім передаються в традиційні, що підвищує конкурентноздатність традиційних галузей;
- високотехнологічні види діяльності є носіями нових форм організації виробництва, менеджменту та маркетингу; нові технології прийняття рішень, що виникають, апробуються в наукомістких виробництвах;
- нові види економічної діяльності, які формують новий тип економіки, є попередниками стратегічних галузей; комплекс цих галузей стає реальним двигуном економічного зростання;
- при скороченні чисельності зайнятих в традиційних галузях, в нових видах діяльності чисельність зайнятих навпаки зростає; незначне збільшення зайнятих в наукомістких галузях викликає збільшення зайнятих в поєднаних з ними галузях, виробництвах, сфері послуг;
- прискореними темпами вдосконалюється сфера наукомістких послуг - консалтингу, програмного забезпечення та ін.;
- на якісно вищому рівні формуються передумови для створення нового технологічного укладу всієї економіки.

Таким чином, нові наукомісткі види економічної діяльності, сприяють трансформації традиційних видів діяльності, піднімають їх до певного рівня розвитку, витісняють неефективні виробництва, підвищують конкурентоспроможність регіонів та забезпечують при цьому структурні зрушення в господарстві регіону [51, 26].

Таблиця 2.4.

Основні відмінності нових і традиційних видів економічної діяльності*

Ознаки видів економічної діяльності	НВЕД	ТВЕД
Головна мета діяльності	Забезпечення нової суспільної потреби	Забезпечення усталеної (традиційної) суспільної потреби
Ризик діяльності	Високий	Низький
Характер діяльності	Дискретний	Безперервний
Керованість діяльністю	Низька	Висока
Можливості для розвитку ТСС	Перехід на новий, більш прогресивний рівень розвитку	Збереження усталеного рівня розвитку
Взаємодія з діючою ТСС	Вступає в протиріччя	Узгоджується з економічною

		політикою розвитку ТСС
Характерні форми організації економічної діяльності	Гнучкі, які мають мобільну структуру (кластери, технопарки тощо)	Жорсткі структури з чіткою ієрархією і регламентом
Потреба в кадрах	Велика потреба у високоосвічених, креативних та мобільних, здатних сприймати і адаптуватися до інновацій	Достатній рівень знань для виконання традиційних відтворювальних функцій
Потреба в природних ресурсах	Низька	Висока

*Власна розробка

Підсумовуючи вищесказане, пропонуємо класифікацію НВЕД за різними ознаками (табл. 2.5). Запропоновані нами класифікації НВЕД, їхні ознаки та відмінності від ТВЕД допоможуть кращому розумінню розгортання інноваційної діяльності в ТСС та сприятимуть прийняттю рішень при обґрунтуванні інноваційної політики та розробки стратегії інноваційного розвитку ТСС різних ієрархічних рівнів. Крім того, на нашу думку, класифікація НВЕД сформована за якісними критеріями, безумовно потребує доповнення кількісними параметрами. Аналіз існуючих підходів щодо кількісного характеру НВЕД дозволив нам дослідити та виділити міркування різних вчених. Ф.Перру ще в 50-х роках минулого століття наголошував, що варто акцентувати увагу на тих галузях, які домінують над іншими за розмірами, ринковим потенціалом, провідній ролі інновацій [207,81].

Таблиця 2.5.

Класифікація НВЕД*

№ п/п	Ознака класифікації	Ознаки (види) НВЕД
1.	Ступінь новизни	НВЕД першого ступеню новизни – модернізовані (частково удосконалені ТВЕД); НВЕД другого ступеню новизни – ординарні (нові технологічні рішення, винаходи, які покращують ТВЕД, традиційні галузі виробництва); НВЕД третього ступеню новизни – радикальні (проривні, епохальні)
2.	Джерело або фактор виникнення	Викликані розвитком науки і техніки; Зумовлені новими потребами ринку та споживачів; Зумовлені існуючими потребами ринку та споживачів. ; Зумовлені потребами виробництва, сфери послуг тощо.
3	Середовище виникнення	НВЕД на вході в ТСС (інновація, НВЕД з іншої ТСС (дифузія), готовність регіону до інновацій (інноваційна спроможність поглинути інновації), відповідний технологічний рівень розвитку економіки ТСС та забезпеченість висококваліфікованим персоналом); НВЕД всередині ТСС, (проникнення у ТВЕД, формування нової

		галузі); НВЕД на виході ТСС (нова галузь, структурна зміна економіки ТСС).
4	Масштаб прояву	Локальний (точки росту); Видовий (для одного виду економічної діяльності); Міжвидовий; Регіональний; Міжрегіональний; Глобальний.
5	Призначення НВЕД	Покращення якості життя населення; Оптимізація структури економіки ТСС; Виникнення нових форм організації виробництва; Захоплення нових ринків збуту.
6	Характер прояву	Еволюційний; Трансформаційний.
7	Специфіка впливу на людину	Вибіркової дії на людину; Масової дії на людей.
8	Особливості проникнення в галузі господарства (сфери економіки)	Промисловість; Сільське господарство; Сфера послуг; Віртуальна сфера економіки
9	Результат впровадження	Успішні; Неуспішні; Своєчасні; Передчасні.
10	Тривалість дії	Короткотривалі; Середньотривалі; Довготривалі.

*Власна розробка

Так, П. Друкер, який виходячи із циклічності розвитку галузей писав, що важливим є визначення стадії, на якій знаходиться та чи інша галузь. Він виділив три стадії галузі: зростання, зрілість, згасання, які обмежив параметрами – темпами зростання попиту на продукцію, національного доходу та чисельності населення (табл. 2.6.).

Таблиця 2.6.

Визначення стадії галузі за темпами приросту основних параметрів
за П. Друкером*

Стадії галузі	Попит на продукцію (товари чи послуги)	Національний дохід	Чисельність населення
Зростання	прискорений	Стабільний (зростаючий)	Стабільний (зростаючий)
Зрілість	Стабільний (зростаючий)	Стабільний (зростаючий)	Стабільний (зростаючий)
Згасання	сповільнений	Стабільний (зростаючий)	Стабільний (зростаючий)

*Джерело: [62]

Тобто, за визначенням П. Друкера, галузь зростання – це така галузь, в

якій попит на продукцію (товари, чи послуги) росте швидше, ніж національний дохід і/або чисельність населення. Галузь зрілості – для якої характерним є рівномірний однаковий ріст попиту на її товари, національного доходу і/або чисельність населення. Галузь згасання – попит на товари чи послуги росте повільніше за національний дохід і/або чисельності населення, навіть при стабільно зростаючих абсолютних показниках її продажах. Він стверджує, що зрілі та згасаючі галузі можуть відродитися і знову стати зростаючими. Серед сучасних зростаючих галузей П.Друкер виділяє: індустрію інформації, індустрію фінансових нових послуг (з новими фінансовими інститутами – фонди взаємного страхування, пенсійні фонди, нові брокерські компанії). Важливими є особливості управління кожної з галузей, залежно від стадії розвитку, так, наприклад для зростаючої галузі справедливим є високий ризик та активна інноваційна діяльність. Для зрілої галузі необхідно завоювання провідних позицій в кількох ключових сферах, де можна задовольнити попит за рахунок впровадження передових технологій та досягненням вищої якості. Управління п'ядальшим розвитком цієї галузі має здійснюватися за допомогою союзів, різного виду партнерств, спільних підприємств тощо, які здатні адаптуватися до нових умов. Щодо згасаючої галузі, то тут управління її діяльністю повинно здійснюватися передусім на основі постійного зниження витрат виробництва при безперервному покращенні якості товарів та обслуговування [62]. Вітчизняні дослідники С.Петруха, М.Колотуша при визначенні пріоритетних галузей відповідно до цілей іноземного інвестора визначили три основні критерії, на основі яких було проведено аналіз роботи за видами економічної діяльності м.Києва: рівень рентабельності (%), тривалість обороту оборотних коштів (дні), питома вага збиткових підприємств (%) [179, 42]. Результати проведеного дослідження дозволили вказаним авторам виділити такі чотири групи галузей: високо прибуткові, стабільні, перспективні і нові, венчурні (табл. 2.7.)

Таблиця 2.7.

Характеристика галузей відповідно до цілей зарубіжних інвесторів

Галузі	Фактичний рівень рентабельності, %	Частка збиткових підприємств, %	Використання ринкового потенціалу, %	Тривалість обороту оборотних коштів, дні	Бар'єри входу в галузь	Цикл галузі
Високоприбуткові	≥ 7 (прогнозований ≥ 15)	≤ 50	≥ 90	≤ 200	високі	Зростання, зрілість
Стабільні	≥ 6 (прогнозований ≥ 2)	≤ 35	≥ 80	80-250	помірні	Зрілість, стабільність
Перспективні і нові	≥ -1 (прогнозований $\leq +6$)	≤ 60	≥ 30	200-350	низькі	Стабільність, розвиток НТП
Венчурні	≥ -10 (прогнозований $\leq +25$)	≤ 80	≥ 10	50-400	високі	Занепад

Джерело: складено за [179, 44].

Як стверджує Є.А. Єрмакова, інновації шляхом впливу на життєвий цикл продукту призводять до еволюції галузей, регіонів, ринкових структур, їх здатність конкурувати на глобальному рівні [77]. Крім того, важливу роль у створенні інновацій відіграє інноваційне середовище, яке формується у територіальних суспільних системах, про яке було описано вище у параграфі 1.2. Зазначимо, що суспільна корисність, тобто спрямованість інновації на забезпечення важливої потреби суспільства, не є гарантом, що інновація є економічно ефективною та має шанси на процес комерціалізації.

Узагальнимо, що інновації другого і третього порядків новизни виступають головними детермінантами виникнення НВЕД, які суттєво відрізняються від ТВЕД за окремими показниками. Критична маса інновацій сприяє трансформації їх у НВЕД в тому випадку, коли інновації долають поріг критичної маси. Для кожного виду діяльності такий поріг встановлюється окремо. Розроблена класифікація НВЕД дозволить активізувати процеси залучення НВЕД з інших ТСС на основі дослідження маркетингу інновацій, а також залучати ендogenous чинники ТСС з метою оптимального використання наявних ресурсів.

2.2. Особливості здійснення трансформаційних процесів у структурі економіки територіальної суспільної системи під впливом нових видів діяльності та їх типізація

Останнім часом загострилася увага науковців до вивчення трансформаційних процесів. Оскільки, трансформаційні процеси є одними із видів всієї сукупності процесів, які є властиві для ТСС. Будь-яка система розвивається циклічно, при цьому її елементи можуть змінюватися еволюційно (поступово протягом всього часу її розвитку) та революційно (кардинально). Оскільки після здобуття Незалежності України більшість підсистем економіки розвивалися стихійно, відбувалася їх трансформація та активізувалося їх ґрунтовне дослідження. У науковій літературі багато близьких за значенням понять, які характеризують динамічні процеси в ТСС: розвиток; еволюція; зрушення (найчастіше вживають до територіальної структури господарства (ТСГ); реструктуризація; модернізація; трансформація. Під розвитком розуміють властивість всіх динамічних систем до змін (якісних і кількісних). Так, наприклад, як розвиток розглядають якісні зміни в структурі економічної системи, що характеризуються такими параметрами: зміною кількості складових системи, порядком їх розташування відносно одне одного, характером взаємодій між ними [68, 16]. Очевидним є факт постійної зміни кількості структурних елементів системи, оскільки одні виникають, а інші зникають, то їхня кількість може бути сталою в певних межах. Якісні ж зміни можуть проявлятися у зміні функцій “старих” елементів, характеру зв’язків між ними, тощо. Еволюція відображає тривалий процес системних змін, які відбуваються у ТСС протягом певного історичного часу. Під зрушеннями розуміють прояв нових тенденцій, зміну пропорцій, співвідношень в межах складних систем [131, 32]. Реструктуризація – це процес зміни внутрішньої структури економіки ТСС як в розрізі галузей, так і в розрізі окремих територій. Модернізація ТСС являє собою часткове оновлення структури та здатність ТСС самостійно вийти на вищий рівень розвитку та впорядкованості.

Трансформація передбачає незворотні зміни у структурі ТСС (територіальній, функціональній, галузевій). Таким чином, трансформаційні процеси є одними з динамічних процесів ТСС, які характеризуються особливою специфікою, оскільки в результаті отримуємо як кількісні, так і якісні зміни. У фаховій літературі під *трансформацією* (від лат. *transformatio* – перетворення, зміна) розуміють: 1) перетворення соціальних інститутів, соціальних структур, що часом супроводжуються їх докорінною зміною [214, 374]; 2) перебудову структур, форм і способів економічної діяльності, зміну її цільової спрямованості [74]; 3) особливу характеристику процесу розвитку ТСС на певному етапі [232, 17]; 4) результат розвитку елементів, суб'єктів, форм взаємодії, інститутів ТСС [68, 16]; 5) будь-яку зміну економічних пропорцій у часі, коли зміни відбуваються у неефективному напрямку, то слід говорити про деформацію структури [233, 21]. Трансформацію, що охоплює весь спектр суспільного життя, його духовну сферу, а також політичну, економічну та соціальну структури, можна визначити як системну. Під системною трансформацією зазвичай розуміють: перетворення форм і методів діяльності політичної системи, насамперед політичного режиму; радикальне економічне реформування з врахуванням вимог пануючої моделі глобалізації та власних інтересів (останнє бажано, але не завжди є можливим для реалізації); духовно-культурну переорієнтацію суспільства, перехід його з підґрунтя традиціоналістських цінностей на базу так званих загальнолюдських цінностей (тобто, на підвалини цінностей західної цивілізації) [6]. Водночас, в науковій літературі розрізняють внутрішньосистемну трансформацію – перетворення, що не виходять за межі ТСС і спрямовані на модернізацію та вдосконалення господарських відносин і форм, та між системну: перетворення, які приводять до становлення господарського устрою суспільства на якісно новій основі, що пов'язано із радикальною зміною головних елементів ТСС [18, 36.]. У першому випадку, який характерний для розвинених країн, трансформація економіки виражається у секторних змінах, диверсифікації структури господарства та просторових зрушеннях [285]. Для України, як і для інших

пострадянських держав з вираженою міжсистемною трансформацією, поряд з галузевим, функціональним та просторовим аспектами, додатковим напрямом цього процесу є інституційний (зміна власності, розвиток малого та середнього підприємництва) [233, 21]. На думку Л.Ю. Мажар, лише структуровані об'єкти, такі як ТСС володіють властивостями трансформації. В залежності від впливу різноманітних умов, чинників трансформуються саме територіальні структури, які призводять до трансформації ТСС і територіальної організації суспільства (ТОС) загалом [131, 32]. Узагальнивши вищевказані визначення, ми пропонуємо розглядати трансформацію соціально-економічного розвитку ТСС як кардинальні зміни направленості процесів розвитку ТСС в результаті низки перетворень, які відбулися після здобуття Україною незалежності. А під трансформаційними процесами в ТСС – такі незворотні зміни структури і складових (підсистем) ТСС, при яких змінюються топологічні і функціональні характеристики територіальних структур на всіх ієрархічних рівнях – від глобального – до локального, призводять до структурних змін у економіці ТСС (територіальної, галузевої та функціональної структур), відбуваються під впливом інновацій другого-третього ступенів новизни, мають потужний трансформаційний потенціал і наслідки реалізації для населення та господарства. Наслідками таких процесів є структурні зміни в економіці ТСС. Особливу увагу при аналізі трансформаційних процесів слід звернути на динамічні властивості систем: відкритість, керованість, здатність до саморозвитку, асиметрію та ін. [131, 32].

Аналіз наведених визначень показав, що кожне з трактувань характеризує якийсь один погляд на якісну зміну, появу нових об'єктів тощо. А це означає, що в центрі нашої уваги будуть насамперед процеси між окремими підсистемами, чи елементами ТСС. На думку Л.Т. Шевчук, територіальна структура постійно піддається трансформації внаслідок дії територіально-структурних процесів, які й визначають зміни в ТСС [255, 35]. Цим автором виділено головні характеристики прояву зазначених процесів, які проявляються попарно (мають дуальні форми вияву) (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8.

Види та характеристика територіально-структурних процесів*

№ п/п	Вид територіально-структурного процесу	Характеристика
1	Диференціювання	Ускладнення територіальної структури ТСС, збільшення її диференціації
2	Нівелювання	Спрощення, вирівнювання територіальної структури ТСС, зменшення її диференціації (зворотний процесу диференціювання)
3	Концентрування	Підвищується інтенсивність якого-небудь явища на одній території швидше, ніж на інших, зростає територіальна концентрація
4	Деконцентрування	зворотний процесу концентрування
5	Стягування	Переміщення об'єктів від периферії до ядра концентрації (фокусу)
6	Дифузія	Розосередження об'єктів і явищ по всій території ТСС (зворотний процесу стягування, джерелом якого є вогнище)
7	Агломерування	Територіальне розширення ядра концентрації з можливим його ускладненням і формуванням агломерації
8	Дегломерування	зворотний процесу агломерування
9	Поляризація	Зв'язок явищ однієї території зі зворотними явищами на іншій території
10	Вирівнювання	Протилежний за змістом процесу поляризації

*Джерело: [255, 35].

Такі територіально-структурні процеси можуть бути відображенням як розвитку, еволюції, чи як трансформації в залежності від того, як змінюються стани системи.

Наше завдання полягає у виявленні ознак, параметрів, які б дійсно могли дати відповідь на те, чи здійснюється трансформація. Ми можемо аналізувати явище трансформації емпірично (як фактичний опис змін в усіх проявах формування об'єкту) та формалізовано (на основі математичних та економетричних моделей, тощо). У царині регіоналістики розроблений апарат дослідження для вияву трансформаційних процесів у ТСС та проведення типізації їх, який ґрунтується на вирішенні важливих завдань: дослідженні науково-методичних передумов трансформації ТСС; вивченні механізму трансформації структур ТСС; виявленні умов (передумов) та факторів, які впливають на трансформацію ТСС, визначення характеру і ступеню їх впливу; типізації трансформаційних процесів за їх властивостями (ознаками); розробці рекомендацій із впливу на галузеві структури для їх цілеспрямованої трансформації і прогресивного розвитку ТСС; науковому обґрунтуванні державної регіональної політики із врахуванням механізму її трансформації [131, 30]. Міждисциплінарні дослідження доповнюють підходи до вивчення трансформаційних процесів ТСС (табл. 2.9.).

В регіональній економіці використовуються інші підходи, які базуються на гіпотезі, що важливою передумовою трансформації економіки ТСС є зміни в діяльнісно-видовій структурі, яка визначає внутрішні ресурси життєздатності ТСС. Дослідження доводять, що структурна цілісність ТСС – це основа їх стійкого збалансованого розвитку. Викликає інтерес гіпотеза О. Моргенштерна про здатність економічних систем (у нашому трактуванні ТСС) до стискання. Тобто, одна група елементів формує “ядро” – структурні компоненти, руйнування яких призведе до суттєвих змін функцій системи. Інша група структурних елементів представляє собою “структурну оболонку” виділеного ядра “яку можна повністю змінити, однак система збереже достатньо високий рівень реалізації своєї функції” [160]. Якщо ТСС не спроможна змінити свою структуру (діяльнісно-видову, галузеву), то це означає вичерпання можливостей її подальшого розвитку при існуючих соціально-економічних умовах.

Таблиця 2.9.

Головні підходи до вивчення трансформаційних процесів у ТСС*

№ п/п	Назва підходу	Характеристика
1	Елементарний (дискретний)	Досліджує елементарний склад ТСС різного ієрархічного рівня, виявляє тенденції їх розвитку, зміни кількісних характеристик елементарного складу, слідує за зникненням населених пунктів, економічних і соціальних об'єктів, які впливають на зміни просторових і функціональних характеристик ТСС.
2	Структурний або системно-структурний	Аналізує зміни зв'язків між елементами системи і відслідковує їх структурну перебудову, особливо територіальної структури, яка має вищий ступінь інерційності, і зміна її призводить до зміни інших структур.
3	Генетичний	Передбачає ретроспективний аналіз розвитку ТСС для виявлення особливостей територіальної організації на різних етапах становлення з врахуванням дії конкретних умов факторів.
4	Функціональний	Здійснює аналіз територіально-функціональної структури на основі енерговиробничих циклів (ЕВЦ). (Є дещо застарілим в методичному аспекті).
5	Комплексний	Дозволяє виявляти взаємодію між різними елементами ТСС, враховує полі системність на різних ієрархічних рівнях ТСС, також досліджує різні підсистеми ТСС: систему розселення, систему природокористування, територіально-промислову систему (ТПС) ті ін. Метою підходу є вивчення взаємовпливу різноманітних територіальних підсистем в процесі їх трансформації.
6	Екологічний	Відображає взаємозв'язки та взаємовплив антропогенних і природних підсистем однієї ТСС.
7	Конструктивний	Передбачає глибокий аналіз трансформаційних процесів з метою розробки конкретних рекомендацій про можливі системні перетворення.
8	Соціальний	Є надзвичайно важливим при зміні державних пріоритетів. Одним із критеріїв

		ефективності ТСС повинна бути саме соціальна ефективність, яка виражається у підвищенні рівня життя населення, якості людського капіталу та інших показників, які відображають ступінь добробуту людей в певній ТСС. Оскільки спад рівня життя, міграційні процеси, депопуляція є головними чинниками системної трансформації.
9	Інноваційний	Є одним із найперспективніших підходів, однак недостатньо розроблений методичний і статистичний апарати дослідження не дають змогу в повній мірі використовувати цей підхід

*Складено за: [131, 32-33].

Ю.В. Яковець запропонував емпіричну шкалу глибини структурних перетворень на основі визначення коефіцієнта інтенсивності трансформації (KIT), які сумують структурні зрушення за перехідний період. За експертною оцінкою, при зміні середньотермінових циклів $KIT \approx 10\%$, довготермінових (Кондрат'євських) $KIT \approx 20\%$ і наддовгих (цивілізаційних) $KIT \approx 30-40\%$ [281, 225]. Автор усвідомлює умовність даної оцінки, однак наводить її для аналізу існуючих підходів.

Глибока затяжна криза 90-х рр. минулого століття змінилася у 2000р. фазою пожвавлення і незначним ростом валового внутрішнього продукту (ВВП), намітилися позитивні тенденції структурної динаміки, які відбуваються дуже повільно в силу браку інвестицій, інновацій, структурної політики та належної державної підтримки.

Для того, щоб зосередитися на системно-структурному підході до дослідження трансформаційних процесів й визначення їх характеристик ми скористаємося власною методикою. Її суть полягає в аналізі змін:

- галузевої (діяльнісно-видової) структури ТСС за валовою доданою вартістю (ВДВ);
- структури зайнятих за видами економічної діяльності;
- структури суб'єктів господарювання на основі Державного реєстру підприємств та організацій (ЄДРПОУ);
- структури обсягів реалізованої інноваційної продукції за видами промислової діяльності. Наші міркування підсилюються також офіційно прийнятими в ЄС є трьома рівнями аналізу галузевого складу промислового виробництва: обсяги виробництва, структура зайнятості та додана вартість [247, 85]. Для визначення структурних зрушень, що виникли в процесі

трансформації скористаємося розрахунком інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей А.Салаї [220, 166]:

$$k_c = \sqrt{\frac{1}{n} \cdot \sum \left(\frac{d_1 - d_0}{d_1 + d_0} \right)^2}, \quad k_c \in [0;1] \quad (2.1)$$

де, d_0, d_1 - відносні показники структури сукупності у базовому і звітному періодах;

n – кількість груп у сукупності.

Крім того, заслуговує на увагу підхід щодо визначення швидкості трансформації галузевої структури, запропонований Р. Теміргалієвим [229], яка розраховується за формулою (2.2):

$$C = \frac{\sum_{i=1}^n |f_i - f_0|}{t} \quad (2.2)$$

де, n – кількість видів економічної діяльності;

f_i – питома частка виду діяльності у виробництві ВДВ в поточному періоді;

f_0 - питома частка виду діяльності у виробництві ВДВ в базовому періоді;

t – кількість років у досліджуваному періоді

Даний показник демонструє темпи, швидкість проходження трансформаційних процесів за певний період. Однак, нами для визначення показника інтенсивності процесу трансформації (ППТ) автором використана формула (2.3):

$$K_T = \frac{S_2 - S_1}{S_1} \cdot 100\% \quad (2.3)$$

де,

S_1 – значення системи часового зрізу T_1 ;

S_2 – значення системи часового зрізу T_2 ;

K_T – показник трансформації системи за період T_2-T_1

Досліджуваний ППТ дасть нам змогу оцінити трансформаційні процеси в регіональній ТСС за видами економічної діяльності. Зазначимо, що ППТ може бути додатним (при збільшенні параметрів системи від базового до досліджуваного періодів) або від'ємним (при зменшенні параметрів системи від базового до досліджуваного періодів).

Розрахунки здійснимо на матеріалах Львівської області в розрізі видів економічної діяльності (ВЕД). Розрахуємо показник трансформації структури ВДВ за ВЕД у 2001-2005 рр., яка представлена у таблиці 2.10.

Як бачимо з табл. 2.10 процес трансформації доволі динамічний, як це видно за одержаними результатами обчислення ППТТ. Такі коливання вказують нам про нестабільний характер трансформації. Пропонуємо за пороговий ступінь трансформації вважати 15%. Вибір саме такого порогового значення базується на міждисциплінарному дослідженні і обґрунтований практикою його використання у кількох науках (демографії, містобудівництві, соціології тощо).

З метою інтрепретації одержаних результатів ми пропонуємо розробити шкалу глибини трансформаційних процесів, яка передбачає виділення двох полярних груп і характерних їх типів: 1) з від'ємними значеннями: деструктивний розвиток (-15 до 0 %), деструктивна помірна трансформація (-30 до -16 %), деструктивна активна трансформація (-45 до -31 %), деструктивна прискорена трансформація (-46 до -60 %), деструктивна глибока трансформація (до -60 %); 2) з додатними значеннями: розвиток (0-15%), помірна трансформація (16-30%), активна трансформація (31-45%), прискорена трансформація (46-60 %), глибока трансформація (понад 61%).

Таблиця 2.10.

Зміни у структурі ВДВ за ВЕД у Львівській області, 2005/2001рр.

ВЕД	у відсотках до підсумку					ПТТ, %
	2001	2002	2003	2004	2005	
Всього по області	100	100	100	100	100	(2005/2001)
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	21,7	19,6	16,7	15,6	14,0	-35
Рибне господарство	0,1	0,1	0,1	0,0	0,03	-70
Добувна промисловість	2,0	2,1	1,9	1,6	1,9	-5
Обробна промисловість	15,3	15,8	16,2	16,5	17,0	11
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,7	3,1	2,6	2,3	3,3	-8
Будівництво	4,5	4,2	5,1	5,4	4,5	0
Оптова та роздрібна торгівля; торгівля	9,3	9,4	11,4	10,5	11,3	22

транспортними засобами; послуги з ремонту						
Готелі та ресторани	0,8	0,8	0,7	0,8	0,7	-13
Транспорт і зв'язок	16,7	17,7	18,3	16,8	14,9	-11
Фінансова діяльність	2,2	2,3	2,9	5,1	4,3	89
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	6,0	6,2	5,6	6,6	7,0	17
Державне управління	4,7	4,8	4,9	5,3	6,4	36
Освіта	7,0	6,9	7,0	6,8	7,4	6
Охорона здоров'я та соціальна допомога	4,6	5,3	4,9	5,1	5,3	15
Колективні, громадські та особисті послуги	1,5	1,7	1,7	1,6	2,0	33

*Розраховано автором за даними: [26].

За обчисленнями, проведеними за вказаною формулою 2.3., а також за отриманими результатами в останній колонці таблиці 2.10, можна зробити висновок, що позитивні зрушення (значення додатні) у 2005 р. спостерігалися у таких ВЕД: обробній промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі; торгівлі транспортними засобами; послугах з ремонту, фінансовій діяльності, операціях з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам, державному управлінню, освіті, охороні здоров'я та соціальній допомозі, колективних, громадських та особистих послугах. Можна зробити висновок про те, що навіть за короткий проміжок часу можуть відбуватися трансформаційні перетворення в структурі окремих ланок ТСС, які зумовлені змінами структури і свідчать про подальший рух трансформацій в бік постіндустріального суспільства. Натомість, негативні тенденції (значення від'ємні), які проявилися у скороченні частки ВДВ до підсумку за видами діяльності були характерні для: сільського господарства, мисливства, лісового господарства, рибного господарства, виробництва та розподілення електроенергії, газу та води, добувної промисловості, готелів та ресторанів, транспорту і зв'язку, що свідчать про глибокі кризові моменти, які гальмують розвиток господарства та відсутність системних продуманих дій з трансформації. Обчислений нами інтегральний коефіцієнт структурних відмінностей А.Салаї рівний 0,1353. Тобто з 2001 по 2005 роки у структурі

ВДВ Львівської області відбулися незначні зрушення. Для порівняння аналогічний показник для України: коефіцієнт структурних зрушень з 2001 по 2005 рік становить $k_c = 0,135312$.

Стосовно структури зайнятості населення за видами економічної діяльності, то представлені дані у табл. 2.11 дають можливість провести розрахунки інтегрального коефіцієнта структурних відмінностей А.Салаї. У даному випадку коефіцієнт структурних зрушень з 2003 по 2005 рік становить $k_c = 0,049883$. Тобто, відбулися дуже незначні зрушення в структурі зайнятих. Для України ж аналогічний коефіцієнт структурних зрушень з 2003 по 2005 рік становить $k_c = 0,053341$. Обчислимо ППТ для Львівської області за структурою зайнятих за ВЕД (2001-2006 рр.).

Як свідчать результати обчислень, наведених в табл. 2.11, то у 2006 р. в порівнянні до 2001р. кількість зайнятих зросла (значення позитивні) у таких видах діяльності: будівництві; оптовій й роздрібній торгівлі, торгівлі транспортними засобами, послугах з їх ремонту, готелях та ресторанах; фінансовій діяльності; операціях з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; колективних, громадських та особистих послугах, державному управлінні; охороні здоров'я та соціальній допомозі; освіті. Найбільші скорочення в зайнятості за вказаний період спостерігалося у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві (-33%).

Таблиця 2.11

Зміни у структурі зайнятості населення Львівської області за ВЕД
2001-2006 рр.

Роки	2001	2002	2003	2004	2005	2006	ПТП, %
ВЕД	Тисяч осіб						(2006/2001)
Всього	1123,7	1115,1	1069,4	1057	1064,6	1070,1	-5
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	283,3	284,7	227,9	216,3	212,9	188,8	-33
Промисловість	214,4	206,1	190,7	182,7	181,8	180,9	-16
Будівництво	52,5	59,8	57,3	62,4	63,6	64,8	23

Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту Готелі та ресторани	253,7	246,8	250,4	253,1	260,1	275,8	9
Фінансова діяльність	13,4	9,2	10,2	11,6	12,2	13,8	3
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	46,8	47,4	50	50	52,6	60,0	28
Державне управління	54,5	52,9	68,1	62,8	56,3	56,4	4
Освіта	96,1	96,7	98,6	98,9	100,4	101,5	6
Охорона здоров'я та соціальна допомога	77,5	78,7	78,8	81,7	83,2	84,5	9
Колективні, громадські та особисті послуги та інші	29,0	32,8	37,4	37,5	41,5	43,6	50

*Розраховано автором за джерелом: [97; 128, 233-234].

Розглянемо зміни, що відбулися у структурі кількості суб'єктів ЄДРПОУ у Львівській області (табл. 2.12). Проведені розрахунки відношення показників кількості суб'єктів ЄДРПОУ за видами діяльності у 2006 до 2001 рр. показали їх зростання практично у всіх ВЕД. Однак, найактивніше ці процеси відбувалися у тих видах діяльності, які відносяться до сфери послуг: транспорт і зв'язок; будівництво; охорона здоров'я та соціальна допомога; операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; колективні, громадські та особисті послуги; промисловість. Слід зазначити про зменшення кількості тих видів економічної діяльності, котрі за класифікатором відносяться до інших, тобто не знайшли свого точного відображення у його структурі. Це є наслідком удосконалення статистичного обліку та виданням другої редакції КВЕДУ (2005р.)

Таблиця 2.12

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ у Львівській області за ВЕД
(станом на 1.01)

ВЕД	2001	2002	2003	2004	2005	2006	ПТП, % (2006/2001)
Всього	44997	47316	49382	51609	53364	55336	23

Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	2674	2736	2736	2777	2881	3127	17
Промисловість	5295	5751	5751	6169	6489	6967	32
Будівництво	1842	1947	2125	2303	2496	2738	49
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	10424	11124	11672	12230	12553	12891	24
Готелі та ресторани	1720	1766	1825	1882	1917	1969	14
Транспорт і зв'язок	1224	1390	1514	1637	1731	1854	51
Фінансова діяльність	560	592	626	640	702	739	32
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	3634	3989	4278	4585	4888	5234	44
Державне управління	1553	1589	1634	1692	1747	1763	14
Освіта	2186	2237	2278	2329	2382	2411	10
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1143	1247	1350	1494	1583	1688	48
Колективні, громадські та особисті послуги	5650	6175	6646	7143	7527	7994	41
Інші види діяльності	7040	6711	6420	6233	6092	5961	-15

*Розраховано автором за даними Держкомстату [221, 76-78].

Впорядкуємо отримані результати за ВЕД згідно прийнятої шкали глибини трансформаційних процесів, яка визначає їх типи: з негативними (відємними) значеннями: деструктивний розвиток (-15 до 0%), деструктивна помірна трансформація (-30 до -16 %), деструктивна активна трансформація (-45 до -31 %), деструктивна прискорена трансформація (-46 до -60 %), деструктивна глибока трансформація (до -60 %), а також з позитивними (додатніми) значеннями: розвиток (0-15%), помірна трансформація (16-30%), активна трансформація (31-45%), прискорена трансформація (46-60 %), глибока трансформація (понад 61%) (табл. 2.13). Такі результати, проведені по різних структурних зрізах ТСС свідчать про значні зміни в інституційному середовищі ТСС, відображають перехід її до постіндустріального етапу розвитку, в якому значна роль належить сфері послуг (F-O).

Таблиця 2.13

Типізація трансформаційних процесів діяльнісно-видової структури економіки Львівській області* (2006/2001р.)

ВЕД	Особливості	ПППТ,	Особливості	ВЕД
-----	-------------	-------	-------------	-----

За часткою у ВДВ**	За структурою зайнятого населення	За кількістю суб'єктів ЄДРПОУ	процесу	%	процесу	За часткою у ВДВ**	За структурою зайнятого населення	За кількістю суб'єктів ЄДРПОУ
З від'ємними значеннями:				Вісь відліку	З додатними значеннями			
С, Е, Н, І		Інші види діяльності, що не потрапили до класифікатора	Деструктивний розвиток	0-15	Розвиток	Д, F, M, N	Г, Н, І, J, L, M, N	Н, L, М
	С, D, Е		Деструктивна помірна трансформація	16-30	Помірна трансформація	Г, К	F, K	А, G
А	А		Деструктивна активна трансформація	31-45	Активна трансформація	Л, О,		С, D, Е, J, К, О
			Деструктивна прискорена трансформація	46-60	Прискорена трансформація		О	Ф, І, N,
В			Деструктивна глибока трансформація	Понад 61	Глибока трансформація	J		

*Примітка. За КВЕД: А - сільське господарство, мисливство, лісове господарство; В – рибне господарство; С - добувна промисловість; D - обробна промисловість; Е - виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; F – будівництво; G - Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з їх ремонту; Н - Готелі та ресторани; І - Транспорт і зв'язок; J - Фінансова діяльність; К - Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам; L - Державне управління; М – освіта; N - Охорона здоров'я та соціальна допомога; О - Колективні, громадські та особисті послуги; Р – послуги домашньої прислуги; Q – екстериторіальна діяльність.

** 2005/2001

Як видно з таблиці 2.13, негативні трансформаційні зміни відбуваються у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві; добувній, обробній промисловості; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. Найгірша ситуація спостерігалася протягом досліджуваного періоду в рибному господарстві регіону. Слід зазначити, що гіпертрофований, стихійний розвиток деяких ВЕД (будівництва, торгівлі, фінансової діяльності та ін.) може і негативно впливати на соціально-економічний розвиток регіону, екологічну ситуацію тощо. Сповільнення розвитку промисловості, яка є матеріальною базою суспільного розвитку регіону може позначитися на економічній, соціальній та інноваційних безпеці Львівщини.

Ускладнює наше дослідження трансформаційних процесів в контексті формування НВЕД відсутність конкретних статистичних даних останніх за

тривалий період часу, тому, місце і роль НВЕД у трансформаційних процесах ми можемо визначити опосередковано через інновації. Поява і впровадження НВЕД у КВЕД не передбачається методологією класифікатора. Отже, структурні зміни, що відбуваються в економіці України у зв'язку з переходом до соціально орієнтованої ринкової економіки, вимагають сучасних підходів до організації статистичного обліку і аналізу діяльності суб'єктів господарювання, а також перегляд принципів побудови КВЕД. Ми припускаємо, що активізація появи НВЕД тісно пов'язана із інноваційно-активними промисловими підприємствами. Звичайно, що це відображає повної ситуації в економіці ТСС, оскільки в Україні на відміну від Росії та країн ЄС не існує методики розрахунку та ведення статистичних спостережень за інноваційною діяльністю в сфері послуг. Тобто ми стверджуємо, що відсутність даних з технологічних інновацій в сфері послуг робить наше дослідження неповним. Проаналізуємо аналогічним чином, як і в попередні випадки, зміни в структурі реалізованої інноваційної продукції (табл. 2.14). На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що практично в усіх сферах промислової діяльності, окрім целюлозно-паперової; видавничої справи, хімічної та нафтохімічної промисловості (хімічне виробництво, виробництво гумових і пластмасових виробів); металургії та обробленні металу; машинобудування (виробництво машин, електричного, транспортного та електронного устаткування) спостерігалися негативні зміни, які відображалися у скороченні обсягів реалізованої інноваційної продукції.

Таблиця 2.14.

Трансформація обсягів реалізованої інноваційної продукції
(у відсотках до загального обсягу реалізованої промислової продукції),
2005/2001pp.*

Види промислової діяльності	2001	2002	2003	2004	2005	2006	ПІТП, %
Промисловість	4,7	8	5,9	4,3	3,4	3,3	-30
добувна промисловість	-	-	-	-	-	-	-
обробна промисловість	6,2	11,6	8,1	5,7	4,4	4,2	-33
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських	6,5	14,9	10,9	4,1	3,1	5,9	-9

продуктів							
легка промисловість (текстильна промисловість, пошиття одягу, виробництво шкіри та шкіряного взуття)	10,4	16,7	11	3,9	0,7	0,3	-97
виробництво деревини та виробів з деревини	0,7	1,2	0,1	0	0	2,4	243
целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа	1,7	1,2	7,8	9,8	4	4,3	153
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	6	3,6	0,5	2,9	-	-	-100
хімічна та нафтохімічна промисловість (хімічне виробництво, виробництво гумових і пластмасових виробів)	-	2,1	3,5	2,5	3,3	3,2	52*
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	2,6	0,7	0,4	0,2	0,1	0,1	-96
металургія та оброблення металу	0,2	0,6	0,3	-	-	0,4	100
машинобудування (виробництво машин, електричного, транспортного та електронного устаткування)	11,2	21,9	18,7	14,2	14,6	11,1	-0,9
інше виробництво, не віднесене до інших угруповань	6,2	10,5	4	1,7	4,1	1,4	-77
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	-	-	-	-	-	-	-
Із загального обсягу-поставлено на експорт	14,9	11,9	37,8	41,1	18,1	-	21***

*Розраховано автором на основі джерела: [221, 212-213]

** 2006/2002

*** 2005/2001

Впорядкуємо отримані результати за шкалою трансформаційних перетворень, що дасть нам змогу визначити перспективні з точки зору впровадження НВЕД види промислової діяльності (табл. 2.15). Оскільки саме інноваційно активні види діяльності спроможні успішно прийняти НВЕД і гарантувати їм належний розвиток, оскільки вони значно сприятливіші до впровадження НВЕД.

Таблиця 2.15.

Типізація трансформаційних процесів структури Львівської області за обсягами реалізованої інноваційної продукції, 2005/2001рр.*

Види промислової економічної діяльності	Особливості процесу (від'ємні значення)	ПППТ, % Вісь	Особливості процесу (додатні значення)	Види промислової економічної діяльності
---	---	-----------------	--	---

		відліку		
Машинобудування (виробництво машин, електричного, транспортного та електронного устаткування); Харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів;	Деструктивний розвиток	0-15	Розвиток	-
	Деструктивна помірна трансформація	16-30	Помірна трансформація	
Обробна промисловість;	Деструктивна активна трансформація	31-45	Активна трансформація	-
	Деструктивна прискорена трансформація	46-60	Прискорена трансформація	Хімічна та нафтохімічна промисловість (хімічне виробництво: виробництво гумових і пластмасових виробів);
Легка промисловість (текстильна промисловість, пошиття одягу, виробництво шкіри та шкіряного взуття); виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення; виробництво інших неметалевих мінеральних виробів; виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення; Інше виробництво, не віднесене до інших угруповань	Деструктивна глибока трансформація	Понад 61	Глибока трансформація	Целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа; виробництво деревини та виробів з деревини; металургія та оброблення металу

*Власна розробка

Як видно з табл. 2.15 такими інноваційно активними в регіоні є: целюлозно-паперова промисловість; видавнича справа; хімічна та нафтохімічна промисловість (хімічне виробництво: виробництво гумових і пластмасових виробів); металургія та оброблення металу, а також протягом останнього періоду стрімко розвинулося на інноваційній основі виробництво деревини та виробів з деревини. Значно менше використовує свій трансформаційний та інноваційний потенціал машинобудування та легка промисловість. Істотно сприятиме впровадженню НВЕД, на нашу думку, процес формування точок економічного зростання, в яких будуть складатися

винятково позитивні умови для залучення і розвитку НВЕД. Під “точкою зростання” розуміють таку базисну інновацію, яка здатна продукувати нові інновації, володіє великою капіталовіддачею і дати поштовх до розвитку конкретної галузі чи регіону. Саме в точках зростання сконцентровані такі умови, які максимально сприятливі до дифузії інновації, формування НВЕД та потужного росту нових підприємства. Механізм розвитку процесу реалізації потенціалу точки зростання відбувається таким чином: точка зростання (як базисна інновація) – НВЕД – прогресивний вид економічної діяльності – нова галузь – новий технологічний уклад економіки.

Оскільки довкола критеріїв визначення точок зростання розгортаються тривалі дискусії, то й до цього часу не існує єдиних підходів і індикаторів їх визначення. На нашу думку, точки економічного зростання повинні володіти такими характеристиками: 1) потужний експортний потенціал; 2) масштаби впливу на розвиток інших видів економічної діяльності; 3) високий технічний рівень; 4) орієнтування на розвиток імпортозамінних видів діяльності; 5) постійне впровадження нових технологій; 6) здатність зменшувати соціальну напругу в суспільстві.

Враховуючи особливий набір ознак точок зростання, погоджуємося з думкою фахівців, що точок зростання повинно бути небагато: 2-3, щоб не розпорошувати ресурси і сконцентруватися на досягненні економічного ефекту. Визначення таких точок зростання допоможе в майбутньому відслідковувати процес формування і становлення НВЕД. Саме через брак власних коштів не реалізуються інновації в регіоні, а визначення точок зростання дасть змогу цільово залучати кошти на реалізацію першочергових для економіки ТСС пріоритетів. Проведене дослідження трансформаційних процесів за різноманітними зрізами діяльнісно-видової структури регіональної ТСС на прикладі Львівської області підтвердило факт подальшого існування трансформаційних процесів. При чому вони є стихійними і навіть загрозливими в плані економічної безпеки для подальшого розвитку регіону. Отримані дані свідчать про важливі проблеми, які загострилися: деформація

діяльнісно-видової структури ТСС. Вони потребують негайного вирішення з метою уникнення соціально-економічних конфліктів, загострення диспропорцій і полягають у виявленні напрямів оптимізації структури економіки регіону.

В ході дослідження також емпірично встановлено, що основними проявами трансформації ТСС є зниження інтенсивності зв'язків між елементами системи через кризові явища в економіці, скорочення елементарного складу просторових систем у зв'язку із закриттям деяких виробничих і соціальних об'єктів, якісні зміни систем у зв'язку із зміною пріоритетів в економічній і соціально-політичній сфері та ін. Для різних ТСС характерні свої особливості трансформації, проте, неминуча в умовах реформ їх трансформація не повинна проходити стихійно. Причиною виникнення трансформації є те, що ТСС природно прагне зберегти свою рівновагу, але з наростанням внутрішнього напруження стає неможливим процес управління ззовні чи зсередини трансформації суспільства та його окремих інститутів [121]. Таким чином, облік просторового аспекту соціально-економічних явищ, моніторинг процесу трансформації ТСС в сучасних умовах можуть сприяти стійкому розвитку суспільства, оптимізації його територіальної організації.

Стимулювання та інноваційної активності у ТСС, удосконалення механізмів мобілізації та співпраці наукових, науково-технічних, фінансових, людських та природних ресурсів призводять до підсилення трансформаційних процесів. Такі трансформаційні процеси несуть незворотні зміни у структуру ТСС і потребують певної стратегії розвитку, щоб процес не став хаотичним, оскільки кожна інновація викликає ентропію в системі (у даному випадку в ТСС) і певну нестабільність, яка згодом переходить у організований процес стабілізації цієї системи. Так, на думку науковців, Україні необхідно проводити економічну політику через формування найбільш ефективних господарських структур і перерозподілу інноваційних ресурсів на користь нових виробництва, НВЕД, які і визначають направленість трансформаційних процесів в економіці. Як свідчить практика, процес трансформації є важко

керованим, і прийняті одного разу напрями трансформаційного процесу можуть вступати у протиріччя з існуючою системою управління, обраними механізмами його реалізації, що призводить до протилежних результатів. Елемент непрогнозованості властивий не лише трансформації, а й модернізації, але при останній ризики є значно менші.

Спираючись на результати аналізу статистичного матеріалу, можна стверджувати, що за роки реформування української економіки так і не відбулося очікуваного підйому інноваційної активності. На наш погляд, однією з головних причин такого становища є неналежна увага держави до проблем інноваційної сфери.

2.3. Визначення впливу нових видів економічної діяльності на якість життя населення

Дж. Берналем було відзначено, що прогрес науки й інновації мають не лише творчий, але й руйнівний характер. Він підкреслював мізерну частку нових знань, які б використовувалися для поліпшення умов життя населення в порівнянні зі значною часткою, яка спрямована на удосконалення знарядь руйнування [14]. У своїх працях Й.Шумпетер [262] наголошував, що головною причиною економічного розвитку є творчість людини, а новатори-підприємці здатні перетворювати нові ідеї в ефективні економічні рішення. На думку П. Друкера [62], становлення і розвиток нового постіндустріального суспільства можливий при достатньо високому рівні добробуту населення і творчої активності сучасної інтелектуальної особистості.

Поширення НВЕД має в першу чергу узгоджуватися з корисністю для людей, бо кожна інновація повинна покращувати якість життя населення. Однак, варто зауважити, що з позиції технологічного передбачення, яку активно розвивають в Україні М.В. Згуровський, Н.Д. Панкратова, (метою якого є визначення суспільно та економічно найбільш вигідних технологій

майбутнього), технології мають не тільки позитивно впливати на розвиток промисловості та економіки, але й бути соціально доцільними з боку екологічних, медичних, освітніх та інших критеріїв [85, 3]. Розвиток інноваційних процесів і впровадження НВЕД не лише збагачує соціальні взаємодії в сферах науки, техніки й технологій, а й покращує структуру соціального простору. Особливо це характерно для суспільства України, яке протягом тривалого часу трансформацій відчуває на собі тиск з боку “споживчих культурних цінностей”, які породжені проявами масової культури і впроваджуються в суспільну свідомість. Альтернативою такому підходу виступає нова культура творчості – інноваційна культура, яка з одного боку формується інноваційними процесами, а з іншої – формує власне інноваційне середовище та інноваційний потенціал суспільства. Тому найактуальнішими питаннями сьогодення виступають розширене відтворення соціального, людського потенціалу [55]. Вирішити ці гострі проблеми під силу НВЕД, які виникають як реакція на певні потреби суспільства та за допомогою соціальних та економічних, організаційних, інституційних та управлінських інновацій. Однак, в силу недостатньої кількості інформації про НВЕД, про особливості їх виникнення, адаптації в нових умовах невідомими і складними в дослідженні залишаються питання впливу НВЕД на людину, оскільки від прийняття певного НВЕД людиною залежить успіх подальшого його розвитку. На перше місце в таких дослідженнях повинна вийти оцінка якості життя (індивіда, суспільства, населення) в умовах нової діяльності.

Під “якістю життя” у науковій літературі розуміють характеристику умов життєдіяльності людей з точки зору їх якісного визначення і відповідності суспільним нормам і критеріям, які визначають рівень можливостей для всебічного розвитку людини: задоволення матеріальних, фізіологічних, культурних, інтелектуальних та духовних потреб, поліпшення умов праці і дозвілля [74]. Актуальність дослідження якості життя зумовлена сучасними змінами соціально-економічного розвитку, де на місце виключно економічних критеріїв розвитку приходять соціальні, а розвиток людського

потенціалу стає метою і важливим фактором зростання. Зарубіжні дослідження якості життя проводяться у двох площинах: на основі об'єктивних умов життя та дослідження ступеня задоволеності життям самими суб'єктами. Згідно таких підходів в першому варіанті є можливість об'єктивно оцінити якість життя за допомогою комбінації статистичних показників: матеріальні умови життя, які впливають на якість життя. Другий варіант передбачає, що істинне значення якості життя відображене в суб'єктивних відчуттях людей, які формуються на основі конкретних матеріальних умов життя, емоційного стану тощо. Отже, зарубіжні дослідники (західні) вважають, що в умовах радикальних соціальних перетворень індивідуальні уявлення про якість життя формуються під впливом не раціонального, а емоційного компонента.

Ототожнення у вітчизняній літературі понять рівня життя та якості життя призводить до складності його розуміння і оцінки. Тому, ми під “якістю життя” розглядаємо: рівень життя як ступінь задоволення матеріальних і соціальних потреб; спосіб життя населення у відповідності до загальноприйнятих ціннісних норм у суспільстві; ступінь відповідності умов життя потребам населення (власна оцінка задоволення життям). Крім того, ми акцентуємо увагу на таких складових якості життя як стан здоров'я, поведінка населення та його зайнятість. Оскільки вважаємо стан здоров'я населення найважливішим показником якості життя і ефективності НВЕР. При такому підході “якість життя” означає системне медико-соціальне явище, яке охоплює психофізіологічне, соматичне здоров'я людини, його дух, культуру, життєві цінності, особливості економіки, відношення індивіда до праці [278]. На стан здоров'я окремого індивіда впливають негативні звички, стреси, спадковість, якість харчування, житлові умови та ін. Крім цього, стан здоров'я визначається, на нашу думку, впливом НВЕР, які виникають у ТСС різного ієрархічного рівня та є недостатньо вивчені можливості і загрози їх впливу. Здоров'я нації – це своєрідний інтегральний вимірник якості, поряд із рівнем розвитку культури, здорового способу життя тощо. Тобто, якість життя

вимірюється якістю духовного, соціального і фізичного здоров'я населення.

Тому, перед нами була поставлена задача виявити роль НВЕД у покращанні якості життя населення через їх вплив на здоров'я та зайнятість. Проведений нами аналіз підходів до розуміння дефініції якості життя показав, що дане поняття не має загальноприйнятої структури і стандартного набору індикаторів, а також єдиного тлумачення, що пояснюється насамперед динамічністю та різновекторністю суті даного терміну. Ґрунтуючись на проведеному у роботі дослідженні і працях вчених, які займаються проблемою оцінки рівня життя людини, сутність понять “рівень” і “якість” життя населення будемо визначити таким чином: рівень життя населення – це кількісна і якісна характеристика ступеня досягнення компонент життя людини; якість життя населення – якісна характеристика ієрархії значення задоволення компонентами життя людини. Для того щоб управляти процесом підвищення рівня і якості життя населення, необхідно оцінювати їх компоненти, а це вимагає конкретизації переліку елементів, що входять до складу тієї або іншої складової [235, 21]. НВЕД, проникаючи у традиційні види діяльності (ТВЕД), викликають у останніх якісні зміни: раціональне використання матеріальних, економічних і соціальних ресурсів. Важливим питанням, яке тривожить сьогодні науковців є питання адаптації населення (готовності населення до НВЕД) до стрімкого впровадження інновацій (та НВЕД), оскільки одні з них витісняють ТВЕД без значних трансформацій та наслідків для соціуму, а інші потребують спеціальної підготовки населення та викликають якісні зміни у структурі зайнятості, надаючи перевагу мобільним особам з певним рівнем інтелектуального потенціалу. Під “готовністю населення до НВЕД” ми розуміємо цілеспрямований вияв особистості, що включає її переконання, погляди, відношення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, вміння, здатність адаптуватися до змін. Вона формується в процесі моральної, психологічної, професійної та фізичної підготовки (первинну умову успішного виконання будь-якої діяльності). У науковій літературі є багато досліджень присвячених питанням готовності до

діяльності у тих, чи інших сферах життєдіяльності. Важливим питанням з позиції появи НВЕД у ТСС є професійний аспект такої готовності, оскільки НВЕД вимагає нових знань, використання їх на практиці, перекваліфікації, здатності засвоїти нове та опановувати нові технологічні процеси без зайвих витрат. В.А. Сластьонін пропонує виділяти у професійній підготовці до діяльності такі компоненти: психологічний (інтерес, потреба в самоосвіті, професійне мислення); науково-теоретичний (наявність відповідного обсягу суспільно-політичних та спеціальних знань); практичний (професійні вміння та навички); психофізіологічний (наявність необхідних передумов для оволодіння професійною діяльністю та професійно значущі якості особистості); фізичний компонент (стан здоров'я та фізичного розвитку) [154]. Дослідники стану “готовності людини до діяльності” виділяють певний тимчасовий стан діяльності, для якого характерні актуалізація всіх сил, створення сприятливих психічних можливостей для успішних дій. Більше уваги приділяють психологічній стороні готовності, хоча, при цьому нерозкриті питання в літературі не виключають важливості інших аспектів готовності, зокрема фізичного стану, здоров'я, яке має ряд особливих складових (ментальне, фізичне і т.д.). Оскільки, як зазначає А.А. Смірнов, психологічна готовність до праці – це не окрема якість людини, не окрема риса особистості [154]. Проаналізувавши думки різних дослідників щодо готовності до діяльності, ми пропонуємо виділяти такі компоненти готовності до НВЕД в умовах формування інформаційного суспільства: мотиваційний компонент (мотиви, які спонукають до діяльності); когнітивний (сформованість необхідних знань, умінь, навичок, здатності пристосуватися до нових технологій); емоційно-вольовий (відчуття, які пов'язані з виконанням певної діяльності, прийняттям рішень); фізичний (стан здоров'я та вміння його відтворювати під впливом різноманітних факторів інформаційного суспільства). Виділення фізичної компоненти підсилюється формуванням нового напрямку – інформаційної психології, завданням якої є дослідження готовності людини до діяльності в інформаційному суспільстві, страху перед постійно зростаючим потоком

інформації, патологічних розладів, внаслідок інформаційного перевантаження, інтерособистісного відчуження, викликане постійним спілкуванням з комп'ютером, соціально-психологічних особливостей віртуальних співтовариств [154]. Так, наприклад НВЕД, які виникли з появою Інтернет дають значно більше можливостей для розвитку і традиційних видів діяльності, доповнюючи їх віртуальною складовою, а також формуючи принципово інші НВЕД. Серед них: дистанційне навчання, електронна торгівля, електронний банкінг, телеробота, телемедицина, електронна діяльність бібліотек та інших культурних закладів то ін. Сучасна епоха тотальної інформатизації, комп'ютеризації та інтернетизації та глобалізації фізичного і віртуального простору торкається практично всіх видів економічної діяльності суспільства. Причому, останні, зазнаючи такого впливу, змінюються і набувають нових рис, які можемо назвати постіндустріальними, інформаційними та віртуальними, а тому й потребують власного місця серед когорти так званих "традиційних видів економічної діяльності". Спільні риси таких постіндустріальних НВЕД проявляються у широкому використанні цифрових, комп'ютерних та інтернет-технологій. Як свідчить досвід, такі новітні розробки допомагають підвищити ефективність при скороченні виробничих витрат на матеріали й ресурси та зекономити робочий час, вивільнивши його для вільного часу. Але, як показали дослідження економістів, соціологів, медиків, які вивчають наслідки НТП з масовим використанням технологічних інновацій зростає ризик для збереження здоров'я індивіда та суспільства, у якому він живе [275, 240].

Для прикладу розглянемо два показові НВЕД, які ми назвемо нові інформаційні види економічної діяльності: 1) діяльність у мережі Інтернет (від пошуку і та обміну інформації до надання специфічних послуг: Інтернет-торгівля (електронна комерція); 2) телеробота або дистанційна робота.

Як стверджують Кундієв Ю.І., Чернюк В.І., трудова діяльність людини в умовах новітніх технологій характеризується високим інформаційним пресингом і дефіцитом часу з одного боку, та розвитком патологічної

залежності від комп'ютерів, Інтернету тощо. Медики, психологи стверджують, що результатом цього є порушення адаптаційних механізмів діяльності нервової, ендокринної, гормональної, імунної та інших систем організму, гомеостазу, формування дистресових станів, що створюють загрозу здоров'ю людини. Ця проблема взаємовідносин людини і комп'ютера виникла одразу із масовим використанням їх на робочих місцях, у побуті і була спочатку лише медико-психологічного характеру, а з появою Інтернету виникли інші проблеми, які набули рис масштабності і потребують усестороннього дослідження та пошуків шляхів вирішення негативних проявів.

Такий феномен негативного впливу віртуальної реальності, породженої всесвітнім “павутинням” Інтернет, мережевими комп'ютерними іграми на фізичне та психічне здоров'я людини одержав назву Internet-addiction (“інтернет-аддикція” або “інтернет-залежність”, а також ряд синонімів нетаголізм, віртуальна аддикція тощо). Американський психолог А. Голдберг вперше у 1996р. запропонував його з метою опису надзвичайно довгого, навіть патологічного, перебування в Інтернеті. Отже, визначення аддиктивна поведінка (від англ. *addiction* – хворобливі пристрасті) – це одна із форм деструктивної поведінки, яка виражається у прагненні людини втекти від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану через постійне фіксування уваги на певних предметах або видах діяльності, що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій та дає ілюзію безпеки і відновлення рівноваги [275, 241]. Характерними ознаками аддиктивної поведінки є: зневажання важливими речами у житті; руйнування стосунків; роздратування, розчарування, замкнутість; почуття провини, тривожності; невдалі спроби скоротити тривалість цієї поведінки; зниження здатності долати труднощі; прагнення говорити неправду; звинувачувати інших; втеча від відповідальності; стереотипність [115].

У наш час інтернет-залежність трактується досить широко, думки дослідників поділяються на дві групи: залежність від віртуальної реальності персонального комп'ютера – “віртуальна аддикція” (Галкін К.Ю). Це надмірне

захоплення програмуванням, комп'ютерними іграми тощо; - залежність від мережі Інтернет – “інтернет-залежність” (Goldberg I.). У свою чергу дослідники виділяють окремі групи інтернет-адикції за відношенню до об'єкта захоплення: 1). Інформаційна навігація по WWW, пошук інформації у віддалених базах даних, яка часто призводить до інформаційного перевантаження; 2). Патологічна пристрасть до азартних ігор, аукціонів в он лайні, а також до електронних покупок; 3). Залежність від віртуальних стосунків, тобто спілкування в чатах, групових іграх и телеконференціях, що в результаті може привести до підміни, а подекуди й заміни реальних членів сім'ї, друзів. 4). Залежність від “кіберсексу”, тобто від порнографічних сайтів.

Різні дослідники (К. Янг, М. Орзак, А. Голдберг) наводять свої симптоми інтернет-залежності, на нашу думку найповніше це відображено у М. Орзака, який крім психологічних симптомів звертає увагу на фізичні: ураження нервових стовбурів руки, пов'язане з тривалим перенапруженням м'язів; сухість і біль в очах; головні болі за типом мігрені; болі в спині; нерегулярне харчування, пропуск прийомів їжі; розлади сну, зміна режиму сну; нехтування особистою гігієною [91]. Це стосується і програмістів, веб-дизайнерів, системних адміністраторів, тобто тих людей, чия робота безпосередньо пов'язана із використанням комп'ютера. Варто додати, що сучасне використання суперскладних інформаційних технологій (часто без урахування медико-біологічних та фізіологічних можливостей людини) є джерелом професійного психоемоційного стресу [119, 117].

Щодо психологічних симптомів, то за К. Янг виділяють: 1) нестримне бажання перевірити e-mail; 2) постійне очікування наступного виходу в Інтернет; 3) скарги оточуючих на те, що людина дуже багато часу проводить в Інтернеті та витрачає на реалізацію цього бажання дуже багато грошей. Власне скарги родичів, близьких на тривале просиджування за монітором допомогли виявити ще й такі характерні риси мережевої залежності: замкнутість, небажання спілкуватися, зміни в характері (переважно у бік байдужості до оточення), зневага сімейних стосунків, неможливість зупинитися;

обманювання роботодавців або членів сім'ї про свою справжню діяльність, проблеми у навчанні та в роботі. Подальші дослідження американських психологів розвинули цю проблематику і запровадили тести по виявленню такої залежності і навіть веб-клініки з лікування в он-лайні цієї патології (<http://www.netaddiction.com/>). За даними тесту К. Янг 10% користувачів американського Інтернету є залежними від нього, а широке опитування за допомогою потужної американської медіа-структури дозволили Д. Грінфілду переглянути даний показник залежних інтернет-користувачів, який за його даними становив 6%. Подібні тести на інтернет-залежність розробили також і Н. Шапіро з Інституту мозку спільно з колегами [288] та російська вчена В.А. Бурова, яка адаптувала тест Янг до умов Росії. На відміну від платних онлайн-клінік, російські колеги пропонують звернутися за безкоштовною анонімною консультацією на сайт <http://www.med.e-vip.ru/med/text0719.html>. Першу лікарню для інтернет-залежних відкрили в жовтні 2004 р. у столиці КНР, на території Пекінського військового центрального шпиталю [275, 241]. Українські ресурси Інтернету не пропонують аналогічних послуг тестування та онлайн-лікування інтернет-залежності, однак це не означає, що ця проблема їх не торкнулася. Ілюзія “реальності” подій в Інтернеті призводить до втечі від реального світу, особливо це стосується людей, які вже мають залежність від алкоголю, наркотиків, які знаходять собі віртуальне середовище, в якому почуваються доволі комфортно. Парадоксально, але у пошуках соціальної підтримки (емоційної підтримки та приналежності до певної категорії людей, до якої відносить себе інтернет-залежні, та налагодження контактів) така група людей (певний соціальний тип, який є психологічно нестійким і має схильність до формування будь-якої залежності), використовують Інтернет для подолання своїх комплексів та страхів, вони компенсують свої потреби у спілкуванні та визнанні. Слід відзначити, що в порівнянні із залежностями від алкоголю і наркотиків, інтернет-залежність у меншій мірі шкодить здоров'ю людини, не руйнує його мозок, і здавалася б достатньо безпечною, коли б не явне зниження працездатності, ефективності функціонування в реальному соціумі.

Отже, завдяки своїм якостям: анонімності, доступності, невидимості, безпеки, простоти використання, Інтернет надає безцінну послугу людям, що страждають від шкідливих звичок, надаючи їм можливість відмовитися від останніх, і в той же час може завдавати шкоди підліткам і молоді, які замість соціалізації в реальному світі, знаходять можливість соціалізації в світі віртуальному [194].

Найбільш вразливої категорією є підлітки, оскільки певні особливості формування психіки у пубертальний період є визначальними при становленні особистості. Нами було опитано та протестовано на виявлення інтернет-залежності 88 учнів 9-11 класів однієї із загальноосвітніх львівських шкіл (№65). Проведене дослідження показало, що 65% із опитаних учнів мають вдома комп'ютер, 28% – ходять до Інтернет-клубів. Бажають проводити 1-2 години щоденно за монітором 64 % респондентів, 46% – хотіли б проводити більше двох годин перед комп'ютером. Серед опитаних учнів 59% мають стаж роботи з комп'ютером від одного до двох років, а 41% – понад два роки. Розподіл респондентів за інтересами в Мережі представлений на рис.2.2.

Рис. 2.2. Розподіл учнів 9-11 класів за метою роботи в Інтернеті.

Слід зазначити, що підлітки в основному використовують Мережу для навчання (53%) та пошуку інформації (45%). Серед бажаючих спілкуватися в мережі виявилось 19% опитаних, більшість із них дівчата, 21% використовує Інтернет для віртуальних ігор, особливо хлопці. На втому при роботі за комп'ютером на думку респондентів впливають: час, проведений перед монітором, якість монітору, функцій ні можливості комп'ютера та особливості

роботи. Найбільший вплив часу визнали 61% респондентів, особливості роботи (розумової) за комп'ютером – 23%, якість монітору – 18% (рис.2.3). З рис.2.3. видно, що саме тривалий час роботи за монітором викликає втому в учнів, що може суттєво впливати на їхню працездатність та рівень успішності. Необхідно дотримуватися певного режиму праці й відпочинку при роботі з комп'ютером, щоб уникати надмірного перевантаження.

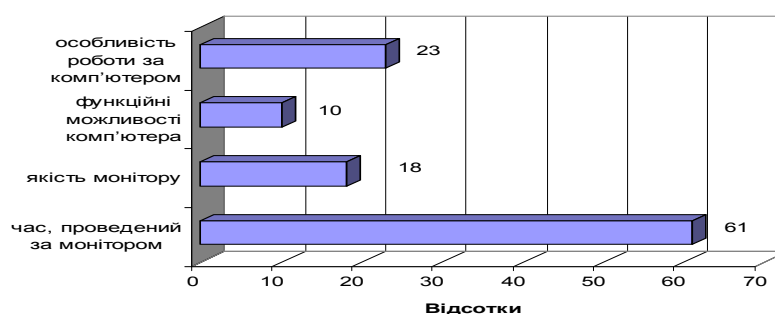

Рис.2.3. Вплив різних факторів на втомлюваність респондентів

Проведене нами тестування на вияв інтернет-залежності серед учнів виявило, що більшість респондентів – 80% належать до першої групи “Звичайних користувачів”, у яких не спостерігається надмірне захоплення Мережею (рис.2.4). До другої групи користувачів із незначною залежністю від мережі потрапило 5% тестованих, оскільки проблема їх полягає в невмінні керувати часом перебування у віртуальному просторі. Характерним є те, що третьої групи з ознаками інтернет-залежності не потрапив жоден із опитуваних підлітків, а також те, що ще 15% серед опитаних взагалі не користуються послугами Інтернет.

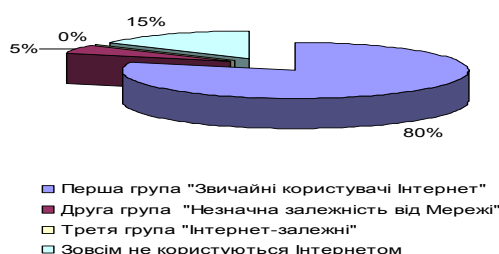

Рис.2.4 Розподіл респондентів за групами за результатами тестування на інтернет-залежність

У першій групі переважають хлопці, їх є 48% від опитуваних, і 33% дівчат від загальної кількості учнів, ще 10 % дівчат від усіх респондентів взагалі не користується Мережею. Тобто, результати дослідження не виявили у підлітків ознак інтернет-залежності, певну групу ризику являють собою 5% опитаних, які мають незначні проблеми із часом перебування в Інтернеті. На це впливають безліч причин: вільний або дешевший нічний доступ до Інтернет, бажання використати таку можливість тощо. На жаль, не розкриті у даному опитуванні можливості доступу до Інтернету вдома, чи в клубі, наскільки доступною є послуги Інтернет-клубі для учнів. Ми прямуємо до формування інформаційного суспільства, ознаками якого, зокрема, є значна і постійно зростаюча кількість українського сектору Інтернету. Наприклад, в ЄС з метою розширення і залучення більшої кількості учасників до мережі, прийняли програму розширеного доступу до мережі тих осіб, які були раніше позбавлені таких можливостей: інвалідів, малозабезпечених, літніх людей, безробітних з метою збільшення кількості користувачів Інтернету та надання в такий спосіб додаткової або альтернативної зайнятості. Планується до 2010 року довести покриття швидкісного Інтернету до 90%, забезпечити належний рівень комп'ютерної грамотності, а також на рівних умовах забезпечити доступ до Інтернету в міській і сільській місцевостях [99].

Було б безглуздо недооцінювати всі переваги мережі Інтернет, які стосуються економії часу, можливості електронного листування, спілкування та обміну інформацією тощо. Звичайно, можна не погодитись із такими результатами і твердженнями про загрозову патологію інтернет-залежності, бо безліч людей отримують насолоду від можливості спілкування і практично необмеженого доступу до інформаційних ресурсів. Тобто, виходить, що ще до знайомства з Мережею у самої людини, яка підпадає під інтернет-залежність, були негаразди із навколишнім оточенням. Тому втеча у віртуальний світ дає людині більше можливостей для самореалізації та позбавляє комплексів меншовартості та ін. Більшість ресурсів Інтернету є по своїй суті нейтральними у відношенні до відвідувачів сайтів і тільки сама людина обирає

чітко і свідомо те, що її цікавить. Ще однією важливою проблемою, яку варто зачепити є зростання кібер-злочинності та популяризація серед молоді хакерства.

Власники Інтернет-клубів пропонують дешевий нічний час для геймерів (гравці комп'ютерних ігор), не контролюють час перебування однієї дитини за монітором, не дотримуються санітарно-гігієнічних та ергономічних норм щодо роботи за комп'ютерами та обладнання приміщення, у якому проводять час користувачі. Використання комп'ютерної техніки на території України регламентується низкою нормативно-правових актів щодо та дотримання санітарно-гігієнічних вимог на комп'ютеризованих робочих місцях:

- ДНАОП 0.00-1.31-99 “Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин”;
- ДСанПіН 3.3.2-007-98 “Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин”.

Вважаємо, що слід переглянути ці норми, оскільки за 10 років змінилося ряд поколінь комп'ютерів, які є менш шкідливими за технологічними та гігієнічними характеристиками. Зокрема, відповідно до існуючих положень “Державних санітарних правил і норм роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин” (ДСанПіН 3.3.2. 007-98), на один монітор необхідно 6 м² площі і 20-24 м³ простору приміщень, у той час як сучасні британські норми вимагають 3 м² на один монітор. Дотримання застарілих норм значно підвищує витрати на оренду і побудову приміщень, у яких розташовується комп'ютерна техніка, це стосується і комп'ютерних класів у школах, а також комп'ютерних та Інтернет-клубів. Прийняття сучасних санітарних норм дозволить як комп'ютерним клубам, школам так і всім організаціям різних форм власності, не збільшуючи витрат на оренду, добудування приміщень купувати нове комп'ютерне устаткування, істотно зменшить ґрунт для корупції, що повсякденно “душить” мале, але найбільш масове підприємництво в області ІТ. Міністерством охорони здоров'я, яке у 2002 р. видало Наказ № 229 “Про створення робочої групи МОЗ України по

перегляду державних санітарних норм” до сьогоднішнього дня не переглянуто діючі і не прийнято нових норм згідно до нових характеристик техніки. У ДСанПіН 3.3.2-007-98 визначено порушення здоров'я, за наявності яких працівник до роботи з ПЕОМ не допускається. Для осіб, які працюють з ПЕОМ, періодичні медичні огляди мають проводитись раз на два роки комісією у складі терапевта, невропатолога та офтальмолога. Окрім того, жінок, що працюють з таким обладнанням, обов'язково оглядає лікар акушер-гінеколог один раз на два роки [79]. Окремої уваги заслуговують розроблені для школярів санітарні правила та норми

Надання комп'ютерних послуг, в умовах відсутності законодавства щодо захисту моральності і утвердження здорового способу життя щодо неповнолітніх а також культури використання громадськістю комп'ютерних ігор й Інтернету вимагає додаткової уваги влади щодо ліквідації негативних явищ, пов'язаних з діяльністю клубів і розвитку позитивного потенціалу клубів. Для ліквідації негативних явищ, зв'язаних з діяльністю клубів і розвитку позитивного потенціалу інтернет-клубів, на виконання Указів Президента України “Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності в суспільстві і утвердження здорового способу життя” від 15 березня 2002 року N258/2002, “Про Державну програму запобігання дитячій безпритульності на 2003-2005 року” від 21 лютого 2003 року N 154/2003, “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31 липня 2000 року N 928/2000, Закону України “Про державну підтримку малого підприємництва” від 19 жовтня 2000 року N 2063-III, з метою упорядкування діяльності комп'ютерних клубів а також оперативного вирішення проблем, пов'язаних з їхньою роботою, Всеукраїнська асоціація комп'ютерних клубів (ВАКК) розробляє заходи щодо недопущення пропаганди насильства, жорстокості і бездуховності, порнографії й іншій інформації, що підриває суспільну мораль у комп'ютерних іграх, фільмах, Інтернет-сайтах; заслуховує інформацію про перебування дітей і підлітків у

комп'ютерних і інтернет-клубах; бере участь у чи розробці попередньо розглядає відповідні проекти нормативно-правових актів і програм; подає у встановленому порядку пропозиції щодо удосконалювання законодавства і нормативних актів щодо неповнолітніх у межах своєї компетенції.

На нашу думку, крім вищевказаного, слід унормувати час перебування підлітків у Інтернет-клубі: робота за комп'ютером не більше двох годин поспіль з обов'язковою перервою тривалістю 20 хв. (рекомендоване автоматичне блокування комп'ютера), а також провітрювання приміщення. Крім того, ми рекомендуємо, лімітувати перебування у комп'ютерному клубі в позаурочний час та заборону на відвідування їх в урочний та вечірній час (після 21 год.). Провайдери, популяризуючи та заохочуючи населення до послуг Інтернет-зв'язку диференціюють ціни в залежності від використання вдень, або вночі (що часто є дешевше) теж не сприяють формуванню здорового способу життя, оскільки відомим є факт недосипання, яке у активних користувачів переходить у хронічне. Однозначно, що нехтувати таким явищем неможливо, навіть, якщо масштаби Інтернет-залежності в Україні не такі загрозливі, як у США і Китаї чи Фінляндії, де з Інтернет-залежністю не беруть в армію (у 2003 р. із 26 тис. призовників 9% були звільнені від служби в армії за медичними показниками [275, 245]).

Ми навели лише один із прикладів можливого впливу НВЕД на здоров'я як одного із важливих складових якості життя населення і з'ясували, що для діяльності в нових умовах інформаційного суспільства необхідні нові якості, які допоможуть долати негативні прояви НВЕД і зробити їх максимально позитивними по відношенню до людей. Передбачається, що з приходом НВЕД зростатиме попит на високоосвічених фахівців, які володіють потужним інтелектуальним потенціалом та здатних відновлювати свої сили в короткі терміни, уникаючи при цьому сильного стресового навантаження. Крім того, працівники повинні бути готовими до постійного безперервного навчання в умовах постійного удосконалення і розвитку технологій та зростаючої конкуренції на ринку праці. Отже, необхідно готувати людей до діяльності в

нових умовах інформаційної економіки з її мережевою специфікою прояву, а також забезпечити населенню можливість постійно удосконалювати свої навички, щоб успішно підтримувати інноваційну діяльність.

Як свідчить практика, НВЕД часто виникають стихійно, певними вогнищами, викликаючи бум, поступово поширюються і охоплюють нові території (і віртуальний простір також). Але це не означає хаотичну природу НВЕД, оскільки сам М. Туган-Барановський, основоположник інноваційної теорії, вважав, що випадковості обов'язково передують певні причини, які її викликають.

Перехід України до економіки знань, який задекларований на вищому рівні передбачає: 1) інвестування (фінансування) в науково-технічні розробки; 2) інвестування (фінансування) в інноваційну діяльність; 3) інновації в людський капітал. Тільки за таких умов можемо говорити про можливість розвитку і збереження (відтворення) інтелектуального потенціалу, який становить основу інноваційного розвитку регіону. НВЕД завдячують своїм виникненням та впровадженням на певній території в першу чергу винахідливим людям, які шукають нестандартного вирішення проблеми, та забезпечують новими ідеями, технологіями не так поступ, як прорив у технологіях, методах управління тощо. Такими ознаками володіє інтелектуальний потенціал (ІП). С.Й Вовканич пропонує під інтелектуальним потенціалом розуміти спроможність суспільства, окремих людських спільнот, особистостей (у іншій модальності – держави, регіону, будь-якої організаційної структури, конкретних працівників) творити, нагромаджувати та використовувати знання, проекти, ідеї, як інтелектуальну власність для соціально-економічного, науково-технічного, морально-правового, духовно-культурного та іншого розвитку [32, 17-18].

Ще однією важливою позивною рисою інформаційного суспільства є широке використання переваг від НВЕД: телероботи, яка пропонує альтернативні пропозиції на ринку праці і тим самим розширює його і підвищує рівень зайнятості. Виникнення НВЕД передбачає розширення

діапазону традиційних фахів та створення нових, мобільних, які останнім часом проникають у наш повсякденний побут з віртуалізацією та інформатизацією простору та формою організації праці. Тут потужною альтернативою для зайнятості може стати дистанційна робота (телеробота). Телеробота (Teleworking) – така форма роботи, що виконується з використанням інформаційно-комунікаційної інфраструктури, в місці, віддаленому від місця використання результатів цієї роботи [148, 135-143.]. Термін "теледоступ" чи "телеком'ютинг" (telecommuting) ввів Джек Найллс (США) 1976 р. для позначення певного типу дистанційної роботи за угодою. Європейська Комісія наприкінці 80-х. ввела вже термін “телеробота”. Телеробота – ідеальний винахід з точки зору “екології особистості”, вона реалізує право кожного бути собою і захищати власний життєвий, духовний, інтелектуальний простір від несприятливих обставин. Вона дозволяє краще впоратись з проблемами поєднання роботи, приватного і родинного життя. Створює кращі можливості для праці й зайнятості – потенційно телеробота може дозволити людям в регіонах з високим безробіттям отримати доступ до можливостей роботи, котрі виникають в будь-якому районі світу. Інформаційне суспільство докорінно змінює багато аспектів повсякденного життя. Особливо це стосується доступу до знань та освіти (дистанційне навчання і подібні інтернет-послуги), організації роботи та самореалізації (дистанційна робота, віртуальні фірми), розв’язування практичних проблем (інтернет-послуги з охорони здоров’я) та дозвілля. Звичайно, як і кожен вид діяльності, дистанційна робота має свої переваги та недоліки. Важливим питанням залишається оплата праці при такій організації роботи, існування координаційного віртуального центру, безумовно захисту інформації та гарантії законного ведення такого бізнесу. Масове використання Інтернету означає, що необхідно вживати заходи для боротьби з новими видами злочинів, піратством; гостро постають питання захисту приватної інформації й інтелектуальної власності. Крім того, НВЕРД, а особливо інформаційного характеру, можуть сприяти ізоляції певних верств населення, в деяких

аспектах поглиблюючи соціальну нерівність [148].

ЄС вже започаткував низку ініціатив з підтримки та поширення нових інформаційних технологій і засобів зв'язку (план дій “Електронна Європа”) і водночас ухвалив заходи контролю та зменшення ризиків, пов'язаних з розвитком інформаційного суспільства, наприклад, план дій для забезпечення користування Інтернетом та боротьби з незаконними й шкідливими для роботи операційної системи повідомленнями. Тим часом вже на віртуальних просторах Інтернету існує маса сайтів, на котрих пропонується робота в мережі і є попит на такі професії: PHP/ASP програміст, менеджер з Internet реклами, менеджер Internet проектів, менеджер по роботі з клієнтами, менеджер з продаж , PR-менеджер [100]. Або ж сайт цілком присвячений концепції Work from home, тобто роботі вдома, віддаленій, чи дистанційній: <http://www.workfromhome.com.ua/>. Головною умовою для кандидатів на дистанційну роботу з дому для є наявності надійного підключення до мережі Інтернет. У США близько двадцяти мільйонів людей повністю або частково працюють у дистанційному режимі, в Європі таких поки що тільки чотири мільйони [171]. За іншими даними в Європі налічується понад 60 млн. людей, які працюють віддалено, що становить близько 8,2% від усіх працюючих. За прогнозами, до 2010 р. у Євросоюзі буде майже 100 млн. телепрацівників. В Україні складно об'єктивно оцінити ситуацію через майже повну тінізацію фрілансерства (телероботи). Кількість “телеворкерів”, яку називають зараз експерти, балансує у межах 0,5-0,8% від усіх працюючих українців [112]. Вагомими проблемами, які стримують розвиток телероботи, теленавчання як НВЕД є відсутність організаційно-правових механізмів та відповідних нормативних актів, які б регулювали цю сферу трудових та освітніх відносин.

Нами оцінено вплив кількості впроваджених нових технологічних процесів на зайнятість населення. Для встановлення ступеня впливу кількості впроваджених нових технологічних процесів на зайнятість населення в Україні використаний лінійний кореляційно-регресійний аналіз. Рівняння лінійної багатофакторної регресії матиме наступний вигляд:

$$\hat{y} = b_0 + b_1x + \varepsilon \quad (2.4)$$

де \hat{y} - кількість зайнятого населення, тис.;

x - кількість підприємств, що впроваджували інновації, одиниць;

Параметри рівняння (2.4) знаходимо за допомогою методу найменших квадратів, в результаті чого отримаємо таку регресійну модель:

$$\hat{y} = 21670,932 - 1,081x \quad (2.5)$$

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,688936$.

Таблиця 2.16

Динаміка результуючої та факторної ознак
для побудови регресійно-економетричної моделі

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Кількість зайнятого населення, тис. (\hat{y})	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, одиниць, (x)	1491	1503	1506	1238	1180	1086

Джерело: [221]

Тобто кількість зайнятого населення залежить на 68,9% від кількості підприємств, що впроваджували інновації і 31,1% яких, визначається дією інших факторів. Коефіцієнт кореляції $R = 0,830021531$ - зв'язок між досліджуваними ознаками щільний. Критерій Фішера: $F_{кр} = 7,71 < F_{розр} = 8,86$ - рівняння можна вважати значущим. При збільшенні кількості підприємств, що впроваджували інновації на одну одиницю, кількість зайнятого населення знизиться на 1,081 тис.осіб. Коефіцієнт еластичності $E = -0,07126$ вказує, що збільшення кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації на 1% призведе до зменшення кількості зайнятих на 0,07%. Кожний ВЕД має певні ризики, а НВЕД, відповідно ще вищі, з огляду впливу на здоров'я людини (як фізичне, так і психічне). Специфікою НВЕД є певне часове запізнення негативного впливу на людину (т.зв. часовий лаг йде із запізненням у 5-10 років, хоча прояви відхилення спостерігаються ще раніше).

Таблиця 2.17

Динаміка результуючої та факторної ознак

(для побудови регресійно-економетричної моделі 2.5)

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Кількість зайнятого населення, тис. (Y)	20175,0	19971,5	20091,2	20163,3	20295,7	20680,0
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, одиниць ¹⁾ , (X)	1403	1421	1142	1482	1727	1808

Джерело: [222].

Спостерігається подвійний вплив НВЕД на людину: позитивний (проявляється швидко і стимулюється, чи супроводжується певною PR-кампанією) та негативний (про який воліють замовчувати у зв'язку з невігідністю інформації про заподіяння шкоди). В такому випадку маємо ситуацію, в якій оцінити затрати для суспільства при впровадженні НВЕД є майже неможливим, а якщо й можливо, то результати будуть недостовірними, оскільки необхідний час для прояву негативу і пошук методів й засобів його запобігання. Оскільки Інтернет є величезним засобом спілкування та скарбницею інформації, то ми маємо справу з ідеологією, концепцією нового інформаційного суспільства, яке формує свої правила і власні принципи мережної етики. Формування мережного суспільства в Україні виражається у постійному зростанні значення доступу до інформації для розвитку всіх видів економічної діяльності, переході до нових форм зайнятості населення, зокрема, формування трудових ресурсів нової якості тощо. В той же час Україна відстає від розвинених країн за показниками комп'ютеризації та доступу до Інтернету, недостатнім рівнем комп'ютерної грамотності населення, неадекватність представлення держави у веб-просторі, низькою кількістю україномовних ресурсів Мережі, низьким рівнем підключення шкіл до Інтернету (всього 1% шкіл, 2005р.) тощо. Окремі, зазначені вище проблеми знайшли свої відображення і в нещодавно прийнятому Законі України “Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” (чинний від 9 січня 2007р.), що підкреслює їх актуальність і нагальність вирішення. Таким чином, НВЕД поступово, хоч і хаотично входять до суспільного життя населення України. Однак, не відображеними залишились питання впливу на здоров'я людини інформаційно-телекомунікаційних технологій. Консерватизм

традиційного суспільства ще не готовий з легкістю прийняти культурний, соціальний, економічний феномен НВЕД, нових явищ, оскільки високий ступінь невизначеності і високі ризики діяльності потребують формування нової ментальності, нової культури діяльності. Тому, необхідні більш детальні та переконливі результати наукових досліджень, які зможуть поєднати і дати право мирно співіснувати двом світам: реальному і віртуальному. Однак, якщо не врахувати негативні аспекти інформаційної діяльності, то неминуче будемо мати справу із погіршенням фахового, соціального, сімейного, міжособистісного, економічного або фізичного функціонування людини в постіндустріальному суспільстві. Тому, проаналізовані приклади НВЕД дають змогу стверджувати про необхідність активізації суспільством своїх зусиль в руслі адаптації до НВЕД, інновацій, вміння запобігати негативному прояву НВЕД, а також максимально використовувати переваги НВЕД у своєму суспільному, економічному та приватному житті.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ НАПРЯМІВ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

3.1. Перспективна зміна економічної структури економічної системи в результаті впровадження нових видів економічної діяльності

Цільова функція перспективної територіальної організації господарства на засадах комплексного (пропорційно-збалансованого розвитку), на думку фахівців, має за мету отримання максимального ефекту від оптимального сполучення в часі та просторі учасників економічного циклу. Згідно результатів попереднього дослідження, за умов ринку пріоритети комплексного розвитку регіональної (рангу великого економічного району), обласної, міської, районної економіки акцентуються на забезпеченні збалансування в часовому й територіальному вимірах потоків ресурсів та новостворених вартостей, у той час, коли проблеми забезпечення оптимуму та широти спеціалізації, а також економічної її ефективності вирішуються переважно через економічно ефективні за своєю природою ринкові відносини господарювання [51, 298].

Аналіз діяльнісно-видової структури економіки Львівської області засвідчив про неповне залучення до трансформації головних її чинників – НВЕД. Нині проблеми реструктуризації вирішуються не стільки шляхом структурної перебудови галузей, скільки реструктуризацією підприємств, в першу чергу в промисловості та сільському господарстві. Акцент зміщується на суб'єкти господарювання, які керуються можливостями одержання прибутку, а не перспективами реформування.

На основі аналізу трансформаційних процесів, проведеного у другому розділі, автором зроблено висновки про певні негативні тенденції, які намітилися у структурі економіки Львівщини, і вкрай низьку частку інноваційно-орієнтованих видів економічної діяльності. Це є результатом

здійснення політики залежності держави від імпорту та експортної орієнтації продукції добувної промисловості. Висока частка працюючих у сфері торгівлі також не сприяє збалансуванню структури економіки. З огляду на це першочерговими завданнями при складності й непередбачуваності трансформаційних структурних зрушень є необхідність регулювання цих процесів для уникнення негативних наслідків. Основну роль при здійсненні структурних перетворень економіки відводять інноваціям, а точніше, – НВЕД, які здатні збалансувати структуру використовуючи наявні ресурси та реагувати на потреби соціально орієнтованої ринкової економіки. НВЕД є тими головними рушіями трансформації економіки, які спроможні покращити ефективність економіки в ТСС. Головним інструментом залучення НВЕД у ТСС є регіональний та інноваційний маркетинг, який визначає сформованість потреб населення на певну продукцію та послуги видів економічної діяльності.

Визначення державних і регіональних пріоритетів у формуванні перспективної економічної структури ТСС за умов впровадження у практику господарювання НВЕД вимагає чіткого розуміння власних економічних інтересів, розподілу першочергових і другорядних завдань розвитку даної ТСС. При цьому варто враховувати власні потреби і можливості даної ТСС у побудові структури економіки з врахуванням існуючих і перспективних НВЕД. Вважається, що кількість обраних “точок росту”, які в перспективі сприятимуть формуванню НВЕД в конкретній ТСС залежать загальноекономічного становища, тобто від рівня виробництва ВВП. Тобто, якщо ТСС має дефіцит інвестиційних, інноваційних та інших ресурсів, то їй варто при виборі пріоритетів обмежитися вкрай важливими напрямками, що дасть змогу зосередитися на наявних ресурсах. З огляду на постійний розвиток ТСС та появу НВЕД, пріоритети повинні визначатися на певний період часу і періодично переглядатися з метою формування найбільш сприятливої структури економіки ТСС, враховуючи напрями її трансформації та важливість НВЕД. Як свідчить світовий досвід, окремі види діяльності, які не отримали пріоритетного визнання подекуди мають вищі темпи розвитку. Крім того, в

умовах ринкової економіки приватний капітал розподіляється відповідно до законів міжгалузевої конкуренції, яка забезпечує відповідну структуру промисловості. Методика оптимізації міжгалузевого балансу, яка широко використовується у вітчизняній та світовій практиках інколи дає некоректні результати з огляду на те, що не враховує новітніх прогресивних тенденцій і формування НВЕД. Тобто, селекція НВЕД і пріоритетних галузей для формування прогресивної структури економіки ТСС повинна ґрунтуватися на сукупності кількох значущих критеріїв. Однобокий підхід до визначення пріоритетних галузей і нехтування НВЕД призвели до формування в українській практиці господарювання до загострення міжгалузевих пропорцій, до державної підтримки старих традиційних галузей. Визначення НВЕД, які б могли бути включені до пріоритетних видів діяльності пропонується проводити в 4 етапи за запропонованою методикою Р. Теміргалієва [229]:

Перший етап. Аналіз галузевої структури, який визначає:

- ефективність структури;
- напрями і швидкість структурної трансформації (знання напрямів руху діяльнісно-видової структури під впливом структуроформуючих факторів дозволить уникнути хаотичної трансформації структури). Отримані результати зазначеного аналізу дають змогу зробити висновки про рівень кризи в діяльнісно-видовій структурі й запропонувати ефективну політику з його усунення шляхом залучення НВЕД для збалансування існуючої структури.

- трудомісткі та наукоємні види діяльності (якщо в економічній структурі ТСС прискорюється трансформація окремих видів діяльності, то на думку окремих науковців, слід проводити активну горизонтальну економічну політику).

Другий етап. Вибір найбільш оптимального варіанту для ТСС вектора структурних зрушень:

- аналіз геополітичної та соціально-політичної складових ТСС
- аналіз соціально-економічної ситуації (з метою запобігання соціальним конфліктам, безробіттю пріоритет у формуванні нової прогресивної структури

ТСС надається трудомістким галузям).

Практика свідчить про відсутність єдиної методики щодо визначення перспективних видів діяльності для певної ТСС, оскільки рішення про вибір важливих видів діяльності, врахування появи НВЕД про важливість їх у формуванні прогресивної структури залежить від визначених векторів майбутнього розвитку. Серед основних таких векторів виділяють: 1) зміцнення національної безпеки та досягнення соціальної справедливості; 2) підвищення ефективності економіки: стимулювання орієнтованих на експорт видів діяльності, підвищення технічного рівня галузевої структури за рахунок розвитку окремих видів діяльності, які впливають на розвиток інших видів діяльності. А також розвиток НВЕД, які забезпечують прогресивні і якісні зміни економіки ТСС сьогодення і орієнтовані на майбутнє. Як зазначають окремі автори, вибір таких пріоритетів повинен бути підкріплений фінансовим капіталом та потужним науково-технічним й інноваційним потенціалом [229, 40]. Однак, ми вважаємо, що окремі НВЕД, які виникають в сфері послуг, не потребують особливо значних фінансових ресурсів, скільки людського капіталу, який би був здатний забезпечити адекватний розвиток і інтегрувати НВЕД в існуючу галузеву структуру економіки ТСС. В якості критерію, який би аргументував вибір нового виду економічної діяльності є масштабність впливу на всю економіку та вартість дослідження та впровадження їх у виробничий процес.

Третім етапом у виборі НВЕД в якості нових пріоритетів формування прогресивної структури ТСС є оцінка пріоритетності видів діяльності та класифікація складових діяльнісно-видової структури ТСС за складною схемою критеріїв [229, 40]. Тобто, класифікація видів діяльності повинна здійснюватися в залежності від цілей економічної політики ТСС і обраного вектору розвитку з метою управління структурними зрушеннями через такі НВЕД, які б забезпечили ефективний розвиток економіки ТСС. Результатом проведення третього етапу повинна стати розбивка видів економічної діяльності за векторами розвитку [229, 40].

Четвертий етап полягає у синтезі трьох попередніх і завершається вибором пріоритетних видів економічної діяльності. Тобто, виявлення кризи в діяльнісно-видовій структурі, вибір вектору розвитку, групування видів діяльності за обраним вектором та в результаті обґрунтування пріоритетних видів діяльності.

У зазначеній методиці вибір НВЕД як пріоритетних видів діяльності, таких, які формують прогресивну структуру економіки ТСС недостатньо розглянутий і обґрунтований з точки зору певних ризиків, які стримують впровадження НВЕД у вже діючу структуру економіки. Структурні зміни є, на думку багатьох дослідників, постійними коливаннями в загальній структурі ТСС, які не змінюють суттєво спектру видів економічної діяльності та її галузевої структури зокрема, вони виражаються зміною взаємозв'язків та взаємозалежностей між елементами ТСС, тобто тимчасовими прискоренням (або уповільненням) розвитку окремих видів економічної діяльності під впливом економічної кон'юнктури. Структурні трансформації або структурно-інноваційні зрушення є радикальною зміною внутрішньої будови всієї ТСС, характеру взаємодії між її елементами, що призводять до якісних змін: до виникнення нової якості ТСС в цілому і переходу її на вищий щабель розвитку. Важливим критерієм незворотності структурно-інноваційних зрушень виступає зміна в структурі суспільних потреб.

Сукупний суспільний результат від структурно-інноваційних зрушень є позитивним саме завдяки механізму дифузії інновацій. Інновація внаслідок свого комплексного розгортання утворює нову структуру економіки, що складається з галузей, які: здійснюють інновацію; поширюють нову технологію та поглиблюють її економічні переваги; виникають у ланцюзі розвитку нового технологічного способу [211].

Структурна оптимізація – це спрямування регулятивної діяльності суб'єкта управління на об'єкт з метою формування найбільш ефективних господарських структур у галузевому, інституціональному, територіальному, технологічному, вимірах [51., 268].

Наголосимо, що особливості ТСС проявляються в її структурі (як територіальній, так і галузевій), тому динаміка структури ТСС відображає сутність ТСС, визначає її напрями розвитку. Питання структури ТСС (регіонального рівня) описано нами в першому розділі, однак нагадаємо, що під структурою економіки ТСС ми розуміємо сукупність локалізованих в ній видів економічної діяльності (або агрегованих секторів економіки), для яких є характерні певні зв'язки, що склалися між ними на основі суспільного поділу праці. Агрегованість видів економічної діяльності дозволить нам розглядати структурні зміни, які є найбільш характерні для певної ТСС та яскраво реагують на зовнішні дії. Адже структурні диспропорції, на переконання Д.Покришки, не лише стримують реалізацію національного економічного потенціалу, але й підвищують вразливість економіки до зовнішніх шоків [184, 103]. Глибина структурних зрушень, на думку вищевказаного автора, залежить від необхідності технологічного оновлення виробничої структури і проявляється зрушеннями у галузевій і секторальній структурах, насамперед у напрямі підвищення частки інноваційних виробництва економічної діяльності з високою часткою доданої вартості.

В результаті, на момент проголошення Незалежності України, спостерігалася архаїчно-колоніальна, деформована структура економіки:

- переважання засобів виробництва у галузевій структурі;
- спеціалізація промисловості на капітало-, матеріало-, природо- та енергомістких видах продукції, які мало зорієнтованих на задоволення потреб населення;
- надмонополізована структура економіки з великою частка в ній видобувної промисловості, які призвели до виснаження природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища;
- застарілі (фізично і морально) основні і виробничі фонди (65%);
- висока частка потужного військово-промислового комплексу (ВПК);
- недорозвинутість соціальної сфери та галузей, які визначають НТП;
- технологічна відсталість кінцевих виробництв та неспроможність

задовольняти внутрішній споживчий попит;

- недорозвинута транспортна, енергетична, інформаційна, комунальна, соціальна інфраструктура.

Такі структурні деформації були нав'язані урядом і повинні були дотримуватися на всіх ієрархічних рівнях ТСС. В результаті нераціональна структура природокористування і управління соціально-економічним розвитком держави є в цілому неефективною і екологічно небезпечною. Потенційно небезпечні виробництва мають велику питому вагу в структурі промислового виробництва: на них припадало у 2000р. 42,8% вартості основних фондів, 33,8% обсягів виробництва і 21% зайнятих [59]. Багато в чому це є наслідком успадкованого від радянських часів індустріального способу виробництва, його технократичних стереотипів управління, хижацьких установок різних зацікавлених відомств державних установ, до яких нині додалися і приватні підприємці. Основними чинниками структурних зрушень ТСС, які можуть забезпечити економічне зростання є інноваційний, інвестиційний, екологічний та гуманітарний (соціальна орієнтованість економіки) [173, 42]. Крім того, слід зауважити, що характер інновацій як чинника структурних зрушень залежить від галузевої структури виробництва. Переважання у структурі ТСС видобувних галузей не генерує імпульсів інноваційної перебудови виробництва в цілому. Отже, не всякі зміни, що ведуть до зростання є розвитком, а тим більше трансформацією.

На думку Л.Л.Жданової, в умовах специфіки трансформаційної економіки України, навіть впровадження нових технологій, яке абстрактно вважається розвитком, реально може не вести до економічного зростання і подальшого ефективного розвитку [78, 200]. Оскільки важливим є вибір технологій, нових видів діяльності на який є попит, споживчий та ціновий. Проблемним та дискусійним залишається питання формування попиту на нову продукцію у ТСС та готовність населення до нових видів діяльності, які ставлять нові вимоги щодо рівня освіти та здоров'я.

Економічне зростання за рахунок інновацій у промисловість та сферу

послуг зумовлено двома структурними особливостями економіки: діяльнісно-видова структура (домінування видів діяльності, що постійно оновлюють свою продукцію та потребують оновлення основного капіталу) та конкуренція (з метою підвищення конкурентоспроможності продукції оновлюють продукцію та основний капітал) [78, 201]. Прогресивний варіант структурних трансформацій під впливом НВЕД залежить від багатьох причин, які лежать в площині вивчення регіональної економіки. На думку Д. Покришки, у попередні роки структурні перетворення в Україні відбувалися здебільшого стихійно під впливом зовнішніх чинників, за відсутності стратегії структурної трансформації на основі пріоритетної орієнтації сировинних та низько технологічних галузей на зовнішній попит, що призвело до інтенсивної експлуатації порівняльних переваг економіки [184, 103]. Така ситуація призвела до відсутності нових виробництва, які б у перспективні забезпечили якісні зміни в структурі ТСС Україна. Структурні процеси в економіці України характеризується низькими темпами зростання питомої ваги обробної промисловості у валовій доданій вартості, що є наслідком структурних зрушень, які відбуваються всередині самої обробної промисловості на користь виробництв з низькою часткою доданої вартості [257, 82].

Деформована структура економіки посилює свої негативні прояви. На думку фахівців, структурно-технологічне оновлення економіки можливе тільки на основі зростання норми заощадження та збільшення інвестицій. З досвіду зарубіжних країн відомо, що для нормалізації відтворення основних фондів питому вагу заощаджень у національному доході треба підтримувати на рівні, не нижчому від 25% [70]. Але не лише ці чинники впливають на трансформацію галузевої структури, а насамперед інституційні зміни та інновації. Структурні зрушення – це складне економічне явище, яке має свої фактори, рушійну силу, наслідки, глибину і термін здійснення. Змістовні характеристики структурних зрушень у своєму конкретно-історичному поєднанні утворюють специфічну національну модель структурної трансформації, її реалізація – надзвичайно актуальна проблема для української

економіки [81, 38].

У перше десятиріччя незалежності динаміка та напрями структурних зрушень зазнали суперечливого впливу як позитивних, так і негативних факторів. До позитивних слід віднести: розширення сфери дії ринкових відносин, становлення конкурентного середовища та зниження рівня монополізації економіки, зміцнення недержавного сектора. До негативних факторів належать: катастрофічне скорочення інвестиційних "ін'єкцій" в економіку; усунення держави від ролі провідного суб'єкта регулювання структурних зрушень; надмірна відкритість економіки; наявність зовнішнього боргу, обслуговування якого вимагає зростання експорту й відповідно зумовлює залежність від зовнішнього впливу на формування структурних зрушень; низький рівень життя населення, що ускладнює виявлення реальної структури потреб і уподобань споживачів; значний тиск олігархічних структур, яким вигідна "консервація" наявної структури; нерозвинений регіональний маркетинг, який би виявляв потреби населення у продукції тих чи інших видів економічної діяльності.

Однак основним джерелом економічного зростання (1999-2002 рр.), як переконливо довели комплексні дослідження макродинаміки та її факторів, проведені фахівцями Інституту економічного прогнозування НАН України, були вільні виробничі потужності та види діяльності з швидким обігом капіталу за одночасного поступового формування технологічної залежності від імпорту техніки і технологій, які не входять до числа високих, що і формує майбутнє відставання за рахунок підтримки низької конкурентоспроможності. Стратегічний ресурс розвитку – інновації – так і не був задіяний [81, 40].

Головними особливостями здійснення структурних перетворень в Україні є на сьогодні стихійні і нерегульовані трансформаційні процеси, оскільки переливання капіталу та інвестицій у високорентабельні, соціально орієнтовані сфери не відбувається. Нині проблеми реструктуризації вирішуються не стільки шляхом структурної перебудови галузей, скільки реструктуризацією підприємств, в першу чергу в промисловості та сільському

господарстві. Акцент зміщується на суб'єкти господарювання, які керуються можливостями одержання прибутку, а не постулатами реформування. Це ще раз доводить, що проблема структурної перебудови має фокусуватися на макроекономічному рівні [59]. Так, високе зростання кількості зайнятих у сфері торгівлі, яке спостерігається протягом останніх десяти років є результатом скорочення виробництва, трансформацією права власності і зростанням кількості місць прикладання праці в торгівлі особливо в приватній сфері (рис.3.1.). На думку Ю.Кіндзерського, поглиблення деіндустріалізації виробництва проявляється у скороченні випуску в натуральних показниках продукції основних фондоутворюючих галузей, натомість спостерігається зростання продукції галузей сировинних, видобувних, первинної переробки та сфери послуг (зокрема торгівлі) [103, 6]. Однак, таке зростання сфери послуг, яке притаманне високо розвинутим постіндустріальним країнам, базується на високотехнологічному індустріальному виробництві, тоді як в Україні мають місце технологічно відсталі виробництва. Як стверджує Ю.Кіндзерський, подальший ефективний розвиток сфери послуг на низькотехнологічному рівні неможливий.

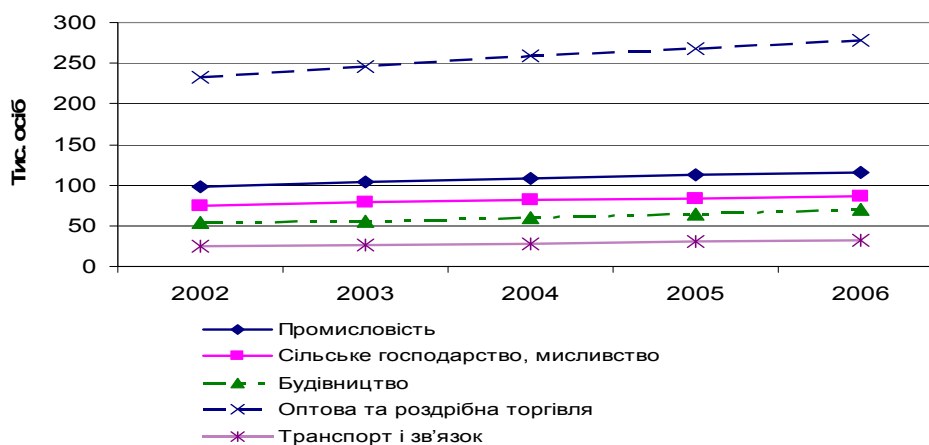

Рис.3.1. Динаміка зайнятості населення України за основними ВЕД
(станом на 1.01)*

*За джерелом: [222]

Орієнтація структурних трансформацій на розбудову ефективної та конкурентоспроможної економіки постіндустріального типу можлива лише за

умов впровадження НВЕД. Так як відбувається ламання структури знизу, вирішальну роль в цих процесах відіграють НВЕД (різного ступеню новизни), вони виникають у відповідь на потреби населення і є рушійною силою трансформаційних змін.

Можна зробити висновок, що непродумана і хаотична реструктуризація промислових галузей може призвести до ще більших екологічних і соціальних проблем, до непоправних масштабних кризових ситуацій.

Дослідження розвитку окремих НВЕД, які швидко розвиваються, необхідно проводити паралельно із обсягом інвестицій і вартістю основних фондів. Коли ці показники приблизно однакові, то слід очікувати суттєвих структурних зрушень [61, 74].

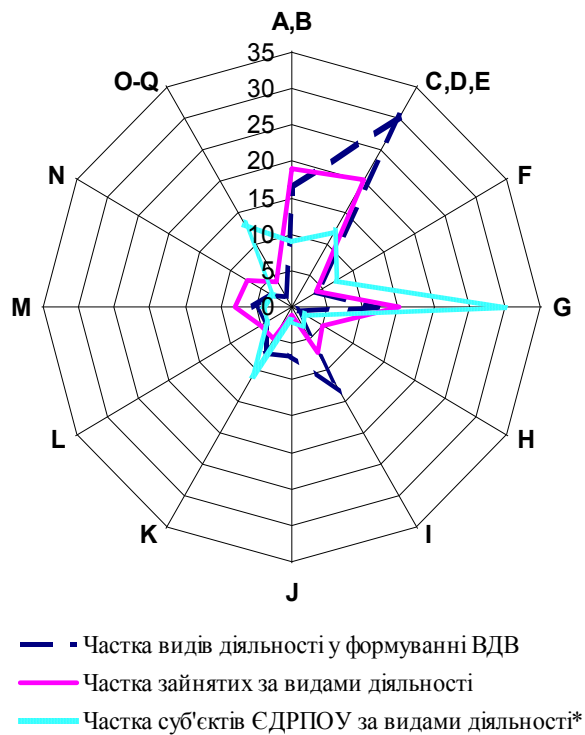
Оскільки потужним рушієм структурної трансформації є науково-технічний прогрес та форми його реалізації – інновації, а особливо НВЕД, то необхідно створювати умови для покращання інноваційної складової галузевої структури, а також забезпечити максимально сприятливе середовище для реалізації людського капіталу.

Сформована сучасна структура економіки України за видами діяльності представлена на рис. 3.2. Наочно видно незбалансованість структур і переважання однобокого розвитку структури, яка створює загрозливу ситуацію для забезпечення економічної безпеки держави. З метою вирішення цього основного завдання головними цілями структурної трансформації і регіональної політики є:

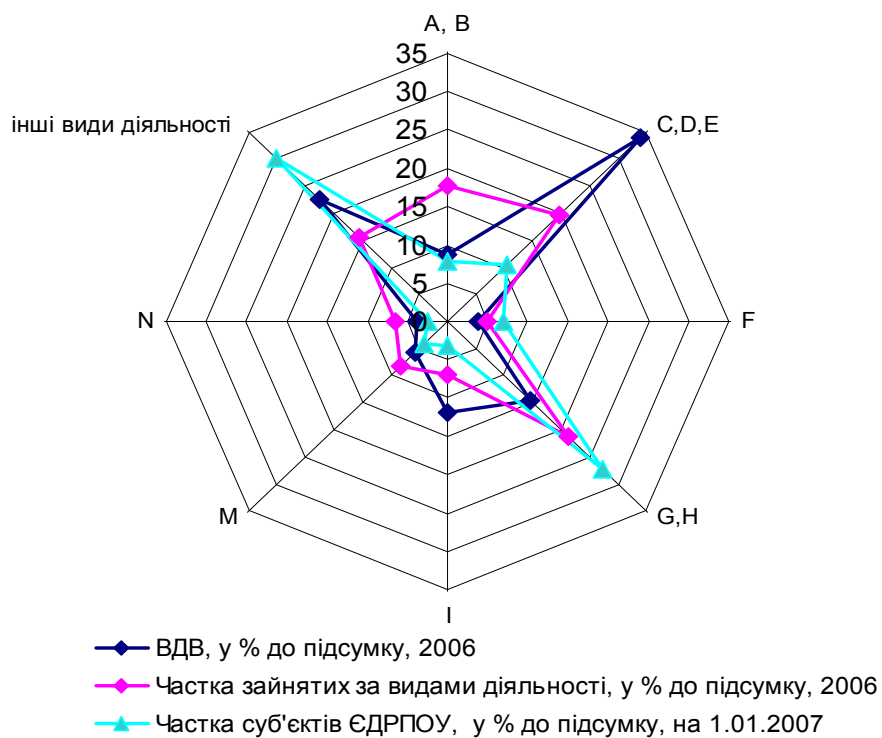
- активне впровадження сучасних технологій у види діяльності й галузі, які виробляють продукцію масового виробничого та споживчого призначення;
- забезпечення зміцнення технологічних переваг вітчизняних товаровиробників над зарубіжними конкурентами;
- стимулювати вітчизняні наукові дослідження і розробки і сприяти комерціалізації цих інновацій;
- зменшення залежності національної економіки від імпорту застарілих технологій товарів і ресурсів;

- збільшення питомої ваги ресурсозберігаючих виробництв та насичених знаннями виробництв "високих технологій";
- підвищення рівня внутрішньої збалансованості економіки за рахунок переорієнтації виробництв засобів виробництва на найбільш повне задоволення потреб населення;
- сприяння новим формам організації виробництва (кластери, стратегічні альянси тощо) з метою підвищення міжгалузевої кооперації;
- розвиток споживчого сектора економіки та сфери послуг;
- розвиток територіального маркетингу для залучення в ТСС НВВД і підвищення конкурентоспроможності регіону засобами інноваційного та регіонального маркетингу для розробки і впровадження інноваційної продукції.

Як видно із рис. 3.2. структура економіки протягом двох років 2004-2006 рр. поступово набирає нових конфігурації, що зумовлене переходом держави до постіндустріального етапу розвитку економіки. Однак, ще досить високою часткою залишається питома вага зайнятих у сфері сільського господарства та промисловості, у той час, коли розвинуті країни демонструють зниження зайнятості у цих сферах економіки. Перевищення у 2006 р. частки ВДВ над зайнятими та кількістю суб'єктів ЄДРПОУ показує стрімке зростання цього виду діяльності, очевидно, це відбувається за рахунок високої рентабельності мобільного зв'язку та інформаційно-комунікаційних технологій. Натомість аналогічна ситуація у промисловості зумовлена не так інноваційним розвитком її (спостерігається скорочення падіння інноваційно активних промислових підприємств, так станом на 2006 рік питома вага підприємств, що займалися інноваціями становила 11,2 %, що на 5,3 % менше, ніж у 2001р.), як із сприятливою ситуацією на міжнародних ринках, де Україна є головним постачальником сталі та прокату. Отже, для формування перспективної структури економіки держави слід активізувати нові види діяльності, які є інноваційно чутливими та мають значний трансформаційний потенціал.

2004 р. (* станом на 1.01.2005р.)

2006 р

Рис. 3.2. Структура економіки України за ВЕД, у % до підсумку, за 2004 та 2006 рр. [218].

Як зазначає О. Завгородня, вибір видів економічної діяльності - національних пріоритетів - є першою за логікою та значущістю складовою структурної політики [81, 40].

Процедура вибору проходить у два етапи:

- 1) визначення бажаного структурного типу економіки та пріоритети розвитку
- 2) конкретизація пріоритетів з урахуванням національної специфіки та процесів глобалізації.

Альтернативи інноваційному розвитку Україна немає. Перехід до постіндустріального суспільства передбачає орієнтацію на розвиток наукомістких високотехнологічних виробництв, споживчий сектор та сферу послуг, активне впровадження НВЕД у ТВЕД. За таких умов стихійної трансформації і періодичного розвитку інноваційної діяльності в Україні першочерговим завданням є розробка нової Стратегії розвитку держави на інноваційній основі, яка б передбачала структурну перебудову та прогнозувала розвиток тих, чи інших видів економічної діяльності в майбутньому.

Вітчизняний та зарубіжний досвід з державного регулювання нагромадив достатній селективний інструментарій впливу на структурну динаміку, зокрема: держзамовлення, податкові пільги, субсидії, субвенції, прискорена амортизація, диференціація законодавчо встановлених платежів у бюджет залежно від відносної енергоємності виробництва, штрафи за забруднення та ін.

Моделі структури ТСС є вираженням сутності її економічної складової. Зміна пропорцій у структурі тісно пов'язана із трансформаційними зрушеннями самої ТСС. Поява НВЕД у промисловості призводить до зміни технологічних укладів, тому структурні аспекти подальшого розвитку індустрії можна розглядати через виділення певних видів діяльності того, чи іншого укладів. Технологічна структура економіки, на думку Л. Федулової, складається із домінуючих технологічних груп галузей, що перебувають на різних стадіях розвитку, з урахуванням імпорту та експорту однотипних видів

продукції [239, 21].

Багато науковців, експертів з огляду на необхідність ініціювати та підтримувати інноваційний характер структурних зрушень в Україні пропонують використання традиційних інструментів структурної політики із застосуванням цілісної багаторівневої (на мікро-, мезо-, макrorівнях) систем заходів щодо формування, збереження, розвитку та активізації інноваційного потенціалу та формування інноваційного середовища [81, 41]:

1) створення потужної інноваційної інфраструктури (інноваційні кластери, венчурні фонди і банки, інжинірингові і консалтингові центри, технополіси, технопарки, інноваційні біржі, страхування інноваційного ризику тощо);

2) вдосконалення нормативно-правової бази в інноваційній сфері, впорядкування інституту прав інтелектуальної власності;

3) формування та поширення інноваційної ідеології господарської діяльності, створення ефективної дійової системи державних замовлень на науково-технічну продукцію, контроль інноваційної якості інвестицій державних підприємств тощо;

4) розвиток регіонального та інноваційного маркетингу;

5) активна державна підтримка інноваційно орієнтованої підприємницької діяльності, зокрема венчурного бізнесу

Оптимальний розвиток регіональної економіки можливий тільки на основі розробки механізмів, регулюючих структурні зрушення в регіоні. У зв'язку з цим реалізація структурної політики передбачає:

- трансформацію галузевих пропорцій, що склалися;
- технічну і технологічну модернізацію, оновлення виробництва;
- забезпечення випуску конкурентоспроможної продукції;
- формування нової розмірної структури економіки;
- раціоналізацію системи господарських зв'язків [242].

Для здійснення ефективної структурної трансформації важливим питанням є державне управління трансформаційними процесами, яке повинно

базуватися на новій основі. Проблеми “технологізації” управлінської діяльності пояснюється наступними фактами: науково-технічний прогрес тісно корелює з технологіями управління, що базуються на науковому програмуванні, математичному і соціальному проектуванні; існуюча соціальна реальність потребує принципово нових методів її пізнання і трансформації; суспільні відносини значною мірою ускладнюються. Вже можна вважати науково обґрунтованим той факт, що не тільки виробництво, а й будь-який інший вид соціальної діяльності має свою внутрішню логіку розвитку і функціонування. Технологія як наукова дисципліна не тільки розкриває сутність цієї логіки й описує її, а й вказує на шляхи трансформації її іманентних принципів в імперативні вимоги до соціального суб’єкта; соціальний результат має бути прогнозованим і науково обґрунтованим [116]. Використання інноваційно-технологічного підходу в регулюванні ТСС зумовлено наступними обставинами: складністю і “відносною випадковістю” поведінки суб’єкта управління; непередбачуваними наслідками трансформаційних процесів; необхідністю раціонального використання обмежених ресурсів (природних, економічних, соціальних тощо); прискоренням глобалізаційних змін, які вимагають сучасних (інноваційні) підходів до регуляторної діяльності (зазнає якісних змін тип соціального управління, директивне управління поступається місцем процесам самоуправління і саморегулювання) [116]; необхідністю забезпечення співвідносності між керуючою і керованою системами; вимогами використання інноваційних методів дослідження соціальної реальності; складністю розв’язання протиріччя між науковою творчістю і нормативно-процесуальною практикою; необхідністю у використанні нових форм і методів збирання, обробки і аналізу інформації про структурні зрушення в економіці.

Вищевикладений матеріал свідчить про певні негативні тенденції, які намітилися у структурі економіки України і вкрай низької частки інноваційно орієнтованих видів економічної діяльності, яка є невиправданою і результатом здійснення політики залежності держави від імпорту та експортної орієнтації

продукції добувної промисловості, висока частка працюючих у сфері торгівлі також не сприяє збалансуванню структури економіки. З огляду на це першочерговими завданнями при складності й непередбачуваності трансформаційних структурних зрушень є необхідність регулювання цих процесів, щоб уникнути негативних наслідків. Основну роль при здійсненні структурним перетворенням економіки відводять інноваціям, а точніше НВЕРД, які здатні збалансувати структуру і реагувати на потреби соціально орієнтованої ринкової економіки. НВЕРД є тими головними рушіями трансформації економіки, які здатні покращити ефективність економіки в ТСС. Головним інструментом залучення НВЕРД і ТСС може бути регіональний та інноваційний маркетинг, який би визначав сформованість потреб населення на певну продукцію та послуги видів економічної діяльності. Як стверджує М. Бутко, “немає ніяких інших методів структурної трансформації, окрім системи організації й управління інвестиційними та інноваційними процесами” [24, 28].

Варто зазначити, що на порозі ХХІ ст., як зазначають науковці, в Україні розгортаються суперечливі процеси становлення економіки постіндустріального розвитку та виявляються окремі вкраплення економіки інформаційного суспільства. Найхарактерніші риси прояву якого є: посилення ролі соціальних критеріїв у розвитку економіки, створення матеріально-технічної бази виробництва і відтворення на основі високих технологій, що вимагатиме розробки нових підходів до організації територіальних суспільних систем, вибору напрямків її розвитку в умовах трансформації. Важливим моментом є визначення пріоритетних напрямів структурних зрушень на перспективу, з метою усунення існуючих диспропорцій, оптимізації територіальної структури виробництва та розселення населення. Отже, виходячи із проведеного аналізу, можна зробити висновки, що структурні зміни під впливом НВЕРД матимуть місце лише за умови оновлення виробничої бази, основного капіталу, стратегічного розвитку людського капіталу при достатній кількості інвестицій в інноваційну діяльність. Структурна політика повинна бути зосереджена на зниження потенційної вразливості економіки

ТСС до зовнішніх та внутрішніх коливань за рахунок ефективної схеми макроекономічного прогнозування та технологічного передбачення; вибір конкретних пріоритетів та заходів, які передбачають узгодженість та системність перетворень економіки країни в цілому; концентрація зусиль держави на визначенні джерел конкурентної переваги ТСС різного ієрархічного рівня та посилення значення НВЕД, які акумулюють відповідний потенціал.

На думку більшості науковців, найважливішим ресурсом виробництва та основними рушійними чинниками економічного розвитку на сучасному етапі розвитку західного світу стають знання, що зумовлюють провідну роль індустрії високих технологій в загальному виробництві [257,78]. Виникненню та активізації формування НВЕД, які здатні суттєво вплинути на структуру економіки ТСС не приділено належної уваги. Оскільки навіть, коли виникає нова технологія у традиційному виді економічної діяльності, то відбувається накладання, зближення (конвергенція) нових функцій із старими, в такому випадку НВЕД перебуває під назвою у колишнього (традиційного виду діяльності).

Таблиця 3.1.

Структура економіки Львівської області за ВЕД в 2001 і 2006 рр.*

ВЕД	ВДВ, % до підсумку		Кількість зайнятих, % до підсумку		Кількість суб'єктів ЄДРПОУ, % до підсумку	
	2001	2005	2001	2006	2001	2006
Всього	100	100	100	100	100	100
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство. Рибне господарство	21,8	14,0	25,0	17,6	6,0	100
Промисловість	21,0	22,0	19,0	16,9	12,0	5,7
Будівництво	4,5	4,5	5,0	6,1	4,0	12,6
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	9,3	11,3	16,0	25,8	23,0	4,9
Готелі та ресторани	0,8	0,7			4,0	23,3
Транспорт і зв'язок	16,7	14,9	6,0	6,0	3,0	3,6
Фінансова діяльність	2,2	4,3	1,0	1,3	1,0	3,4
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	6,0	7,0	4,0	5,6	8,0	1,3

Освіта	7,0	7,4	8,5	9,5	5,0	9,5
Охорона здоров'я та соціальна допомога	4,6	5,3	7	7,9	3,0	3,2
Колективні, громадські та особисті послуги	1,5	2,0	2,5	4,1	13,0	4,4
Інші	4,6	6,6	6	5,3	18	3,1

*Розраховано автором за даними [26; 128]. [221].

У КВЕДі не передбачено вільної ніші на рівні розділу для нового виду економічної діяльності з метою перспективного включення його до існуючої структури. Сучасна структура економіки Львівської області представлена такими видами економічної діяльності, які формують її ВДВ, в яких зайнята економічно активна частина населення та зареєстровані суб'єкти економічної діяльності підприємств, організацій та установ: табл. 3.1. Як видно з таблиці 3.1., структура економіки Львівської області змінюється у бік збільшення частки сфери послуг. Саме в цій сфері активно виникають НВЕД, оскільки вони не потребують значних капіталовкладень у технічне оснащення, а завдяки інноваційна активним підприємцям та працівникам, які здатні освоїти НВЕД, успішно виникають і впроваджуються у сучасну структуру традиційних видів економічної діяльності. Слід простежити рух інвестицій за видами діяльності, оскільки з інвестиціями приходить і нова техніка, і нові технології. Структура іноземних інвестицій у Львівську область представлена в табл. 3.2. У своїй праці Т.П. Шинкоренко аналізує структурні зміни на основі трьох- та шести секторною моделями економіки та за стратегічними секторами економіки, які характеризують просування країн в напрямку створення економіки знань. Аналіз проведених досліджень для світової економіки за 1991-2003 рр. показав поступове і стале скорочення в виробництві ВВП частки аграрного сегменту економіки та зростання частки послуг, що властиво країнам як з високим, так і низьким рівнем доходу на душу населення. Зазначені зрушення в структурі економік всіх виділених груп країн відбулися за умов зростання виробництва по всіх секторах, і були зумовлені, насамперед, випереджаючою динамікою сфери послуг. На фоні світових тенденцій Україна теж прямує за загальносвітовими тенденціями: за період 1991-2003 рр. частка сільського господарства у структурі ВВП скоротилася більш ніж вдвічі (з 26% у 1990р. до

12% у 2003р.), а питома вага сфери послуг зросла відповідно з 30% до 57%.

Але в цілому, за часткою сільського господарства Україна в 6 разів, а часткою індустрії майже в 1,3 рази перевищує рівень країн із високим рівнем доходу, суттєво поступаючи за рівнем розвитку сфери послуг [257, 81].

Таблиця 3.2.

Прямі іноземні інвестиції в економіку Львівської області за ВЕД

ВЕД	Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку, тис. дол. США						
	2001*	2002*	2003*	2004*	2005*	2006**	2007***
Всього	168445,57	220269,31	304887,63	350125,47	382274,64	426927,6	509055,6
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	2342,3	2934,91	3016,71	3138,79	615,69	612,6	975,1
Рибне господарство	137,39	150,23	167,64	176,78	162,13	162,1	173,2
Промисловість	103474,34	130222,88	197964,03	227229,28	243747,28	247902,3	282622,4
Добувна промисловість	4585,97	4841,84	6070,34	6118,24	6126,29	6125,3	6156,5
Обробна промисловість	91308,87	117849,72	183858,9	220608,84	237620,99	235727,7	270392,5
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	7579,5	7531,32	8034,79	502,2	-	6049,4	6073,4
Будівництво	4374,73	3660,96	4125,93	4811,45	4620,24	4854,9	6303,1
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	14654,5	14756,25	16378,45	23767,63	24084,65	29661,0	34458,1
Готелі та ресторани	1687,52	2228,95	2512,97	1592,12	3748,51	6938,5	8214,9
Транспорт і зв'язок	17360,32	18738,31	22174,48	23791,74	26401,49	26714,9	22358,4
Фінансова діяльність	16922,73	33642,89	39795,25	42103,16	40505,76	41105,0	69783,2
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	4122,11	7351,5	6317,36	9116,34	17924,74	55953,3	65922,3
Освіта	0,12	0,12	0,12	511,24	444,22	444,2	494,1
Охорона здоров'я та соціальна	2396,71	5538,57	10364,32	11588,27	16525,95	9275,0	11479,7

допомога							
Колективні, громадські та особисті послуги	972,9	1043,74	2070,37	2298,67	3493,98	3303,7	6271,2

* на кінець року: [193, 10-11]

** на початок року [221, 170-171]

Отже, для України важливим є розвивати насамперед високотехнологічну промисловість, соціально орієнтовані види економічної діяльності, а також фінансові і ділові послуги. Пріоритетами структурної трансформації України повинні стати: у промисловості – машинобудування; у ПЕК – зменшення частки паливно-сировинної обробки; у транспорті – розширення транспортно-логістичної інфраструктури; у зв'язку – поширення цифрових технологій, розвиток інфраструктури доступу до інформаційних мереж; у освіті – надання якісної освіти, формування безперервної освіти населення; у туризмі – розвиток і ефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу; охорона здоров'я – забезпечення населення якісною медичною допомогою.

На нашу думку, слід активніше залучати венчурний капітал з метою активізації інноваційної діяльності, формуванню НВЕД та прискоренню структурної трансформації. За даними вчених, високоефективна система науково-технічного прогресу базується на макротехнологіях – технологіях виробництва наукоємної продукції. На даний момент в світі існує близько 50 макротехнологій, з них 46 припадає на 7 розвинутих країн, решта ж володіє лише 4 технологіями. Місце України на світовому ринку технологій, на думку Л.О. Петкової, досить вагоме, вона може володіти 10-12 макротехнологіями: транспортне та енергетичне машинобудування, космічна техніка, спецметалургія, технологічне промислове устаткування, верстатобудування, мікро- та радіоелектроніка, інформаційні технології, надміцні матеріали, комунікації, біотехнології, а останнім часом додають ще й нанотехнології [176, 97]. Отже, при формуванні прогресивної діяльнісно-видової структури економіки ТСС важливо враховувати вектор майбутнього розвитку системи, наявні ресурси та активізувати за допомогою НВЕД нові можливості

соціально-економічного розвитку, враховуючи потреби населення даної ТСС.

3.2. Формування кластерів як нових форм організації видів економічної діяльності

Практичне застосування НВЕД вимагає пошуку нових ефективних форм організації діяльності. У світовій та вітчизняній практиці функціонують і успішно розвиваються безліч різноманітних форм організації виробництва (ФОВ). Особливо слід виділити найновіші, сучасні ФОВ інноваційного характеру, які характерні для постіндустріального етапу розвитку економіки, тобто економіки знаннєвомісткої, де значна роль відводиться генеруванню нових знань та впровадженню організаційних інновацій.

Серед сучасних інноваційних форм організації виробництва виділяють: технопарки, бізнес-інкубатори, технологічні інкубатори, бізнес-центри, інноваційні центри, центри трансферу технологій, консалтингові центри, стратегічні альянси, соціополіси, технополіси, кластери, ФПГ, венчурні фонди тощо. Як свідчить практика організації інноваційної інфраструктури в Україні, відсутня певна системність у її розвитку. Так, діють лише окремі ланки такої інфраструктури: 16 технопарків, 73 бізнес-інкубатори та ще декілька регіональних інноваційних центрів [31, 103].

На фахівців найбільш вдалимими формами інтеграції інноваційної діяльності і впровадження НВЕД є кластери, як елемент структурної перебудови регіону на основі ефективного використання ендогенного потенціалу та стимулювання інноваційної діяльності для економічного зростання. Основоположник теорії кластерів М.Портер у праці “Конкурентні переваги націй” (1990р.) дав таке визначення поняттю: “кластер” (від англ. cluster - група, скупчення) – це група географічно взаємозалежних компаній і

пов'язаних з ними організацій, що працюють у певній сфері і характеризуються спільною діяльністю та взаємодоповнюють один одного [289, 78]. На думку М.Портера, кластери являють собою новий спосіб структурування економіки, організації, теорії та практики економічного розвитку, а також встановлення державної політики, який забезпечує додаткові можливості для зростання продуктивності суспільної праці.

Таке структурування може здійснюватися двома шляхами: 1). встановлення зв'язків кооперації між підприємствами при посередництві регулюючої функції ринку; 2). організація відносно замкнутої мережі виробничо-господарських зв'язків кооперованих підприємств різних галузей на базі взаємного переплетення їх інтересів (найтипівіші форми цього типу мезоекономічного структурування – концерн, корпорація, ФПГ – фінансово-промислові групи) [264, 54]. Сучасний кластер – це добровільне об'єднання фірм, не обов'язково однієї галузі, але пов'язаних між собою технологічно й економічно для вироблення продукції світового рівня. До таких кластерів входять чисельні підприємства різних галузей та інші установи, які відіграють важливу роль у створенні інноваційного середовища: урядові установи, органи стандартизації, дослідницькі установи, торговельні асоціації, університети, що здійснюють підготовку кадрів, відповідають за інформаційне, науково-дослідне та технічне забезпечення. Організація НВЕД або традиційних видів діяльності нової якості передбачає формування нових організаційних форм. Особливістю структури кластеру є взаємодія чотирьох секторів:

- 1.Бізнесу (підприємницькі структури, товариства);
- 2.Науки (університети та наукові центри, громадські організації, торгово-промислові палати);
- 3.Влади (місцеві органи влади, податкові адміністрації, регуляторні структури);
- 4.Фінансових установ (комерційні банки, венчурні фонди тощо).

Така структура сучасного кластеру представлена на рис. 3.3, крім того, вона відображає характери взаємовідносин між учасниками кластеру:

соціальне партнерство. За словами В.Прайса, створення кластерів та запровадження кластерної моделі поведінки підприємств є “способом відновлення довіри між урядом і бізнесом та трансформації ізольованих фірм у підприємницьку спільноту” [264,53]. В основі формування кластерів лежать два підходи: територіальний та галузевий або діяльнісно-видовий. Їхня мета полягає у формуванні мереж взаємопов’язаних підприємств, зацікавлених у впровадженні та застосуванні нових технологій, виходячи із позицій консенсусу та синергії. Як вважають науковці, основою локальної взаємодії суб’єктів економічної діяльності є некомерційні взаємозв’язки, які базуються на взаємній довірі партнерських стосунків, сприяють розвитку інноваційних мереж та стимулюють інноваційну активність саме на регіональному рівні [188, 140]. Можна погодитися із твердженням, що регіональні інноваційні переваги залежать від таких характеристик соціального середовища ТСС: неформальні канали передачі знань, інтерактивне навчання тощо. Як зазначають С.Брешші та Ф.Ліссоні, географічна близькість суб’єктів економічної діяльності не сприяє появі ефекту технологічного спіловеру (тобто утворенню нових підприємств), а соціальна близькість – є його необхідною передумовою [188, 142]. Саме кластери спроможні забезпечити й активізувати інноваційну діяльність в регіоні, оскільки стимулюють поширення нових технологій, НВЕД завдяки інтеграції виробництва з наукою, освітою, фінансуванню, стратегією уряду, а також формуванням мереж взаємозв’язків між фірмами та гнучкою спеціалізацією. Так, М.Войнаренко визначає п’ять головних умов для створення кластера: ініціатива, інновація, інформація, інтеграція, інтерес. Формування кластерів в окремих регіонах відбувається з метою підвищення ефективності діяльності підприємств, зростання продуктивності праці та якості продукції, стимулювання конкуренції та інновацій, залучення інвестицій, сприяння утворенню нових підприємств, враховуючи їх вигідне географічне положення [34, 31]. Складові галузі кластеру містять у собі як традиційні, так і високотехнологічні види економічної діяльності, які спрямовані на ефективніше залучення ноу-хау та

забезпечення просування продукту до кінцевого споживача. Межі кластера мають властивість переміщуватися, оскільки йде безупинний процес виникнення нових підприємств і галузей, причому існуючі традиційні галузі економіки скорочуються або зникають. НТП і розвиток ринку зумовлюють появу нових галузей, створюють нові зв'язки або змінюють цільові ринки [246, 39].

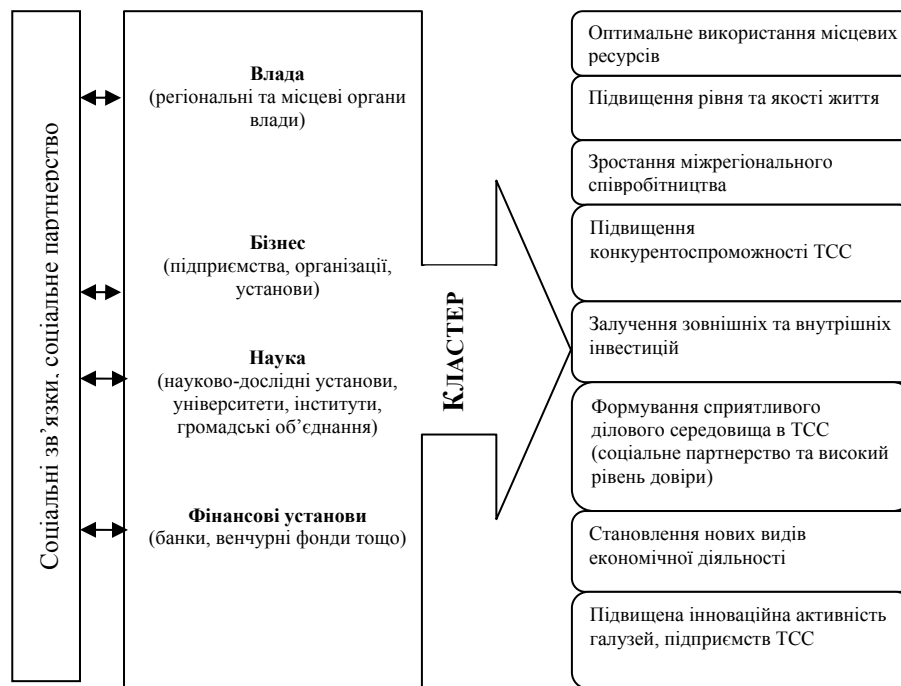

Рис. 3.3. Роль кластера у соціально-економічному розвитку ТСС та у формуванні НВЕД*

Власна розробка

М. Портер визначив три основні чинники, завдяки яким кластерна модель має реальну можливість поліпшити загальний економічний стан країни: 1. Підвищується продуктивність підприємств за рахунок кращого доступу до робочої сили, постачальників та спеціалізованої інформації; 2. Збільшуються темпи впровадження інновацій і визначаються їх напрями за рахунок кращого бачення і розуміння ринку, здатності швидко та гнучко проводити зміни, нижчої ціни експерименту, меншого тиску конкурентів та інших виробників кластеру; 3. Стимулюється створення нових підприємств, що сприяє збільшенню та посиленню стійкості кластера.

Однак існують певні ризики у виробничих відносинах між учасниками

кластеру, якщо вони не мають розвинених та стійких соціальних відносин для підтримки корпоративних інтересів на всіх рівнях організації кластеру. Мова йде про лобіювання та виділення певних субсидій та дотацій, обмежень імпорту, полегшення податкового тиску для учасників кластера в умовах його становлення та розвитку. Це може призвести до недобросовісної конкуренції з боку інших підприємств та деформації територіальної суспільної системи, складовою якого є регіональний ринок, порушуючи пропорції міжгалузевого конкурентного розподілу капіталів.

Михайленко О. стверджує, що промислова політика будь-якої країни має тенденцію до порушення конкуренції на користь окремих стратегічних галузей або підприємств, то теорія кластерів фокусує свою увагу на подоланні обмежень, які накладаються на підвищення продуктивності та зростання конкуренції, а також на динамічний розвиток ринку. Однак для цього необхідно створити оптимальну систему передумов, яку М. Портер назвав “правило ромба”: умови для факторів виробництва, стала конкуренція, структура та суперництво, споріднені та підтримуючі галузі, стан попиту [150, 63].

Більше того, спільна дія перерахованих учасників кластера дозволяє забезпечувати підприємствам більший зиск, порівняно з тим, який би вони могли отримувати, працюючи відокремлено, тобто мова йде про синергетичний ефект. Кластерна форма співробітництва сприяє більш гнучкому реагуванню фірм на постійні зміни умов для проведення бізнесу, але зі збереженням при цьому переваг спеціалізації. Кластери виступають альтернативою галузевому підходу, базуючись на залежності одного сектора економіки (промисловості) від іншого за технологічним рівнем [54]. Отже, сьогодні кластери слід розглядати як інноваційно-організаційні територіальні об'єднання, що краще за галузі узгоджуються з характером конкуренції та джерелами досягнення конкурентних переваг, охоплюють зовнішньоекономічні зв'язки, взаємовідносини між сферами виробництва, поширення та впровадження інновацій, новітніх технологій, інформації,

НВЕД. Найбільший економічний ефект дає використання кластерної моделі розвитку регіональної економіки в промисловості, однак кластер може бути успішно застосований і в сфері послуг – кластер індустрії розваг, кластер туризму [264, 57]. Так, В. Чужиков під “кластером” розуміє: конкурентоспроможну організаційну форму територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними видами локалізації, яка дає максимальний економіко-соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях [247, 164]. Багато вчених та практиків на основі багаторічного впровадження та вдосконалення діяльності та структури кластерів класифікують кластери за різноманітними ознаками, що знайшло своє відображення в таблиці 3.3.

У 1995 р. на Національній конференції по кластерах в Арізоні була запропонована формула визначення домінуючих кластерів, де концентрація виробництва повинна сягати 40%, ріст та зв'язки з кооперації по 10% серед підприємств-учасників кластеру. Це дозволяє виділяти великі потужні кластери. А на регіональному рівні доцільно б було використовувати коефіцієнти локалізації галузей промисловості, наявність науково-технічного потенціалу та рівня розвиненості інфраструктури тощо [182]. Однак, те, що концепція кластерів не є радикально новим підходом до вирішення проблем ефективної територіальної організації виробництва свідчить той факт, що вітчизняні вчені, які діяли в рамках тогочасної науки радянського періоду розробили свої підходи, в деякій мірі аналогічні до кластерів: територіально-виробничі комплекси (ТВК), міжгалузеві територіальні комплекси (МТК) [264, 60]. Однак, як свідчить практика, перехід економіки до принципів ринкового господарювання зруйнував колишньої системи таких об'єднань. Слабкі та епізодичні зв'язки у міжвідомчі науково-виробничі комплекси (МНВК), які були лише на період виконання програми, враховуючи слабку ринкову спрямованість та незнання нових умов господарювання при недостатньому завантаженні потужностей підприємств-учасників, відсутності державного замовлення і фінансування призвели до низької ефективності подібних утворень. Тривалий час існувала така тактика, коли підприємства прагнули

знизити витрати, ліквідовували непрофільні види діяльності й активи, не враховуючи, що останні могли б мати істотний ринковий потенціал і бути ефективно використані як самостійні господарюючі суб'єкти. Отже, як бачимо, цінні ідеї інтеграції промислового виробництва, як ТВК, МТК існували у вітчизняній науці радянського періоду, однак вони не знайшли широкого та довготривалого використання на практиці, оскільки були неповноцінними та не пристосованими до швидкої зміни при переході на ринкові умови господарювання. У МТК та ТВК, наприклад, не були залучені інституціональні складові, такі як науково-дослідні центри та їх співпраця з підприємницькими структурами.

Таблиця 3.3.

Класифікація кластерів*

Класифікаційні ознаки	Види кластерів	Особливості
Територіальний поділ праці	Регіональні	Діють у межах одного регіону, орієнтовані на спеціалізацію взаємопов'язаних галузей, орієнтовані на внутрішній ринок
	Національні	Об'єднують підприємства, організації, установи, розташовані у різних регіонах однієї країни, орієнтовані на зовнішній ринок
	Міжнародні	Охоплюють кілька країн, базуються на використанні конкурентних переваг країн, що розвиваються
Галузева належність членів кластера	Міжгалузеві	Включають підприємства кількох галузей
	Галузеві	Всі члени кластера належать до однієї галузі
Структура кластера	На базі малих та середніх підприємств	Дають змогу малим підприємствам поєднувати переваги дрібносерійного виробництва з можливістю захоплення свого сегменту ринку
	Навколо великих корпорацій	Ядро кластера – великі підприємства, навколо – дрібні фірми.
Характер зв'язків	Виробничі	На базі промислових підприємств
	Науково-технічні	Ядром кластера є науково-дослідні установи, університети
	Змішані	Поєднання співпраці промислових підприємств з науково-дослідними установами
Кількість учасників кластера	Невелика	До 100 осіб
	Велика	Понад 100 осіб
Рівень взаємодії між учасниками кластера	З регламентованими відносинами між його членами	Структурована співпраця та конкуренція
Державне регулювання	З несистемними відносинами між його членами (подібно до зв'язків в асоціації)	Вільні, партнерські відносини, властиві кластерам у країнах, що розвиваються
	Державна підтримка	Створення спеціальних державних програм для підтримки кластерів

	Без втручання держави	Ініціатива підприємців, які орієнтуються на ринкові закони попиту та пропозиції
Характер діяльності кластеру	Інноваційні	Зосереджені у виробництві і наданні послуг із впровадженням інновацій
	Промислові	Організовані в межах кількох традиційних видів промислової економічної діяльності
	Кластери у сфері послуг	Сформовані із видів діяльності сфери послуг (туристичний, освітній кластери тощо)

*Доповнено за джерелом: [246].

А МНВК хоча й мали наявну тричленну структуру кластера не змогли перейти на якісно новий рівень існування, бо зв'язки з учасниками такого об'єднання носили епізодичний характер. Своєму успіху кластери завдячують на лише своїй структурі, географічній локалізації складових, вдалій організації, використанню конкурентних переваг регіону, узгодженій державній та регіональній політиці, а більшою мірою соціальним зв'язкам всередині мережі [264, 65]. У центрі кластера виділяють одне, чи кілька потужних підприємств, між якими зберігаються права власності, повна юридична самостійність та конкурентні відносини, на відміну від картелю, чи фінансово-промислової групи. Формально, на перший погляд, структура кластеру та особливості діяльності учасників кластеру нагадують відомі для вітчизняних науковців концепції територіально-виробничих комплексів. Однак, наше дослідження показало суттєві відмінності між цими поняттями та їхнє паралельне існування у двох різноманітних соціально-економічних та політико-ідеологічних системах. Спроба показати такі відмінності зроблена російським дослідником І.В.Пилипенком [285], але ми, використовуючи теорію конвергентності (теорія, яка проголошує зближення у розвитку “капіталістичного та соціалістичного суспільств”, яке набуває спільних ознак і злиття в деяке нове суспільство, яке вже наслідує риси обох суспільств) та поняття біфуркації, розширили зазначене дослідження і представили основні висновки у табл. 3.4. Основні відмінності між промисловими кластерами та ТВК, які наведені в табл. 3.4, засвідчують про біфуркаційні особливості їх розмежування, оскільки саме виділені ознаки формують головні точки

біфуркації (розходження). Біфуркаційні та конвергентні процеси є стимулюючими факторами виникнення НВВД, та залучення нових підприємств до участі у кластері. Кластерна форма організації призводить до створення особливої форми інновації – “сукупного інноваційного продукту”. При чому він властивий лише кластерам, при наявній конкуренції та пошуку шляхів удосконалення, чого не було помічено у ТВК. Слід розуміти, що на відміну від традиційних форм коопераційно-виробничих взаємодій малого, середнього та великого бізнесу, кластери характеризуються наступними особливостями: наявністю потужного великого підприємства-лідера, що визначає тривалу господарську, інноваційну стратегію всієї системи; територіальною локалізацією більшості суб’єктів господарювання – учасників кластера; стійкістю господарських зв’язків між всіма учасниками кластера; довготривалою координацією взаємозв’язків кластера в рамках виробничих програм, інноваційних процесів і основних систем управління. Об’єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певним чином визначену систему поширення нових знань та технологій. При цьому важливою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій в конкурентні переваги є формування мережі стійких зв’язків між учасниками кластера. Кластерний підхід (як показує світова практика) пропонує ефективні інструменти для економічного розвитку території. Показниками якого можуть бути в першу чергу: збільшення зайнятості в регіоні; підвищення заробітної плати; зростання відрахувань в бюджети різних рівнів; підвищення стійкості й конкурентоспроможності регіональної економіки [270, 327].

За генезисом розглядають два основні види кластерів: традиційні та інноваційні. Оскільки традиційні кластери близькі за походженням до розглянутих раніше ТВК, які організовувалися на основі ключової (провідної) галузі, з урахуванням вигод від територіальної близькості та слабо враховувався ринковий механізм, оскільки ініціативу брала по його створенню держава, то інноваційний кластер має чітко виражену тричленну структуру

(бізнес, влада, інститути) і в повній можливості застосовує синергетичний ефект від сукупності видів діяльності, які дають поштовх до виникнення та впровадження НВЕД спочатку в межах об'єднання а потім проникає в інші кластери, регіони, держави. Найбільш успішні інноваційні кластери формуються там, де очікується “прорив” в області техніки й технології виробництва з наступним виходом на нові ринкові ніші [245]. Такі кластери інноваційної активності формуються на основі диверсифікації міжгалузевих зв'язків. Різноманітність й відносна доступність всередині кластеру різних джерел технологічних знань полегшує комбінування факторів виробництва і стає передумовою ефективної інновації.

Таблиця 3.4.

Основні відмінності між промисловими кластерами та ТВК*

Ознаки	Особливості прояву ознаки в:	
	промислому кластері	ТВК
1.Характер визначення	За Портером М.(1990): група географічно взаємозалежних компаній і пов'язаних з ними організацій, що працюють у певній сфері і характеризуються спільною діяльністю та взаємодоповнюють один одного. Економічний характер.	За Колосовським М.(1947): таке економічне (взаємозумовлене) поєднання підприємств у окремій промисловій точці або в цілому районі, при якому досягається певний економічний ефект внаслідок вдалого підбору підприємств відповідно до природних і економічних умов району з його транспортним і економіко-географічним положенням. Економіко-географічний характер.
2.Генезис, суспільно-економічна система	Капіталістичне суспільство, виробництво з урахуванням конкуренції.	Соціалістичне суспільство, виробництво без урахування конкуренції.
3.Методика дослідження	Індуктивний метод.	Дедуктивний метод, ототожнення ТВК з економічними районами СРСР
3.Межі територіального охоплення	Локальні. Регіональні. Національні. Транснаціональні.	В рамках економічного району
4.Особливості розміщення елементів	Старі індустріально освоєні центри, густозаселені регіони.	Розроблялася концепція для районів нового освоєння з низькою щільністю населення, складними природними умовами.
5.Мета реалізації завдань	1.Аналіз конкурентоспроможності держави, регіону, галузі. 2.Основа загальнодержавної промислової політики. 3.При розробці програм регіонального розвитку. 4.Основа стимулювання інноваційної діяльності. 5.Основа взаємодії великого й малого бізнесу.	1.Вирішення міжгалузевих регіональних проблем загальносоюзного значення. 2. Докорінна перебудова господарства старопромислових регіонів з метою модернізації індустріальних баз. 3.Створення нових МТК загальносоюзного значення.
6.Роль людського капіталу	Провідна роль у створенні конкурентоспроможності та підвищенню рівня життя населення.	Як один із факторів розвитку господарства на рівні з природними ресурсами, інфраструктури.
7.Структура об'єднання	Тричленна: бізнес, влада, інституції.	Двочленна: галузі господарства базисної групи, органи управління

		різних ієрархічних рівнів.
8. Комунікації	Значний обмін інформацією, знаннями, ідеями, створення "сукупного інноваційного продукту". Взаємодія між різними кластерами.	Обмін інформацією всередині виробничого процесу. Ігнорування владою нових розробок вчених.
9. Ефект просторової інтеграції	1. Мінімізація транспортних витрат. 2. Мінімізація витрат на інформаційних зв'язках, відносинах управління. 3. Орієнтація на споживача. 4. Спеціалізація в системі розподілу праці. 5. Синергетичний ефект.	1. Мінімізація транспортних витрат. 2. Орієнтація на виробника. 3. Спеціалізація в системі всесоюзного розподілу праці.
10. Специфіка галузей, які об'єднуються	1. Традиційні галузі – традиційні кластери. 2. Високотехнологічні галузі – інноваційні кластери. 3. Кластери у сфері послуг – туристичний.	1. Традиційні галузі – гірничодобувна, металургійна, хімічна, важке машинобудування тощо.

*Складено за: [180, 325-326].

Точкою відліку для реалістичної кластерної стратегії є сильні сторони економіки: центри ділової активності, які вже довели свою силу й конкурентоспроможність на світовому ринку. Крім того, кластерний підхід використовується при вирішенні наступних завдань: 1) аналіз конкурентоспроможності держави, регіону, галузі; 2) як основа загальнодержавної промислової політики; 3) при розробці програм регіонального розвитку; 4) як основа стимулювання інноваційної діяльності; 5) як основа взаємодії великого й малого бізнесу. Для створення кластеру необхідні такі передумови: зосередженість на певній території підприємств однієї чи споріднених галузей, які використовують спільні ресурси, транспортну та інформаційну інфраструктуру; орієнтовані на певний сегмент ринку (наявність спільного споживача кінцевої продукції); готовність самих підприємств до кооперації з метою підвищення конкурентоспроможності не лише кількох провідних підприємств, а цієї галузі (чи сукупності їх), тобто маємо справу з кластером підприємств [245].

Міністерство економіки і з питань європейської інтеграції України на даний час зацікавлене у застосуванні кластерного підходу для аналізу стану вітчизняної економіки. Переважно ініціатива створення кластерів виходить знизу, від самих підприємств, від ключових учасників, які вбачають підвищення своєї конкурентоспроможності при об'єднанні в кластер.

Державна промислова політика активізації створення кластерів не повинна лобіювати один чи інший кластер, оскільки пріоритетними є всі кластери, а всі зусилля держави повинні скеровуватися на стимулювання та розвиток взаємовідносин між постачальниками та виробниками, споживачами та виробниками, між інституціями влади та бізнесу. При цьому доцільним є створення Ради кластера, яка виконуватиме функцію інструктора. Завданням її буде зміцнення людського капіталу регіону та розвиток партнерських норм поведінки, а також збільшення кількості учасників кластера. Мотиви створення кластерних об'єднань: застосування високих технологій; підвищення економічної активності регіонів; підтримка експорту; підготовка фахівців. А це потребує зміни парадигми державного регулювання та переходу від галузевого до кластерного управління. Крім того, ефективність кластера як мережної структури залежить від того як реалізується обґрунтований М.Кастельсом закон мережних структур, згідно якого відстань (інтенсивність взаємодії) між двома точками (соціальними станами) коротша, коли вони виступають в якості вузлів однієї структури, ніж тоді, коли належать до інших мереж. При формуванні кластерів слід приймати до уваги існуючі всередині них вертикальні (постачальник – споживач) і горизонтальні коопераційні або інші господарські зв'язки (спільна база споживання виробничих та інших ресурсів, єдині або сумісні технології та ін.) на регіональному рівні. Для обґрунтування доцільності створення кластерів в регіональній ТСС використовуємо розрахунок коефіцієнту локалізації видів економічної діяльності. Для оцінки галузевої спеціалізації регіону та можливостей для формування кластерів використовують коефіцієнт локалізації за обсягами кожного виду діяльності в структурі ВДВ. Крім того, пропонується науковцями на основі значень коефіцієнтів локалізації визначати характер і значення галузі (чи виду діяльності) для регіональної економіки:

- експортоорієнтована – коефіцієнт локалізації понад 1,25;
- імпортозамінна – коефіцієнт локалізації в проміжку 0,75-1,25;
- регіонального значення – коефіцієнт локалізації знаходиться в

проміжку 0,25 – 0,75 [22].

Як правило визначають коефіцієнти локалізації за обсягами виробництва, зайнятістю, інвестиціями в основний капітал. Коефіцієнт локалізації розраховується відношенням питомої частки даного виду економічної діяльності в структурі виробництва до питомої частки того ж виду економічної діяльності в країні (формула 3.1):

$$K_l = \text{ВЕД}_{ir} / \text{ВЕД}_{ik} \quad (3.1),$$

де K_l – коефіцієнт локалізації i -го виду діяльності в регіоні r ;
 ВЕД_{ir} – частка i -го виду діяльності в структурі ВДВ регіону r ;
 ВЕД_{ik} – частка i -го виду діяльності в структурі ВДВ країни.

Результати обчислення даного коефіцієнту представлені в таблиці 3.5. та таблиці 3.6.

Таблиця 3.5.

Коефіцієнти локалізації видів економічної діяльності за регіонами України на основі структури ВДВ за видами економічної діяльності, 2004р.*

Регіони України	Види економічної діяльності за КВЕД														
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O-Q
АРК Крим	0,79	6,0	0,37	0,65	0,56	1,53	0,99	3,57	1,04	0,45	0,92	1,55	1,35	2,56	1,29
Вінницька	1,86	0,0	0,09	0,85	0,69	1,03	0,67	0,43	0,88	0,43	0,49	1,36	1,29	1,32	0,71
Волинська	1,04	0,0	0,15	0,56	0,33	1,25	1,84	0,86	0,89	0,54	0,50	1,16	1,31	1,09	0,76
Дніпропетровська	0,50	0,0	2,33	1,53	0,62	0,85	0,56	0,71	0,85	1,06	1,04	0,57	0,80	0,88	0,82
Донецька	0,34	0,0	1,98	0,95	0,64	0,68	0,99	0,57	0,69	0,90	0,59	0,43	0,67	0,74	0,65
Житомирська	1,49	0,0	0,61	0,68	0,33	0,78	0,22	1,00	0,80	0,38	0,42	1,71	1,41	1,26	0,82
Закарпатська	1,24	0,0	0,11	0,84	0,23	1,70	1,43	1,00	0,94	0,37	0,49	1,18	1,37	1,32	0,94
Запорізька	0,66	1,00	0,22	1,88	1,28	0,83	0,63	1,14	0,54	1,16	0,72	0,61	0,88	0,94	0,88
Ів.-Франківська	0,93	0,0	1,39	1,02	1,57	1,40	0,78	0,57	0,91	0,69	0,42	0,81	1,20	0,88	0,71
Київська	1,39	0,0	0,02	0,90	0,84	1,78	0,66	1,14	0,90	0,51	0,59	2,14	1,00	0,97	0,88
Кіровоградська	1,86	0,00	0,15	0,76	0,36	1,40	0,66	0,57	1,11	0,43	0,53	1,14	1,16	1,03	0,76
Луганська	0,56	0,00	3,09	1,43	0,62	1,08	0,68	0,57	0,70	0,55	0,73	0,89	0,98	1,06	0,82
Львівська	0,98	0,00	0,35	0,85	0,38	1,35	0,86	1,14	1,25	0,76	0,87	1,20	1,33	1,50	0,94
Миколаївська	1,08	0,00	0,04	0,97	1,56	1,33	1,02	1,14	0,94	0,63	0,62	1,02	1,02	0,91	0,76
Одеська	0,69	1,00	0,0	0,68	0,21	1,70	0,72	1,14	2,21	0,93	1,03	1,02	1,02	0,94	0,94
Полтавська	0,84	0,00	2,37	1,58	0,36	1,08	0,76	0,57	0,79	0,49	0,53	0,68	0,82	0,76	0,65
Рівненська	1,29	0,00	0,11	0,70	1,56	1,60	1,16	1,43	0,84	0,48	0,47	1,02	1,35	1,12	0,71
Сумська	1,22	1,00	2,97	1,16	0,46	0,93	0,39	0,71	0,69	0,36	0,66	1,11	1,24	1,00	0,88
Тернопільська	1,62	0,00	0,07	0,63	0,44	1,08	1,04	1,00	0,99	0,46	0,47	1,27	1,78	1,41	1,00
Харківська	0,74	0,00	0,46	0,88	0,69	1,15	0,75	0,71	1,00	1,88	1,41	0,82	1,25	0,79	0,94
Херсонська	1,51	1,00	0,00	1,03	0,48	0,83	0,98	1,14	0,77	0,46	0,59	1,18	1,43	1,29	0,88
Хмельницька	1,66	0,00	0,09	0,55	1,39	1,45	0,96	0,43	0,79	0,33	0,53	1,43	1,49	1,18	0,94
Черкаська	1,51	1,00	0,17	0,90	0,38	2,18	0,86	0,86	0,87	0,37	0,53	1,11	1,31	1,12	1,06

Чернівецька	1,46	0,00	0,02	0,55	0,43	1,35	1,54	1,00	0,74	0,51	0,61	1,27	1,80	1,24	1,94
Чернігівська	1,61	0,00	0,76	0,97	0,43	1,05	0,72	1,00	0,80	0,51	0,54	1,48	1,12	1,12	0,88
м.Київ	0,00	0,00	0,0	0,35	0,53	1,08	1,98	1,43	1,32	1,91	2,09	1,18	0,73	0,88	1,59
м. Севастополь	0,01	0,00	0,20	0,61	0,62	1,43	1,88	1,57	1,13	0,93	1,35	2,16	1,41	1,09	1,18

* Розраховано автором на основі джерела: [25, 29-40].

Якщо розрахункові показники рівні одиниці, то це означає рівномірну концентрацію виду діяльності у регіоні (наприклад, харчова промисловість). Якщо $K_l > 1$, то мова йде про вищу, ніж середнє значення, концентрацію виду діяльності на території, тобто, дані види діяльності виступають як види спеціалізації (галузі, або сектори, коли йде мова про більш агреговані види економічної діяльності: наприклад, секції С, D, Е формують промисловість, а F-Q становлять сферу послуг). Значення коефіцієнта свідчить про ступінь спеціалізації регіону щодо виробництва того чи іншого виду продукції або послуг. У таблицях 3.5. та 3.6. показники коефіцієнтів локалізації понад 1 виділені шрифтом. Крім того, варто звернути увагу на те, що коефіцієнти локалізації змінні в часі і з цією метою ми наводимо їх розрахунки за 2005р. (табл. 3.6.). Навіть такий незначний інтервал тривалістю у рік демонструє зміни коефіцієнтів локалізації, що безумовно характеризує структурні зрушення у регіонах.

Таблиця 3.6.

Коефіцієнти локалізації видів економічної діяльності за регіонами України на основі структури ВДВ за видами економічної діяльності, 2005р.*

Регіони України	Види економічної діяльності за КВЕД														
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O-Q
АРК Крим	1,08	6,00	0,04	0,64	0,89	1,37	0,88	3,50	1,01	0,48	1,09	1,55	1,25	2,46	1,32
Вінницька	2,49	0,00	0,11	0,84	1,21	0,88	0,73	0,5	0,85	0,48	0,56	1,35	1,30	1,34	0,74
Волинська	2,00	0,00	0,16	0,61	0,47	1,20	1,64	0,83	0,84	0,66	0,48	1,13	1,28	1,09	0,79
Дніпропетровська	0,67	0,00	2,82	1,49	0,92	0,71	0,45	0,66	0,79	1,36	0,91	0,54	0,75	0,83	0,74
Донецька	0,45	0,00	2,20	1,78	1,03	0,61	0,85	0,66	0,68	1,08	0,60	0,42	0,68	0,74	0,63
Житомирська	2,04	0,00	0,80	0,84	0,55	0,80	0,97	1,00	0,75	0,41	0,49	1,71	1,43	1,26	0,89
Закарпатська	1,72	0,00	0,11	0,79	0,37	1,17	1,33	1,17	1,03	0,42	0,53	1,27	1,40	1,31	0,95
Запорізька	0,86	1,00	0,27	1,77	2,11	0,68	0,58	1,17	0,55	1,30	0,74	0,67	0,85	0,91	0,78
Ів.-Франківська	1,34	0,00	1,58	0,94	2,42	1,41	0,67	0,67	0,89	0,94	0,43	0,81	1,19	0,91	0,68
Київська	1,87	0,00	0,02	0,94	1,32	1,46	0,66	1,14	0,91	0,58	0,66	1,88	0,98	1,00	0,95
Кіровоградська	2,48	1,00	0,40	0,78	0,66	1,02	0,64	0,50	1,22	0,52	0,58	1,23	1,21	1,09	0,74
Луганська	0,80	0,00	3,49	1,43	1,05	0,88	0,49	0,50	0,60	0,68	0,69	0,87	0,91	0,97	0,74
Львівська	1,37	0,00	0,42	0,78	0,87	1,10	0,80	1,17	1,24	0,86	0,90	1,23	1,40	1,51	1,05

Миколаївська	1,34	0,00	0,04	0,95	2,29	1,15	0,97	1,00	1,04	0,74	0,70	1,10	1,04	0,97	0,74
Одеська	0,86	1,00	0,00	0,70	0,42	1,59	0,63	1,17	2,36	1,12	1,01	1,12	1,00	0,97	1,00
Полтавська	1,22	0,00	2,69	1,49	0,55	0,90	0,68	0,50	0,74	0,58	0,48	0,71	0,74	0,74	0,68
Рівненська	1,87	0,00	0,11	0,69	3,26	1,05	0,96	1,17	0,86	0,54	0,42	1,00	1,43	1,09	0,74
Сумська	1,69	1,00	3,33	1,10	0,66	0,80	0,31	0,50	0,69	0,40	0,66	1,19	1,23	1,00	0,84
Тернопільська	2,39	0,00	0,09	0,63	0,68	1,02	1,04	0,83	0,91	0,50	0,45	1,25	1,77	1,40	0,95
Харківська	0,97	0,00	0,53	0,88	1,24	0,95	0,68	0,67	1,02	2,20	1,36	0,92	1,25	0,86	0,89
Херсонська	2,19	1,00	0,00	0,89	0,76	0,70	0,94	1,17	0,81	0,52	0,66	1,27	1,51	1,31	0,89
Хмельницька	2,07	0,00	0,02	0,54	3,08	1,05	0,89	0,50	0,76	0,44	0,53	1,44	1,55	1,17	1,00
Черкаська	2,28	1,00	0,18	0,90	0,71	1,49	0,87	0,83	0,78	0,50	0,63	1,04	1,26	0,92	1,00
Чернівецька	2,17	0,00	0,02	0,54	0,68	1,41	1,25	1,00	0,74	0,58	0,57	1,37	1,77	1,23	1,05
Чернігівська	2,16	0,00	0,93	0,97	0,66	0,88	0,65	0,83	0,80	0,72	0,53	1,46	1,17	1,14	0,89
м.Київ	0,00	-	0,00	0,35	0,53	1,17	2,11	1,33	1,35	1,24	2,13	1,16	0,74	0,88	1,68
м. Севастополь	0,00	-	0,22	0,62	0,74	1,10	1,58	1,50	1,13	1,38	1,38	2,08	1,34	1,03	1,21

*Розраховано автором на основі джерела: [26, 34-47]

Важливо враховувати коефіцієнти локалізації при формуванні кластерів і вибору найбільш пріоритетних із них. Фахівці радять оцінювати динаміку коефіцієнтів локалізації, оскільки зростання значення показників свідчатимуть про можливі подальші перспективи росту кластерів, а зниження – про можливу необхідність розширення асортименту продукції, що випускається, необхідності модернізації виробництва тощо. Для Львівської області, перспективними будуть кластери: 1) деревообробний; 2) курортно-санаторний; 3) туристично-рекреаційний; 4) кластер високотехнологічної продукції та програмного забезпечення; 5) харчовий. Окрім того, слід сказати про наявність подібних кластерів, які ще не мають усіх ознак повноцінного кластера, але реально діють і використовують особисті контакти для співпраці з виробниками, постачальниками та споживачами. Це так звані латентні (приховані) кластери, які потребують активнішої співпраці з основним складовими кластеру, що забезпечить їм стійкість та перспективи розвитку [277, 93-94]. Слід зазначити, що формування економіки знань передбачає вихід за межі наявного ресурсного потенціалу шляхом широкого інвестування інноваційних процесів у всі види економічної діяльності з метою розвитку тих видів діяльності, які задовольнятимуть власні потреби громадян, організацій, підприємств, ТСС в цілому. Кластерний підхід тепер став використовуватися для вирішення більш масштабних завдань регіонального розвитку, особливо

при розробці стратегій регіонального розвитку, розвитку нових технологій, інвестиційного й інноваційного клімату та вирішення проблем ефективної взаємодії великого й малого бізнесу.

Такими НВЕД, які викликані кластерною організацією економіки є венчурна діяльність, яка формує новий спосіб зв'язку між економічними агентами, мобілізує локальні економічні ресурси і спрямовує їх на реалізацію локальних інноваційних цілей [117, 196].

Підсумовуючи проведений аналіз кластерів, як нових форм організації виробництва видів діяльності, вважаємо за доцільне ініціювання процесу їх створення покласти на відповідні органи регіональної влади (структурні підрозділи облдержадміністрацій). Вона повинна максимально сприяти діловій ініціативі в регіоні, одночасно не нав'язуючи дану форму організації з метою збереження головної ідеї кластера, цим самим забезпечивши якісні структурні зміни в регіоні та налагодження особистих контактів між партнерами мережі в середині утворення. Для забезпечення умов успішної діяльності кластерів пропонуємо створення в рамках регіонального моніторингу систему показників оцінки соціально-економічної ефективності кластера (показники якості життя населення, зокрема рівнів захворюваності, можливості доступу до якісної освіти тощо). Основне завдання для України на сьогодишньому етапі: з існуючих кластерів розвинути повноцінну мережну просторову організацію економіки. Кластерний підхід при трансформації регіональної економіки відіграє важливу роль у структурних зрушеннях, підвищенні конкурентоспроможності, посиленні інноваційної активності, формуванню і залученню НВЕД а також є потужним інструментом для стимулювання розвитку регіону. Крім того, кластерний підхід пропонує ефективні інструменти для економічного розвитку: збільшення зайнятості населення, підвищення заробітної плати, відрахувань до бюджетів різних рівнів, збільшення податкового потенціалу, регулювання інвестиційних потоків й оцінку їх ефективності, підвищення підприємницької активності, розвиток інноваційного потенціалу, сприяння дифузії інновацій та формуванню НВЕД,

підвищення стійкості і конкурентоспроможності регіональної економіки. Концепція кластерів використовується при розробці стратегій стимулювання економічного розвитку. Крім того, концепція кластерного управління регіональною економікою дає можливість визначити пріоритетні види діяльності, які мають потужний потенціал для підвищення конкурентоспроможності регіону.

3.3. Врахування наслідків впровадження нових видів економічної діяльності в економіку регіону в умовах структурних зрушень

Дослідження трансформації діяльнісно-видової структури ТСС під впливом НВЕД, розглянуті у параграфі 3.1. торкнулися певних позитивних й негативних рис прояву їх для економіки і населення ТСС. В економічній науці напрацьовані принципи регіонального прогнозування: комплексність, системність (ієрархічність), специфічність (врахування регіональних особливостей), узгодженість, варіантність (альтернативність), цілеспрямованість (оптимальність), ітеративність (врахування зворотного зв'язку), адекватність, неперервність, наукова обґрунтованість, рентабельність (ефективність), визначеність прогнозу (конкретність отриманих результатів) [61, 73]. На основі цих принципів будуються моделі прогнозування, зокрема прогноз структури економіки. Така необхідність довгострокового прогнозування викликана переходом до нових технологій, появою НВЕД в окремих галузях, що може призвести до зникнення існуючих і появи нових галузей. Варіантність розвитку НВЕД зумовлена дією різних чинників, про які йшла мова у першому розділі. Фундаментальною основою інноваційного прогнозування є теорія передбачення М.Д. Кондратьєва та теорія інновацій Й.Шумпетера, розвинені та удосконалені сучасними вченими.

Дослідження й виявлення можливих наслідків від впровадження НВЕД пербуває, на нашу думку, у площині передбачення й технологічного прогнозування з використанням методики Форсайту.

Розглянемо детально наслідки впровадження НВЕД у господарство ТСС, виявлення протиріч подальшого поступу і визначимо соціально-економічну ефективність їх залучення. Головним завданням для органів управління ТСС є уникнення деструктивного характеру НВЕД (що виробляє негативну вартість: наркотики, великомасштабний рекет, контрабанда, розкрадання державної казни, брудні і фальшиві гроші, комерційний, у тому числі мережний тероризм, азартні ігри тощо) [157, 15].

При прогнозуванні подальшого розвитку НВЕД у ТСС необхідно враховувати наступні положення:

- взаємодія закономірностей статистики (пропорції у функціонуванні ТСС), циклічної динаміки та соціогенетики (закономірностей спадковості, мінливості та відбору в динаміці технологічних і територіальних суспільних систем);

- циклічний розвиток інноваційних циклів: початок наддовгого циклу формують епохальні інновації та хвиля базисних інновацій, які радикально змінюють структуру економіки ТСС та її технологічну базу при формуванні НВЕД;

- зміна лідируючих країн та галузей у процесі інноваційного розвитку;
- суттєві коливання макроекономічних показників (темтів зростання ВВП, інвестицій, рівня безробіття тощо) в межах довгострокових циклів [239, 28-29].

Розвиток інформаційної суспільства і технологічні успіхи по створенню апаратного забезпечення інформації створюють ілюзію принципових змін відносин власності в інформаційному суспільстві. Вченими робиться висновок, який значною мірою опирається на роботи Е.Тоффлера [231], Т. Сакаїя [204, 340-341], що на зміну приватної приходить особиста власність і відбувається витіснення економічних відносин зі сфери безпосереднього виробництва [90].

Це з одного боку, а з іншого, модернізація традиційного ринку створює умови, коли все більшу роль набуває продаж ноу-хау, технологічних знань, інновацій у всіх її проявах. Зростає загроза незаконного тиражування, викрадення, відтворення, крадіжка інтелектуального продукту, доступ до

інформації про який є вільним і який не має відповідного захисту від недобросовісної конкуренції. В такому випадку НВЕРД, які можуть бути успішно використані в іншій ТСС, можуть нести із собою певний ризик існування цієї системи, і працювати на збагачення іншої ТСС (як у випадку із давальницькою сировиною), якщо не буде враховано можливостей захисту від негативного впливу такої діяльності. Як стверджують науковці, спроби вдосконалення законодавства країн з ринковою економікою з метою гарантування захисту прав інтелектуальної власності виявляються малоефективними. Інформатизація сфери обігу капіталу порушує істотні принципи стабільного функціонування ринкової економіки. Все більше людей, що формально вважаються власниками, володіють акціями, які є віртуальними, і одержують дивіденди або дохід від операцій на міжнародних віртуальних біржах у вигляді надходжень на “умовні” валютні рахунки [138]. За даними міжнародних статистичних порівнянь, які наводить Л.Федулова, на сьогодні в Україні економічна ефективність використання знань в обробній промисловості у структурі ВВП за показником виробленої ВДВ не досягає 2%, а частка продукції шостого технологічного укладу, який в сучасних умовах прогресує в світі – в межах 0,1% [238, 39]. Важливим при дослідженні НВЕРД враховувати соціально-економічні, правові, екологічні негативні наслідки, сумарний ефект яких може значно перевищує позитивні результати. Розділимо дослідження наслідків із впровадженням НВЕРД на основні групи за категоріями їх впливу (табл. 3.7.). В цій таблиці 3.7. ми приводимо найбільш яскраві та загальні приклади наслідків прояву НВЕРД, не виключено, що можливе зростання ризиків від використання НВЕРД при неврегульованих трансформаційних процесах і неузгодженій дії влади, бізнесу, інститутів. З метою дослідження і управління проникненням НВЕРД, які періодично з’являються і затухають при несприятливих умовах середовища, проникаючи в ТВЕРД, варто було б оцінити сукупний позитивний ефект від залучення НВЕРД і порівняти його із масштабами негативних проявів. Однак, в силу відсутності економічної основи таких міркувань, провести оцінку соціально-економічної

ефективності є доволі складно. Сам процес трансформації ТСС під впливом НВЕД є дуже складним і потребує виважених оцінок та прогнозів. Як стверджують окремі науковці, реформування економіки, перебудова виробництв на випуск нової якісної продукції, введення нової техніки та поява НВЕД призводять до росту ефективності, але і до зменшення зайнятості або до змін її структури, оскільки є потреба у фахівцях, що володіють новими знаннями, навичками [61, 76].

Таблиця 3.7.

Розподіл наслідків впливу НВЕД на підсистеми ТСС*

	Сфери прояву НВЕД	Наслідки	
		Позитивні	Негативні
1	Соціально-економічна	Формування нової збалансованої галузевої, територіальної, функціональної структури економіки	Можливе формування нових диспропорцій (цифрової/інформаційної асиметрії) в залежності від доступу до нових технологій
		Підвищення якості життя населення	Зростання ризиків для здоров'я від надмірного використання нових технологій, оскільки негативний ефект проявляється згодом і потребує нових тривалих клінічних досліджень
		Активна участь у процесах глобалізації, інтеграція у світовий простір	Обмеження політики протекціонізму, відсутність захисту від недобросовісної конкуренції
2	Правова	Формування нових правових відносин і визнання верховенства права у державі, розвиток права інформаційної діяльності, захист прав інтелектуальної власності	Поширення несанкціонованих атак хакерів на комп'ютерні системи, вірусні пошкодження, можливість мережевого тероризму, складність до врегулювання правових відносин у віртуальній сфері. Сліпе перенесення нових форм організації часто породжує порушення у їх діяльності
3	Екологічна	Збереження довкілля шляхом застосування нових енерго- і ресурсоемких, ощадних технологій. Розвиток альтернативних джерел енергії	Надмірне залучення інших видів ресурсів, яке призводить до здешевлення продукції НВЕД (наприклад, висока частка споживання електроенергії властива інформаційним технологіям). Потужні фінансові витрати на дослідницькі роботи і відсутність венчурного капіталу
4	Політична	Сприяння розвитку власної політики господарювання, зменшення залежності від зовнішніх впливів та оновлення інституційне оновлення управління	Недотримання правил гри на світовому ринку технологій та інновацій, зростання конкуренції та політики лібералізації глобального середовища

*Власна розробка

Складність дослідження проявів НВЕД ускладнюється відсутністю статистичних даних, методик розрахунку статистичних показників тощо. Тому,

необхідно враховувати високий рівень невизначеності та слід використовувати експертні оцінки. Неоднорідність за рівнем розвитку економіки ТСС та структурні зрушення, які активізувалися в 90-х рр. минулого століття пов'язані із виникненням НВЕД в окремих галузях та існуванням старих галузей, що суттєво розрізняються за своїми показниками. При дослідженні впливів НВЕД на структуру ТСС при розробці стратегії її подальшого розвитку варто досліджувати можливості трудоємних виробництв при проведенні структурних реформ для збереження зайнятості в даній ТСС. Як зазначає Л. Федулова, складність і неоднозначність інтерпретації взаємозв'язків НТП з економічним зростанням у умовах поширення інформаційних технологій та появою НВЕД (у нашому випадку – *прим. автора*) робить проблематичним довгострокове прогнозування тенденцій у цій сфері [239, 29]. Хоча економічній науці відомі формальні описи і прогнозування реальних процесів дифузії нововведень, технологічних змін, структурних зрушень тощо [45, 80].

Для ефективного розвитку НВЕД необхідні, на нашу думку, ряд важливих програм з розвитку базових галузей, формування НВЕД, зокрема і нових галузей, виробництв високотехнологічної сфери. Крім того, важливим є попередження негативних соціальних, екологічних та ін. наслідків. Необхідно активізувати дослідження у напрямку розробки вивчення механізму впливу НВЕД, структурних зрушень на економічне зростання. Як було зазначено вище, структурні зрушення економіки ТСС, викликають зміни в соціальній сфері.

Дуже важливо при побудові соціально-орієнтованої ринкової економіки стимулювати розвиток тих НВЕД, які не тільки пов'язані із перетвореннями економіки відповідно до кон'юнктури ринку, а могли б враховувати соціальні потреби. Слід забезпечити поступове впровадження НВЕД з метою уникнення конфлікту із ТВЕД, а також підготувати населення, дати йому необхідні нові знання, тим самим забезпечивши ефективність впровадження НВЕД. Для стійкості і ефективного розвитку економіки ТСС слід забезпечити оптимальне поєднання традицій та інновацій в господарюванні. Крім того, загалом

позитивні зміни у діяльнісно-видовій структурі економіки ТСС супроводжуються й негативними явищами, які насамперед виявляються у поглибленні структурних диспропорцій господарства. Тому, перехід до інформаційного суспільства може й негативно вплинути на окремі ТСС, оскільки продукування інновацій, виникнення НВЕД зосереджені точково, переважно у великих агломераціях, де є достатні інвестиції та сконцентрований виробничий, науково-технічний, інтелектуальний, трудовий потенціали. Рекомендації та пропозиції щодо удосконалення механізму залучення, впровадження НВЕД у ТСС, на нашу думку, повинні бути зосереджені у кількох площинах: правовій; економічній; організаційній (статистичне обстеження, зміни у КВЕД); інституційній.

Серед основних недоліків у КВЕД, ми вважаємо відсутність на рівні розділів і розпорошеність по інших розділах і структурних частинах КВЕД наукової діяльності, діяльності в сфері охорони довкілля, культурної сфери тощо. З метою покращання подання інформації національного та регіональних статистичних органів слід звернути увагу на розробку: на національному рівні: національного державного спостереження з метою обліку НВЕД; на регіональному рівні: форм та регіонального державного статистичного спостереження, які характеризують особливості та специфіку регіону; статистичний облік більш широкої структури галузей економіки регіону. Проблеми сучасної статистики інновацій полягають у обмеженості обліку лише промисловими підприємствами і промисловими видами діяльності, відсутності методологічних та статистичних матеріалів про технологічні, організаційні інновації в сфері послуг тощо. Економічний розвиток кран світу, поява нових технологій, НВЕД, нових послуг потребують врахування і обліку в статистичних матеріалах.

Нова редакція класифікації NACE (Rev.2) передбачає нові секції, розділи та класи видів економічної діяльності. З метою ефективної співпраці світових, європейський та національних класифікацій пропонується активно впроваджувати відповідні зміни у статистичні органи обліку інформації. Слід

переглянути національну структуру КВЕД у зв'язку із появою НВЕД, найбільш помітними з яких є стрімкий розвиток інформаційних технологій, мобільного зв'язку, використання Інтернету для сучасної нової економіки, а також появою нових галузей [117, 63]. Зокрема, зміни, які відбулися у 2006 р. в системах світової та європейської класифікацій повинні призвести до видання нових редакцій ISIC (Rev. 4), NACE (Rev.2), і відповідно, до аналогічних змін, точніше імплементації змін на вищих рівнях статистичної класифікації у КВЕД. Перехід до нових версій класифікаторів ISIC (Rev. 4), NACE (Rev.2) планується здійснити на початку 2008 року, відповідно до цього слід перевести на нову систему обліку національні КВЕДи.

Ми вважаємо, що слід запровадити на зразок стандарту ISIC (Rev. 4) більшу нішу для інших ВЕД, яка кодуватиметься під цифрою 9, чого на сьогоднішній момент немає у КВЕД за зразком NACE (Rev.1). Пропонуємо розширити КВЕД за аналогією до сучасних змін у відповідних світовій та європейській класифікаціях: збільшити кількість секцій від А до U (додавши нові: R, S, T, U). Підставою для таких змін ми вважаємо не лише перетворення у міжнародних класифікаціях, а й насамперед нагальна потреба у внесенні змін до КВЕД на національному рівні, пов'язана із структурними зрушеннями в економіці регіонів України та появою НВЕД, що дозволить забезпечити адекватний опис економіки в нових умовах формування соціально-орієнтованої ринкової економіки. Новий КВЕД згідно нової редакції, яка відбулась у класифікаторах ЄС, повинен мати такий вигляд табл.3.8, поряд для порівняння ми подаємо діючу структуру КВЕД.

Такими чином, структуризація, визначення та врахування змін у редакціях міжнародних класифікацій видів економічної діяльності сприятиме створенню нових національних класифікацій видів діяльності та їх широкому впровадженню. У зв'язку з цим необхідно: запровадити механізм світового співробітництва з питань наукових досліджень, розробити комплекс заходів по стимулюванню розвитку міжнародної наукової кооперації. Пріоритетним повинно стати співробітництво із науковими центрами СНД та ЄС;

забезпечення надійного захисту інтелектуальної власності; створення сприятливого інвестиційного клімату та удосконалення механізму залучення інвестицій шляхом створення правової бази; створення банку даних інвестиційних об'єктів, розробки Методичних рекомендацій з підготовки інвестиційних проектів; оптимізацію регіональної інноваційної політики; розв'язання проблем екологічної безпеки шляхом зменшення ризику техногенних катастроф на основі енерго-, ресурсозбереження, ефективного використання вторинних ресурсів.

Таблиця 3.8.

Порівняння структури КВЕД (ДК 009:2005) із пропонованою новою версією КВЕД*

КВЕД (ДК 009:2005) (згідно ISIC Rev.3-NACE Rev. 1.1)		Проект нового КВЕД (згідно ISIC Rev.4-NACE Rev. 2.)		
Секція	Значення	Секція	Значення	Кількість розділів
A	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	A	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство та рибне господарство	01-03
B	Рибне господарство			
C	Добувна промисловість	B	Добувна промисловість	05-09
D	Обробна промисловість	C	Обробна промисловість	10-33
E	Виробництво електроенергії, газу та води	D	Постачання електроенергії, газу, пари і кондиціонування повітря	35
		E	Водопостачання, каналізація, утилізація та рекультивація	36-39
F	Будівництво	F	Будівництво	41-43
G	Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	G	Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	45-47
H	Готелі та ресторани	I	Послуги з розміщення та ресторанна діяльність	49-53
I	Транспорт, комунікації	H	Транспортування та складське господарство	55-56
		J	Інформація та комунікація	58-59
J	Фінансова діяльність	K	Фінансова діяльність та страхування	64-66
K	Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	L	Операції з нерухомістю	68
		M	Фахова, наукова й технічна діяльність	69-75
		N	Адміністративна підтримка, обслуговування	77-82
L	Державне управління	O	Державне управління, оборона, обов'язкове соціальне страхування	84
M	Освіта	P	Освіта	85

N	Охорона здоров'я та соціальна допомога	Q	Охорона здоров'я та соціальна допомога	86-88
O	Колективні, громадські та особисті послуги	R	Мистецтво, розваги, рекреація і туризм	90-93
		S	Інші послуги	94-96
P	Послуги домашньої прислуги	T	Діяльність з обслуговування домашніх господарств; недиференційовані товари і послуги домашніх господарств для власного використання	97-98
Q	Екстериторіальна діяльність	U	Екстериторіальна діяльність	99

*Джерело: [288]

Щодо офіційного визнання і включення НВЕД у класифікатор, пропонуємо запровадити моніторинг щодо виявлення таких НВЕД на всіх ієрархічних рівнях ТСС. При цьому часовим лагом впровадження НВЕД слід вважати 3 роки (як оптимальний час для впровадження інновацій), протягом яких дане явище матиме місце у ТСС і характеризуватиметься зростаючими тенденціями. Головним моментом в удосконаленні управління розвитком ТСС, на нашу думку, є такий розвиток, що зумів би зберегти ТСС на етапі стабільного зростання та сприяв подальшому нарощуванню змін для забезпечення прогресу її діяльності. Тобто, ми розуміємо розвиток ТСС як систему управління структурними змінами, на основі впровадження в практику НВЕД, забезпечуючи цим самим реалізацію нових цілей і пріоритетів. Метою ефективного розвитку НВЕД є правильне визначення і розуміння кінцевої цілі діяльності та пошук адекватних засобів, які ведуть до цієї цілі із врахуванням специфіки ТСС і об'єктивного відображення її потреб.

Таким чином, НВЕД є генераторами зміни діяльнісно-видової структури економіки ТСС, детермінантами підвищення якості життя населення та підвищення рівня конкурентоспроможності держави. Тому, управління процесами формування, становлення, розвитку та форсування НВЕД у економіку ТСС є нагальним питанням регіональної економіки та регіональної політики.

ВИСНОВКИ

В умовах трансформаційних процесів економіки та її структурної перебудови важливим питанням є активізація ендогенних чинників зростання, залучення і впровадження інновацій, а саме нових видів економічної діяльності в економіку з метою побудови нової прогресивної структури, яка б відповідала специфіці регіону та новим вимогам часу зокрема.

У процесі дослідження проаналізовано, удосконалено й розвинено поняттєво-термінологічний апарат наукової проблеми, обґрунтовано методи дослідження, визначено фактори появи і розвитку НВЕР. Всебічно розкрито сутність НВЕР і запропоновано авторське тлумачення дефініції НВЕР, яке дасть змогу комплексно вивчати дане явище на основі пентади: територія – технологія – організація – людський капітал – час. Здійснено класифікацію факторів за характером впливу на стадії життєвого циклу ТСС з метою виявлення максимально сприятливого в просторі і часі моменту виявлення НВЕР. Встановлено, що дія окремих факторів може змінюватися на полярну при зміні стадії циклічного розвитку ТСС, що дасть змогу врахувати вплив окремих чинників виникнення НВЕР і сформувати механізм стимулювання розвитку НВЕР на певних стадіях розвитку ТСС.

У результаті узагальнення знань про ТСС, розкрито її розуміння як середовища виникнення і впровадження НВЕР. Окреслено і описано процес впровадження НВЕР у ТСС регіонального рівня, який апробовано в ході розробки регіональної стратегії розвитку Закарпатської області. Встановлено, що трансформаційні процеси у ТСС, які ведуть до зміни структури регіональної економіки у напрямку її оптимізації, є рушіями та причинами виникнення і розвитку НВЕР. Тому подальше дослідження ТСС як середовища появи останніх слід активізувати з позицій регіонального та інноваційного маркетингу, які б дозволили визначити стан попиту й пропозиції на певні види економічної діяльності з метою залучення нових видів діяльності та адаптації існуючих до потреб населення регіону, використовуючи наявні ресурси.

Визначено роль інновацій як детермінант виникнення НВЕД. За допомогою матриці інноваційних комбінацій встановлено три ступені новизни інновацій, концептуально окреслено критичну масу інновацій, необхідну для її трансформації у НВЕД: вона створюється інноваціями другого і третього ступенів новизни. Виявлення критичної маси дасть змогу підсилювати і стимулювати розвиток саме таких інновацій, які мають потужний трансформаційний потенціал і проривні технології. На основі кількох значущих ознак запропоновано класифікацію НВЕД, яка дає змогу виявляти НВЕД у будь-якій ТСС шляхом порівняння з традиційними видами діяльності.

Результати соціологічного опитування й проведені дослідження впливу НВЕД на поведінку і здоров'я населення виявили необхідність розробки нових і вдосконалення існуючих стандартів і санітарно-ергономічних норм щодо роботи за комп'ютером. З метою активізації дистанційних видів економічної діяльності за участю новітніх інформаційних технологій (телеробота, телемедицина, дистанційне навчання) в Україні слід розробити нормативно-правову базу, яка б врегульовувала трудові відносини у віртуальній сфері.

Зроблено висновок про необхідність покращання структури КВЕД, яка б передбачала вільну нішу для НВЕД з метою включення їх існуючої структури. Детально розглянуто механізми формування кластерів в ТСС різного ієрархічного рівня як нових форм організації видів економічної діяльності. Здійснено аналіз конвергенційних і біфуркаційних аспектів розвитку кластерної концепції розвитку регіону. В результаті порівняння встановлено основні відмінності між кластерами та територіально-виробничими комплексами. На основі розрахунків коефіцієнту спеціалізації для регіонів України визначені перспективні види діяльності щодо створення кластерів. Запропоновані пріоритетні напрями організації кластерів для регіонів України.

З метою удосконалення та інтеграції статистичної системи обліку до світових стандартів автором запропоновано ряд змін і рекомендацій щодо покращання статистики інновацій та впорядкування структури КВЕД згідно аналогічних змін у світових та європейському класифікаторах видів

економічної діяльності. Слід запровадити моніторинг щодо виявлення таких НВЕД на всіх ієрархічних рівнях ТСС. При цьому часовим лагом впровадження НВЕД вважати 3 роки (як оптимальний час для впровадження інновацій), протягом яких дане явище матиме місце у ТСС і характеризуватиметься зростаючими тенденціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
2. Андрианов А.В., Линцен Л. Кластеры как инструмент развития некоммерческих организаций // Экономика региона (электронный журнал) / Отв. ред. Ю.Н. Лапыгин. – Владимир: ВлГУ. – 2005. – № 3. – С.16-25 – [Электронный ресурс]. – Спосіб доступу: www.vlsu.ru
3. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: регіональний аспект // Міжнародна економічна політика: Наук. журн. – Вип. 2 (1). – К.: КНЕУ, 2005. – С.44-68.
4. Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 394с.
5. Астапов К. Условия стабильного развития экономических систем в современном мире // Проблемы теории и практики управления. – 2005. - №2. – С.90-94, с.93
6. Бажал Ю. Економічна теорія технологічних змін. / Навч.посібник. – К.: Заповіт,1996. – 238с.
7. Бажал Ю.М. Знаннєва економіка – економіка конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:<http://www.isu.org.ua/uploads/consult/29.doc>
8. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент. – СПб: Издательство Питер, 2000. – 208с.
9. Батовкин Б.В. Инновационное предпринимательство как инструмент экономического роста – [Электронный ресурс]. – Спосіб доступу: www.rusnauka.com/econom.htm
10. Башкатова С.В. Регіональна інноваційна політика України. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.rusnauka.com/APS_N_2006/Economics/13_bashkatova%20s.v.doc.htm
11. Башкатова С.В. Роль інновацій в економічному розвитку регіонів. –

[Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:
http://www.rusnauka.com/SND/Economics/13_bashkatova%20s.v..doc.htm

12. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. - 956 с.

13. Бережна І.В., Шевчук Л.Т., Щеглюк С.Д. Роль і місце готельного господарства в регіональних господарських комплексах: визначення шляхів розвитку // Стратегія регіонального розвитку: методологія формування, мініципальна специфіка, механізм реалізації. Матеріали 15 Міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 27 січня 2004. – Чернівці: Рута, 2004. – С.75-80.

14. Бернал Дж. Наука в истории общества. М.: ИЛ, 1956, 667с.

15. Білик П. Поняття та правова сутність управлінської категорії “регіон” // Право України. – 2001. – №11. – С.32-35.

16. Блейклі Е. Дж. Планування місцевого економічного розвитку. Теорія і практика. / Пер. з англ. – Львів: Літопис, 2002. – 416с.

17. Блудова С.Н. Региональные кластеры как способ управления внешнеэкономическим комплексом региона // Вестник СевКавГТУ, Серия “Экономика”. – 2004. - №2 (13). [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.nestu.ru

18. Бодров В.Г. Транзитологія як наука про перехідні процеси суспільного розвитку // Ринкова трансформація економіки України: теорія, практика, перспективи: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Львів, 24 – 25 жовтня 2003 р. – Львів, 2003. – С. 35–36.

19. Бояринова К.О. Організаційна структура інноваційних комунікацій та її мотиваційні механізми // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 87 – С.90-97.

20. Бубенко П.Т. Регіональні аспекти інноваційного розвитку: Монографія. Харків: НТУ ХПГ, 2002. - 316с.

21. Буднікевич І.М., Школа І.М. Становлення регіонального ринку інновацій в Україні. — Чернівці: “Зелена Буковина”, 2002. 200 с.

22. Блудова С.Н. Региональные кластеры как способ управления внешнеэкономическим комплексом региона // Вестник СевКазГТУ, Серия “Экономика”. – 2004. – №2 (13). [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.nestu.ru
23. Булеев И.П. Трансформация общества и экономика: опыт и перспективы: Монография/ НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. Донецк, 2006. – 336с.
24. Бутко М. Інноваційні імперативи регіонального розвитку в Україні // Економіст. – 2006. – №7. – С.26-29.
25. Валовий регіональний продукт та валова додана вартість Львівської області. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. Львів: Головне управління статистики у Львівській області. – 2006. – 44с.
26. Валовий регіональний продукт Львівської області. Статистичний збірник. Державний комітет статистики України. Львів: Головне управління статистики у Львівській області. – 2007. – 50с.
27. Варламов С.В. Стратегії впровадження нововведень. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://rusnauka.com/NTSB_2006/Economics/6_varlamov.doc.htm
28. Василенко В.О., Шматко В.Г. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. За ред. В.О.Василенко. – К.: ЦУЛ, Фенікс, 2003. – 440с.
29. Василина С.И. Организация и управление гостеприимством – Симферополь: Таврия – 2004. – 160с.
30. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і доповненнями) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. – 1728с.
31. Власюк О.С. Інноваційна стратегія українських реформ: стан та пріоритети // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №1. – С.102-105.
32. Вовканич С.Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та її національна ідея. – Львів: Вид-во ЛБА. 2001. – 540с.
33. Вовканич С.Й., Цапок С.О. Аксіологічний підхід до оцінки

регіонально-суспільних систем інноваційного типу // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць). Випуск 3 (XLVII). – Частина 1. – Львів, 2004. – С.141-157.

34. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст. – 2000. – №1. – С.29-31.

35. Волкова Е. С. Фрактали и уровни территориальной иерархии при решении проблем устойчивого развития. 2004. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.xaos.ru/>

36. Воронин И. Н. Территориальная система рынка труда // Ученые записки Таврического национального университета Випуск N 12(51) – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.crimea.edu/tnu/magazine/scientist/index.htm>

37. Галгаш Р.А. Методологічні проблеми забезпечення росту та розвитку економічних систем. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.rusnauka.com/SND/Economics/10_galgash%20r.a..doc.htm

38. Геєць В.М. Ринкова трансформація в 1991-2000 роках: здобутки, труднощі, уроки // Вісник НАН України. – 2001. – №2. – С.22-37.

39. Геєць В.М. Характер перехідних процесів до економіки знань // Економіка України. – 2004. – №4. – С.4-14.

40. Геєць В.М., Кваснюк Б.Є Трансформаційні перетворення // Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця; Ін-т екон. прогноз. НАН України – К.: Фенікс, 2003. – С.39-71.

41. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

42. Герасимчук З.В., Ковальська Л.Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення. Монографія. – Луцьк: ЛДТУ, 2003. – 242с.

43. Гиенко Г.В. К вопросу о приоритетах регионального экономического развития. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:

44. Гладких Ю.Н., Чистобаев А.И. Основы региональной политики; Учебник. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1998. – 659с.

45. Глазьев С. Проблемы прогнозирования макроэкономической динамики // российский экономический журнал. – 2001. – №3. – С.80.

46. Гнатюк С.Л., Здіорук С.І. Проблеми становлення інформаційного суспільства в Україні // Стратегічні пріоритети. – 2007. – №1. – С.95-101.

47. Гожев К.М. Ритмы существования и региональное образование // Сборник материалов конференции. Серия “Symposium”, выпуск 29. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. С.389-394. – [Электронный ресурс].

– Спосіб доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/gozhev_km/educinnov_55.html

48. Голенков В.А., Степанов Ю.С., Садков В.Г., Машегов П.Н. Стратегия инновационного развития регионов России и роль университетских комплексов в модернизации образования. – М.: Машиностроение 1, 2003. - 286 с.

49. Гриценко А.А. Економічна теорія в сучасному суспільстві. Вступне слово головного редактора // Економічна теорія. – 2006. – №1 – С.3.

50. Гришкін В.О. Методологія дослідження трансформаційних процесів у контексті соціалізації економіки // Творча спадщина Йозефа А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Чернівці, 23 квітня 2003 року. – Чернівці: Рута, 2003. – 368с. С.177-181.

51. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / За ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М Данилишина. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315с.

52. Денисюк В.А. Роль инновационных территориальных структур в экономическом росте // Актуальные вопросы развития инновационной деятельности. Материалы VIII Международной научно-практической конференции. Приложение к научно-практическому дискуссионно-

аналитическому сборнику “Вопросы развития Крыма”, Симферополь, “Таврия”, 2004. –С. 63-73.

53. Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами, електронно-обчислювальних машин. – К.: МОЗ України, 1998.

54. Длугопольський О. Кластерна модель розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ (на прикладі Тернопільської області) [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.tang.com.ua

55. Докторович А.Б. Социальные инновации и развитие трудового потенциала стран СНГ // Материалы Первого инновационного форума Содружества Независимых государств “Международное инновационное развитие и инновационное сотрудничество: состояние, проблемы и перспективы” и Одиннадцатой международной научно-практической конференции “Проблемы и перспективы инновационного развития экономики”. Москва-Киев-Симферополь-Алушта, 2006. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.incon-conference.org.ua/>

56. Долішній М.І, Шевчук Л.Т., Шевчук Я.В. Територіальна суспільна система як об’єкт дослідження регіональної економіки України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць). Випуск 3 (XLVII). – Частина 1. – Львів, 2004. – С.3-14.

57. Долішній М.І., Злупко С.М. – Львівська наукова школа економічної регіоналістики // Регіональна економіка. – 1998. – № 2. – С.28-39.

58. Долішній М.І., Караванський О.В. Науково-технічна й інноваційна діяльність в регіонах України та проблеми інноваційного розвитку їх економік // Актуальные вопросы развития инновационной деятельности. Материалы VIII Международной научно-практической конференции. Приложение к научно-практическому дискуссионно-аналитическому сборнику “Вопросы развития Крыма”, Симферополь, “Таврия”, 2004. – С.74-79.

59. Доповідь Національного екологічного центру України Пріоритети національної стратегії збалансованого (сталого) розвитку України: погляд НУО [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.necu.org.ua/publikations/dopovidi?page=sdprioritiesref1&PHPSESSID=5cb77623b5d3f18e1fd2e29755f51ccb>].
60. Дробышева В.В. Герасимов Б.И. Интегральная оценка качества жизни населения региона: Монография / Под научн. ред. д-ра экон. наук, проф. Б.И. Герасимова. Тамбов: Изд-во Тамб.гос.техн.ун-та, 2004. 108с.
61. Дружинин П.В. Прогнозирование развития экономики приграничных регионов: методология и методические положения // Труды Карельского научного центра РАН. Выпуск 9. Петрозаводск, 2006. С.67-83.
62. Друкер П. Задачи Менеджмента в XXI веке. – М. Вильямс. – 2004. – 272с. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.enbv.narod.ru/text/Econom/drucker/index.html
63. Друкер П. Посткапиталистическое общество // Новая постиндустриальная волна на Западе. – М.: Academia, 1999. – С.70-100.
64. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі. – К.: Україна, 1994
65. Дубатовка О.В. Теоретические основы управления региональными системами. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.mstu.edu.ru/publish/conf/11ntk/section8/index.html>
66. Дудолд А.С. Инновационная экономика и качество жизни населения // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики // Материалы десятой международной научно-практической конференции по инновационной деятельности. Киев-Симферополь-Алушта 2005. 343 с. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.iee.org.ua/files/conf/conf_article14.pdf
67. Дусаев Х.Б. Инновации: теоретический аспект // Вестник ОГУ. Экономические науки. – 2003. – №6. – С.123-128.
68. Дюльманова Т.М. Содержание и факторы трансформации экономических систем // Вестник ОГУ. – 2006. – №8. – С.16-21. –

[Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://vestnik.osu.ru/2006_8/3.pdf

69. Економіка й організація інноваційної діяльності: Підруч. / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.; Під ред. О.І. Волкова, М.П. Денисенка; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К.: Вид. дім "Професіонал", 2004. - 959 с.

70. Економіка: Навч. посібник для 10—11 класів/ З. Г. Ватаманюк, С. М. Панчишин, І. М. Грабинський та ін.; За ред. З. Г. Ватаманюка, С. М. Панчишина. — К.: Либідь, 1999. — 384 с.

71. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000 – 864 с.

72. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001 – 848 с.

73. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002 – 952с.

74. Економічна енциклопедія. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/str/E-817.html

75. Економічне зростання на засадах справедливості: український погляд /Світовий Банк. Документ для обговорення No. 407. Під ред. Дж. Хансена і В. Нанівської. – 1999. – С. 45.

76. Ергазин Б.С. Инновации в региональном в экономическом развитии // Вестник ОГУ. – 2006. – №8. – С. 193-197.

77. Ермакова Е.А. Инновационная составляющая интеграционных процессов: региональный аспект [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://region.mcnp.ru/modules.php?name=News&new_topic=26

78. Жданова Л.Л. Структурні детермінанти інноваційної моделі економічного зростання // Творча спадщина Йозефа А. Шумпетера та трансформація сучасної економіки України: Матеріали міжнародної науково-

практичної конференції. Чернівці, 23 квітня 2003 року. – Чернівці: Рута, 2003. – 368с. С.197-202.

79. Жидецький В. Нормативні документи з питань охорони праці секретаря // Секретарь-референт". – 2006. – № 7. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.mediapro.com.ua/secretar/article.php?journal=496&id=4>

80. Жуковська Ю.Г. Сучасні міжнародні та національні центральні статистичні класифікації в процесі їх розвитку // Статистика України. – 2007. – №1, с.63-69.

81. Завгородня О. Структурна динаміка як фактор інноваційного розвитку національної економіки // Економіка України. – 2004. – №11. – С. 34-42.

82. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 04.07.2002 р. № 40-IV.

83. Залозная Г.М. Сущность национально-государственных экономических систем // Вестник ОГУ. – 2004. – №8. – С.28-43.

84. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547с.

85. Згуровський М.В., Панкратова Н.Д. Стратегія технологічного передбачення в інноваційній діяльності // Науково-технічна інформація. – 2006. – №2. – С. 3-10.

86. Злупко С.М. Наукові основи моделювання розвитку регіональних суспільно-економічних систем // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць). Випуск 3 (XLVII). – Частина 1. – Львів, 2004. – С. 15-31

87. Зоидов К.Х К проблеме создания теории преодоления трансформационного кризиса // Экономическая наука современной России. – 2002. – № 2. – С. 37-50. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://management.edu.ru/images/pubs/2004/12/22/0000200251/04-Zoidov.pdf>

88. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов. – С.Д. Ильенкова,

Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудин и др.: под ред. С.Д. Ильенковой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327с.

89. Инновационный подход к туристическому бизнесу [Электронный ресурс]. – Спосіб доступу: <http://alldocs.ru/showprofile.php?name=Rossom@n>

90. Иноземцев В.Л. Собственность в постиндустриальном обществе и исторической ретроспективе // Вопросы философии. – 2000. - №12. – С.3-13.

91. Интернет-зависимость. – [Электронный ресурс]. – Спосіб доступу: – http://www.contentfiltering.ru/catalog.asp?ob_no=411

92. Исаченко А.Г. Проблемы взаимоотношения природных и общественных территориальных систем // Известия РГО. – 2004. - № 1. - С. 3-15.

93. Иванов І.А. Сучасна парадигма інновацій та їх класифікація // Економіка та підприємництво. Збірник наукових праць молодих вчених та аспірантів. Вип. 7. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 106-112.

94. Інноваційна активність промислових підприємств України за 9 місяців 2006 року (Експрес-доповідь 27.11.2006р.). – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.ukrstat.gov.ua

95. Інноваційна активність промислових підприємств України у 2004 році (Експрес-доповідь 04.02.2005р.). – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://ukrstat.kmu.gov.ua/statistics/wsite/niistat/express/expr2005/0205/28.doc>.

96. Інноваційна активність промислових підприємств України у 2005 році (Експрес-доповідь 08.02.2006р.). – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.kmu.gov.ua/document/28777545/27.doc>

97. Інноваційна діяльність у Львівській області. Статистичний збірник. Головне управління статистики у Львівській області. Львів – 2006, 75 с.

98. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. – К.: Знання України, 2002. – 336с.

99. Інтернет для всіх («Євробюлетень» № 7, 2006 р.) // Дзеркало тижня. – 2006. – № 36 (615). [Електронний ресурс]. – Спосіб

доступу: <http://www.zn.kiev.ua/ie/show/615/54546>

100. Інтернет-агенція “Танграм” – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://tangram.ua/ukr/about.html>

101. Іщук Я.В. Економічна сутність видів економічної діяльності та завдання їх статистичного вивчення // Економіка та підприємництво. Збірник наукових праць молодих вчених та аспірантів. Вип..7. – К.: КНЕУ, 2001. – С. 265-275.

102. Китинг М. Новый регионализм в Западной Европе // Логос – 2003. – № 6 (40). – С. 67-116. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.ruthenia.ru/logos/number/40/07.pdf>

103. Кіндзерський Ю. Інституціональні аспекти перетворення у контексті структурних трансформацій // Економіка України. – 2007. – №1. – С.4-13.

104. Класифікатор видів економічної діяльності. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.sta.gov.ua/page2.php3?p15-40>

105. Климанов В.В. Региональные системы и региональное развитие в России. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. –296 с.

106. Ковалев Г.Д. Инновационные коммуникации. Учебное пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2000, 288 с.

107. Коваль Я.В., Антоненко І.Я. Регіональна економіка: Навчальний посібник. – К.: ВД Професіонал, 2005. – 272с.

108. Ковальчук І.П. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз – Львів: Інститут українознавства. 1997. – 440с.

109. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки (підходи до вивчення, стратегія розвитку). – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 440с.

110. Копистянська Х.Р., Бідак В.Я. Соціогуманістичні аспекти становлення регіональних суспільних систем інноваційного типу // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць). Випуск 3 (XLVII). – Частина 1. – Львів, 2004. – С.157-166.

111. Костенок Я.О. Особливості реалізації інноваційної моделі розвитку України // Економіка: проблеми теорії та практики. Випуск 202. – 2005. – С. 929-935.
112. Костів Л. Фрілансерство: форма роботи чи стиль життя? // Персонал № 14 – 2004. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.mipmagazine.com.ua/index.php?material=168>
113. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: Навч. Посібник. – К.:КНЕУ, 2003. – 204с.
114. Краюшкин О.В. Инновации в экономике фирмы. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.buro-dv.ru/public/public.htm>
115. Кривко Т.А. Интернет-аддикція як наслідок глобальної інтернетизації суспільства. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.rusnauka.com/Article/Psychology/69.html>
116. Кузнецов А.О. Інноваційно-технологічний підхід у державному регулюванні складних соціально-економічних систем . – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-1/txts/KUZNEZOV.htm>
117. Кузнєцова І.С. Інституціональна теорія як методологічна основа дослідження нових господарських практик (на прикладі венчурної діяльності) // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 103-4. – С.195-200.
118. Кульчицький Б. Типологізація економічних систем у контексті гносеології суспільних трансформацій // Регіональна економіка. - 2003. - №2. - С.36-43.
119. Кундієв Ю.І., Чернюк В.І. Сучасні проблеми медицини праці в Україні: наука і практика (огляд літератури та власних досліджень) // Журнал АМН України. – 2005. – №1. – С.117-127.
120. Курило І.О. Становлення нового класу знання в Україні: макроекономічні передумови, інституціональні пастки, пошуки виходу //Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Випуск 103-4, с. 64-70.
121. Кучин И.А., Лебедев И.А., Мить А.А., Филиппова Л.Н. Динамика

возникновения хаоса при глобальных трансформациях общества. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://lpu.tsu.ru/Public/book2000/a11000.htm>

122. Кушлин В.И. Траектории экономических трансформаций. – М.: ЗАО Издательство Экономика 2004. – 310с.

123. Лапаев С.П. Формирование теории инновационного обновления общества // Вестник ОГУ. – 2007. – № 2. – С.63-70.

124. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання: Монографія. – К.: Ін-т економ. прогнозування НАН України, 1999. – 254с.

125. Лозинский С. В. Важнейшие направления и перспективы развития предпринимательства в промышленности. – www.subcontract.ru

126. Лукинов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). Наукове видання. Інститут економіки НАН України. – К.: Книга, 1997. – 455с.

127. Луцишин П.В., Клімонт Д., Луцишин Н. П. Територіальна організація суспільства (основи теорії): Навч.посібник. – Луцьк: Вежа Волин.держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С.334.

128. Львівщина за 2000-2004 роки: цифри і тенденції. Державний комітет статистики. Головне управління статистики у Львівській області. Львів. 2005.

129. Маергойз И.М. Территориальная структура народного хозяйства и некоторые подходы к ее исследованию в свете социалистической экономической интеграции // Террит. структ. народ, хоз-в в в соц. странах. М., 1976.

130. Мажар Л.Ю. Роль городов в трансформации социально-экономических территориальных систем // Города в условиях социально-экономической трансформации. - Смоленск, 2003. - С. 121-125.

131. Мажар Л.Ю. Трансформация социально-экономических территориальных систем // Вестник Московского университета. Серия 4. География. – 2004. – №4. – С.28-33.

132. Майорова В.А. Інвестиційна діяльність: Навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2003 – 376с.

133. Макогон Ю.В. Регіональна складова економічної стратегії України: сутність та проблеми // Стратегічні пріоритети. –2006. – №1. – С.150-158.

134. Максименко І. А. Економічна діяльність: сутність, структура, розвиток / Materials of final international scientifically-practical conference "The Science: theory and practice. Vol 7. Economic sciences. – Praha: Publishing House "Education and Sciences" s.r.o.; Prague, Czechia – Dnepropetrovsk , Ukraine – Belgorod, Russian, 2005. – P. 37-39.

135. Максименко І.А. Постіндустріальні фактори модернізації економічної діяльності. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.rusnauka.com/NII/Economics/maksimenko.doc.htm>

136. Максименко І.А. Економічна діяльність суспільства в умовах розповсюдження та використання інформаційних технологій [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.rusnauka.com>

137. Максименко І.А. Економічна діяльність у новій (інформаційній) економіці та її державне регулювання. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:
http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Economics/14_maksimenkoia.doc.htm

138. Максименко І.А. Протиріччя розвитку економічної діяльності в умовах становлення інформаційного суспільства. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:
http://www.rusnauka.com/SND/Economics/14_maksimenko.tezisy..doc.htm

139. Максименко І.А. Роль держави в розвитку економічної діяльності, що базується на знаннях. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:
http://www.rusnauka.com/NIO/Economics/14_maksimenko.%20tezi..doc.htm

140. Максименко О.С. Передумови інноваційного розвитку національної економіки в умовах посилення інтеграційних процесів. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:
http://www.rusnauka.com/DNI_2006/Economics/16_maksimenko.doc.htm

141. Максимчук М.В. Інституційне забезпечення інноваційного розвитку регіонів: концептуальний аспект // Науковий вісник Чернівецького

торговельно-економічного інституту КНТЕУ: Вип. III. Економічні науки. - Чернівці: АНТ Лтд, 2004.- с.8-15.

142. Малий І., Галабурда М. Економічна наука: проблеми усвідомлення методології // Економіка України. – 2006. – №9. – С.45-54.

143. Малицький Б.А., Попович О.С., Соловійов В.П. та ін. Обґрунтування інноваційної моделі структурної перебудови економіки України. Наукове видання. – К.: Національна академія Наук України. Центр досліджень науково – технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва, 2005.

144. Малявіна А.В. Исследования структурных изменений экономики: опыт экономических учений. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.rusnauka.com/DNI_2006/Economics/14_maljavina%20a.v..doc.htm].

145. Мандрико Т.А. Маркетинг инноваций как важнейший фактор обеспечения конкурентоспособности компании [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://rusnauka.com/10._ENXXIV_2007/Economics/21604.doc.htm

146. Мезенцев К. Чинники регіонального розвитку: суспільно-географічний підхід // Географія. Економіка. Екологія. Туризм: Регіональні студії. Збірник наукових праць / За ред. І.В. Смаля. – Ніжин: ТОВ “Видавництво Аспект-Поліграф”, 2007. – 308с.

147. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки. – К.: ІСДО, 1994. – 272 с.

148. Мельник М.І., Щеглюк С.Д. Роль нових видів економічної діяльності у подоланні гендерної нерівності на ринку праці // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Подолання гендерної та вікової дискримінації на ринку праці в Україні: реалії та перспективи". – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська Політехніка” 2006. – 144с., С. 135-143.

149. Миронова Т.Л., Добровольська О.П., Процай А.Ф., Колодій С.Ю. Управління розвитком регіону: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328с.

150. Михайленко О. Методологічні аспекти структурування національної економіки і національного ринку // Економіка України. – 2003. – №5. – с.60-67.

151. Михайлов Ю. П. Сельская местность в социально- территориальной структуре России и ее проблемы // География и природные ресурсы. – 2000. – №3 – <http://www.tur-02/narod/rusources/magazines/id287.htm>

152. Михайловська О. "Європейський парадокс" інноваційного розвитку: уроки для України// Економіка України. – 2006. – № 9. – С. 80 – 86.

153. Міночка О.М. Удосконалення інноваційних процесів у системі менеджменту організації на основі економіко-математичного моделювання її життєвого циклу // наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. Випуск 80. – 2004. – С.112-118.

154. Мойсеєнко А.О. Готовність населення України до діяльності в інформаційному суспільстві. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.isu.org.ua/catalog/27/58/mijsejenko.doc?PHPSESSID=0c4b641f>

155. Мунтіян В. Фінансування Збройних Сил України: проблеми та перспективи // Дзеркало тижня. — 2002. — № 34 (409). — С. 3. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/409/36038/>.

156. Мусіна Л.О.Основні засади переходу до економіки знань: перспективи для України // Економіка і прогнозування. – 2003. – №3. – С.87-107.

157. Мясникова Л.А. Экономика постмодерна и отношения собственности // Вопросы философии. – 2002. - №7. – С.5-16.

158. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2004. - 345 с.

159. Національний класифікатор України. Класифікація видів економічної діяльності (NACE, Rev. 1.1-2002). ДК 009:2005. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.btech.com.ua/info_kved.php

160. Нейман Дж, фон, Моргенштерн О. Теория игр и экономическое поведение: Пер. с англ. – М.: Наука, 1970. – 707 с.

161. Новая экономика – шанс для России: Тезисы / Кузьминов Я.И., Яковлев А.А., Гохберг Л.М. [и др.]: Препринт WP5/2003.01. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 39с.
162. Ноджак Л. С. Демографічні чинники формування і використання трудового потенціалу за ринкових перетворень. – Львів: ІРД НАНУ, 2004. – 188с.
163. Організаційно-економічне забезпечення інноваційного розвитку промисловості регіону / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Ред.кол.: науковий редактор д.е.н., проф. Бойко Є.І. - Львів, 2003. —192с.
164. Остапчук Л. Національна свідомість і техногенне суспільство Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. 2002. Вип. 4. С. 277-282.
165. Павленко І.А. Економіка та організація інноваційної діяльності: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2004. – 204с.
166. Павлов В.І., Корецький Ю.М. Інноваційний потенціал регіону: діагностика та реалізація: Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 244с.
167. Павлов К.В. Волнообразность переходных процессов в экономике // Общественные науки и современность. – 1998. – №1 – С. 5-12.
168. Паламарчук А.М. Общественно-территориальные системы (логико-математическое моделирование). - К. : Наук. думка, 1992. - 270 с.
169. Паламарчук М., Пістун М., Шаблій О. Про економіко-географічні закони // Економічна географія. – Київ: Вища шк., 1980. – С. 16–26.
170. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998. – 416 с.
171. Паньо Т. Чи ловиться “жирна” робота в темному Інтернеті // Дзеркало тижня. – 2005. – № 4 (532). [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.zn.kiev.ua>
172. Пашута М. Інновації як фактор випереджувального розвитку економіки// Персонал. – 2006. – № 6. – С. 16 – 25.
173. Пепа Т. Основні напрями удосконалення галузевої та територіальної структури господарського комплексу Черкаського регіону // Економіст. – 2006.

– №7. – С.40-42.

174. Перехідна економіка: Підручник / За ред. В.М. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591с.

175. Перфильев Ю.Ю. Пространственное распространение сети Интернет в России как процесс диффузии инноваций // Вестник Московского университета. Сер. 5, География. – 2003. – N 2. – С. 30–36.

176. Петкова Л.О. Кластерна модель галузево-територіальної організації виробництва як передумова його інноваційної активізації // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. 2005. Выпуск 87. – С.97-102. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://library.donntu.edu.ua/fem/vip87/87_12.pdf

177. Петраков Н.Я. Методологические аспекты процессов трансформации в экономике России. // Экономическая наука современной России. – 2001. - № 2. - С. 5-10.

178. Петрина М. Базові умови інноваційної моделі розвитку економіки України// Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 35 – 41.

179. Петруха С., Колотуша М. Сучасний стан та перспективні напрями іноземного інвестування економіки міста Києва/ Економіст. – 2006. – №9. – С.40-46.

180. Пилипенко И.В. Концептуальные различия в концепциях промышленных кластеров и территориально-производственных комплексов//Вестник Московского университета. Серия 5. География. – 2004. – №5. – С.3-9.

181. Писаренко С.М. Суспільно-територіальні системи в теоретичних концепціях регіоналізму // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць). Випуск 3 (XLVII). – Частина 1. – Львів, 2004. – С.31-38.

182. Письмак В. Новые формы организации инновационного процесса // Экономист. – 2003. – №9. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.3i.ru/print.asp?ob_no=790

183. Питер Ф. Друкер. Задачи менеджмента в XXI веке. – М. Вильямс. –

2004. – 272с.

184. Покришка Д.С. Структурні чинники забезпечення конкурентоспроможності економіки України // Стратегічні пріоритети. –2006. – №1. – С.102-110.

185. Покришка Д.С. Технологічна конкурентоспроможність економіки України на світовому ринку / Стратегічна панорама. – 2006. – №2. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=epol2&issue=2006_2

186. Портер М. Конкуренция. – М., Вильямс. С-Пб. М. К. 2002. - 221 с.

187. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896с.

188. Поручник А., Брикова І. Регіональна інноваційна система як основа підвищення міжнародного конкурентного статусу національних регіонів // Міжнародна економічна політика. – 2006. – № 5. – С. 134-173. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: kneu.kiev.ua/journal/ukr/article/2006_2_Poruch_Bryk_ukr.pdf

189. Последствия Интернет-зависимости. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.guru.lv/print.php?t=a&b=48>

190. Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальної машини. – К.: Держнагляд охорони праці, 1999.

191. Природно-ресурсний аспект розвитку України. – К.: Вид. дім “КМ Academia”, 2001. – С. 9-11.

192. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки: Закон України // Урядовий кур’єр. – 2007. – 14 лютого. – №28.

193. Прямі іноземні інвестиції Львівщини. Статистичний збірник. Львів 2006, С.10-11.

194. Психология Интернета .– [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://psynet.carfax.ru>

195. Радаєв В.В. Умови розвитку економічної теорії // Економічна теорія. –

2004. – № 1. – С.24-42.

196. Раєвнєва О.В. Нові підходи до управління розвитком соціально-економічних підприємств / Проблеми науки. – 2006. – №1 – С.26-30.

197. Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. – М., 1991. – 287с.

198. Рогозина Р.Е. Социально-экономический район как одна из форм территориальной организации общества в современных условиях. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.vestnik.vsu.ru/pdf/geograph/2001/01/rogozina.pdf

199. Родоман Б.В. Территориальные ареалы и сети. Очерки теоретической географии. – Смоленск: Ойкумена. – 1999. – 256с.

200. Розміщення продуктивних сил України: Підручник / Є.П. Качан, М.О. Ковтонюк, М.О. Петрига та ін.; За ред. Є.П. Качана. – К.: Вища шк., 1997. – 375с.

201. Ромусік Я. Легка промисловість України: стан розвитку виробництва та торгівлі / Економіст. – 2006. – №9. – С.29-35.

202. Рукомеда Р.М. До поняття “трансформації”: сутність та характерні прояви у світовій практиці // Стратегічна панорама – 2002. – № 4. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://niurr.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=prir1&issue=2002_4

203. Садова У., Семів Л. Факторний аналіз рівня життя населення в регіоні з пониженою місткістю ринку праці // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С.92-103.

204. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или История будущего // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – С. 340-341.

205. Сактоев В.Е., Булатова Н.Н., Бабкин И.А. Методические основы реализации кластероориентированной региональной политики // Экономика и управление. – 2006. – №3. – С. 62-65.

206. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. – М.:

Прогресс, 1990.

207. Семенов В.Ф., Мозгальова В.М., Давиденко І.В. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону // Регіональна економіка. – 2006. – №3. – С.78-89.

208. Семів Л.К. Регіональна політика: людський вимір: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 392с.

209. Семів Л.К., Семів Р.А. Соціальний капітал регіональних суспільних систем: аспекти формування та оцінка в умовах переходу до економіки знань // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць). Випуск 3 (XLVII). – Частина 1. – Львів, 2004. – С.104-119.

210. Сіменач Б.І. Новизна чи нове знання? // Наука та наукознавство. – 2004. - № 3. - С.28-39.

211. Скиба М.В Теоретичні аспекти державного управління структурно-інноваційними зрушеннями в економіці. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-1/txts/SOCIALNA/06smvsze.pdf>

212. Сонько С.П. Географічний простір-час у формуванні просторових соціо-природних систем./ Геоінформатика. Науковий журнал. №1, 2004. - С.57-65. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://geology.com.ua/publications/geoinformatics/>

213. Социологическая энциклопедия: В 2-х т. Т. 2. / Руководитель научного проекта Г.Ю. Семигин; Гл. ред. В.Н. Иванов – М.: Мысль, 2003. С.456.

214. Социологический энциклопедический словарь. – М.: Изд. группа ИНФРА. – 1998.

215. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. Шаблія О.І. Вид. друге, перероблене і доп. – Львів: Світ, 2000. – 680 с.

216. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика / За ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. –

Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315с.

217. Стадницький Ю.І. Класифікація підприємств за факторами розташування: теоретичні та практичні аспекти // Регіональна економіка. – 2006. – №2. – С.108-116.

218. Статистичний щорічник України за 2006 р. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Консультант, 2007. – 551с.

219. Старцева О.А. Системный подход к трансформации региональной экономики //Региональная экономика: теория и практика. –2007. – №4. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://saldo.ru/index.ru.html?kk=9227e89be4&msg=54181>

220. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти. Навчальний посібник. Р.В. Фещур, А.Ф. Барвінський, В.П. Кічор та інші; За наук. ред. Р.В. Фещура. – 2-е вид. оновлене і доповнене. – Львів: “Інтелект-Захід”, 2003. – с. 166.

221. Статистичний щорічник Львівської області за 2005 рік. Частина 1. Державний комітет статистики. Головне управління статистики у Львівській області. Львів.2006.- 366с. Статистичний щорічник Львівської області за 2006 рік. Частина 1. Державний комітет статистики. Головне управління статистики у Львівській області. Львів. 2007.- 366с.

222. Статистичний щорічник України за 2005 р. / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2006. – 576с.

223. Степанов Е.Ю. От индустриального к постиндустриальному этапу: специфика перехода российской экономики. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.rusnauka.com/APSN_2006/Economics/14_kopija%20stepanov%20e.ju..doc.htm].

224. Стратегическое управление: регион, город, предприятие / Д.С. Львов и др.; под ред. Д.С. Львова, А.Г. Гранберга, А.П. Егошина; ООН РАН, НИМБ. – 2-е изд., доп. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – 603с.

225. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015

роки) “Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України 2004.

226. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. – М.: Экономика, 1989.

227. Территориальные системы: проблемы трансформации и перспективы развития: Монография / В.Н. Василенко, В.И. Дубницкий, О.А. Кратт. НАН Украины Институт экономико-правовых исследований, Донецк: Юго-Восток, Лтд, 2003. – 305с.

228. Тестування на Інтернет-залежність. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.psyhelp.ru/texts/iad_test.htm

229. Темиргалиев Р.И. Структурный кризис: новый подход к измерению // Культура Причерноморья. – 2000. – №15. – С.37-40.

230. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560с.

231. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: Издательство АСТ, 1999. – 784с.

232. Трансформаційні процеси економіки України в регіональному вимірі: Монографія / За ред. проф. Школи І.М. – Чернівці: Книги – ХХ, 2004. – 360с.

233. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / За ред. Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, О.М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.

234. Туган-Барановский М.И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. М.: Наука – РОСС-ПЭН, 1997.

235. Узунов Ф. В. Визначення понять і компонентний склад оцінки рівня та якості життя населення регіонів України // Економіка розвитку.– ХДЕУ, 2003.– № 4 (28).– С. 20-24.

236. Уткин А.В. Классификация форм и методов управления инновационно-инвестиционной деятельностью в городе-центре субъекта Российской Федерации // Региональная экономика: теория и практика. – 2007.

- №2. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://saldo.ru/index.ru.html?kk=7975018d32&msg=53396>
237. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. – СПб.: Питер, 2002. – 400с.
238. Федулова Л., Пашута М. Розвиток національної інноваційної системи України // Економіка України. – 2005. – №4. – С.35-47.
239. Федулова Л.І. Технологічне прогнозування в системі інноваційної економіки // Економіка і прогнозування. – 2005. – №3. – С.20-31.
240. Философский словарь / Под ред. М.М.Розенталя, П.Ф. Юдина. (Узд. 2-е, испр. и доп.) . – М.: Политиздат, 1968. – 432 с.
241. Фінагіна О.В. Ринкова трансформація в регіоні: особливості розвитку та діагностування: Монографія / НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2005. – 228с.
242. Харченко В.А., Приходько Е.А. Региональная структурная политика как элемент реформирования экономики. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://rusnauka.com/>
243. Цебренко М. Інноваційна модель розвитку національної економіки України. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://www.iweir.org.ua/cebrenko.rtf>
244. Цимбал О.І. Концептуальні засади організації потенцій людського капіталу нації у створенні постіндустріальних умов існування. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://rusnauka.com/DN2006/Economics/5_cimbal.doc.htm
245. Цихан Т.В. Кластерная теория экономического развития // Теория и практика управления. – 2003. – №5. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: www.jurenergo.kiev.ua
246. Чевганова В., Брижань І. Кластери та їх економічне значення // Економіка України. – 2002. – №11. – С.35-41.
247. Чужиков В., Ільницький Д., Федірко О. Трансформаційні зміни в промисловій структурі Європейського Союзу // Економіка України. – 2006. –

№6. – С.85-93.

248. Чухрай Н. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення: Монографія. – Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2002. – 316с.

249. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 744с.

250. Шарко М.В. Основные положения и категориальные понятия концепции инновационного развития экономики // Проблемы науки. – 2006. – №1. – С.9-16.

251. Шарыгин М.Д. Территориальные общественные системы (региональный и локальный уровни организации и управления). Пермь, 2003.

252. Швебс Г.И. Концепция природно-хозяйственных территориальных систем и вопросы рационального природопользования // География и природные ресурсы. – 1987. – № 4. – С. 30-37.

253. Шевчук А.В., Щеглюк С.Д., Яремчук Р.Є. Міграційні процеси населення Закарпатської області // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Політика демографічного розвитку: сучасний стан та її перспективи в західному регіоні України (Збірник наукових праць). Випуск 5 (55) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповід. ред. академік НАН України М.І. Долішній. – Львів, 2005. – С. 601-610.

254. Шевчук Л.Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу: регіональний аналіз і прогноз. – Львів, 2003. – 489 с.

255. Шевчук Л.Т. Розміщення продуктивних сил. Навч. посібник. – Львів ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 150с.

256. Шевчук Я.В., Щеглюк С.Д. Підходи до районування за видами економічної діяльності // Часопис соціально-економічної географії. Збірник наукових праць. Випуск 2(1) – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2007. –С 140-145.

257. Шинкоренко Т.П. Структурні зміни в економіці України: порівняння із загальносвітовими тенденціями // Економіка і прогнозування. – 2006. –№1. –

С.77-92.

258. Шкворець Ю.Ф. Роль інституційних чинників в інноваційному розвитку економіки // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики. Материалы десятой международной научно-практической конференции по инновационной деятельности. Киев-Симферополь-Алушта 2005. 343 с. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://www.iee.org.ua/files/conf/conf_article6.pdf

259. Шпачук О. В. Місто як уособлена територіальна соціально-економічна система. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01/ Харк. держ. акад. міськ. госп-ва. — Х., 2000. — 16 с.

260. Шукшунов В.Е., Габайдуллин, Ю.Ф. Гортишов, Сиразетдинов Р.Т., Ференец Р.Т. Организационные структуры технологических коммуникаций трансферта инноваций в наукоемком бизнесе // Проблемы и опыт. – 2001. – №3. – С.24-32.

261. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. М.: Экономика, 1995.

262. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и конъюнктуры). – М.: Прогресс, 1982. – 456с.

263. Щеглюк С.Д. Види трансформаційних процесів у ТСС // Регіональні географічні дослідження України та суміжних територій: Збірник наукових праць / Відп. ред. Ю.О. Кисельов. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – С. 192-194.

264. Щеглюк С.Д. Еволюція концепцій міжгалузевих територіальних комплексів у ринкових умовах // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи (Збірник наукових праць). Випуск 3 (XLVII). Редкол.: відповід. ред.. академік НАН України М.І. Долішній. – Частина 1. – Львів, 2004. – С. 52-66.

265. Щеглюк С.Д. Економічний підхід до розуміння сутності нових видів економічної діяльності // України син. Збірник матеріалів на пошану доктора економічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки Степана

Злупка. – Львів: видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С.439-446.

266. Щеглюк С.Д. Значення нових видів економічної діяльності у регіональному економічному розвитку та його трансформації // Стратегічний розвиток регіону – економічне зростання та інтеграція: Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, 11-12 травня 2006 року. Ч. I. – Чернівці, 2006. – С.68-70

267. Щеглюк С.Д. Інновації як фактор становлення й розвитку нових видів економічної діяльності в регіоні / Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: АНТ, 2004. – Вип.І. Економічні науки. Частина 2, 2004. – С.315-317.

268. Щеглюк С.Д. Інноваційний потенціал промислових підприємств Закарпаття: сучасний стан та особливості розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Соціально-економічний розвиток регіону: діагностика, стратегія, управління (Збірник наукових праць). Випуск 4 (60) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповід. ред. академік НАН України М.І. Долішній. – Львів, 2006. – С.259-269.

269. Щеглюк С.Д. Інтелектуальний потенціал регіону у контексті виникнення та впровадження нових видів економічної діяльності // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи: ресурси і механізми ефективного управління (Збірник наукових праць). Випуск 2 (58) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відповід. ред. академік НАН України М.І. Долішній. – Львів, 2005. – С. 325-337.

270. Щеглюк С.Д. Кластери і територіально-виробничі комплекси: конвергенційні та біфуркаційні аспекти розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Механізми управління ефективністю інновацій в регіоні. (Збірник наукових праць) / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Редкол.: Відп. ред. академік НАН України М.І. Долішній – Львів, 2005. – Вип. 1 (LI). – С.323-333.

271. Щеглюк С.Д. Нові перспективні види економічної діяльності в

Україні: регіональні особливості виникнення, становлення і напрямки розвитку азартного бізнесу в перехідній економіці / Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Інноваційний розвиток (Збірник наукових праць). / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Редкол.: Відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній Вип. 6 (XLIV). Част.4 – Львів, 2003. – С.294-305.

272. Щеглюк С.Д. Перспективи розвитку SPA-курортів гірських територій (на прикладі Закарпатської області) // Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій. Тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. / Редкол.: відп. ред. В.С.Кравців. – Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2006. –С.123-127.

273. Щеглюк С.Д. Роль кластерів у трансформації економіки регіону // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Обліково-аналітичні системи суб’єктів господарської діяльності в Україні” (м. Львів, 25-26 березня 2005р.), Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2005. – С.112-113

274. Щеглюк С.Д. Сучасні підходи до формування здорового способу життя молоді в інформаційному суспільстві. Матеріали Науково-практичної конференції “Державна молодіжна політика: проблеми і перспективи (регіональний аспект)”, Львів 29 грудня 2005 р. – Львів: Паіс , 2005.– С. 79-87.

275. Щеглюк С.Д. Трансформація демографічної поведінки населення під впливом нових інформаційних видів економічної діяльності / Формування ринкової економіки: Збірник наукових праць: Спец. вип.: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. “Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики”. – Том 1: Відтворення населення та його природний рух. – К.:КНЕУ, 2006. – С.239-246.

276. Щеглюк С.Д. Формування транспортно-логістичної системи прикордонного регіону (на матеріалах Львівської області) / Збірник матеріалів конференції “Управління великим містом: адміністрування та безпосередня демократія” (проблеми теорії і практики): Матеріали українсько-польської

конференції (Львів 4-5 грудня 2003 р.). – Львів, 2004. – С. 427-434.

277. Щеглюк С.Д., Бережна І.В. Інноваційні кластери як чинники підвищення конкурентоспроможності регіону // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Конкурентний потенціал і європейська інтеграція (регіональні аспекти) (Збірник наукових праць). Вип.1 (57) / НАН України, Інститут регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній – Львів, 2006. – С.89-97.

278. Экология человека. Словарь-справочник / Н.А. Агаджанян – М., 1997. – 208с.

279. Экономический словарь / Под ред. А.И. Архипова.-М., 2001. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://yas.yuna.ru>

280. Яковец Ю.В. Ускорение научно-технического прогресса: теория и экономический механизм. М.: Экономика, 1988.

281. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века / Междунар. ин-т П. Сорокина - Н. Кондратьева. – М.: ЗАО “Издательство “Экономика”, 2004. – 444с.

282. Ямненко Г.Є. Освітній компонент інформаційного суспільства // Науково-технічна інформація. – 2006. – №4 – С.10-13.

283. Яремко Л.А. Проблеми інституційного забезпечення інноваційного розвитку регіону // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия: Экономическая. – 2006. – Вып.103-3. – С.164-168. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: http://library.donntu.edu.ua/fem/vip103-3/103-3_35.pdf

284. Яцків М.І. Теорія економічного аналізу. – Львів: Світ, 1993. – 216с.

285. Domański R. Recombinacja czynników gospodarczych i rozwój regionalny / Gospodarka i polityka regionalna okresu transformacji. – Toruń, 2001. – S. 7–26.

286. Drucker P. Innovation and Entrepreneurships: Practice and Principles, Harper Business, 1993.

287. Frimmen K. The Economics of industrial innovation; 2 edn. Frances

Pinter, London, 1982.

288. NACE 2007. [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу:
<http://circa.europa.eu/irc/dsis/nacespacon/info/data/en/2007%20introduction.htm>

289. Porter Michael E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. 1998. – November – December. – P.77-90.

290. Tidd J., Bessant J., Pavitt K. Managing Innovation: Integrating Technological, Market and Organizational Change. John Wiley & Sons, 2005. P.38.

ДОДАТОК А

Анкета

Відносини у віртуальній реальності, або чи не загрожує вам комп'ютерна залежність?

Як Ви можете дізнатися, чи є для Вас Інтернет захопленням, або Ви вже знаходитесь від нього в найповнішій залежності? Якщо Ви думаєте, що залежність прямопропорційна часу, проведеному в мережі, то Ви глибоко помиляєтеся. Деякі люди, під час різних досліджень відповідають, наприклад, що проводять в мережі близько 20 годин в тиждень, а насправді виходить, що не менше сорок, намагаючись таким чином довести собі, що проблеми не існує. Тому, час не є критерієм оцінки інтернет-залежності. Найбільш важливими є причини використання Інтернету у Вашому житті і те, як Ваше віртуальне життя впливає на взаємини з іншими людьми в реальному житті. Давайте спробуємо з'ясувати Ваші мотиви і цілі використання Інтернету і вплив його на Ваше життя. Сподіваюся, представлений тут тест дасть Вам можливість переосмислити Ваше відношення до використання всесвітньої павутини.

Таблиця А 1

1	Ваш вік, стать _____
2	Чи маєте вдома комп'ютер (Підкресліть правильну відповідь) Так Ні
3	Чи буваєте Ви в Інтернет-клубах? (Підкресліть правильну відповідь) Так Ні
4	З якою метою використовуєте комп'ютер? (Підкресліть правильну відповідь) Навчання Розвага Спілкування
5	Скільки часу Ви б бажали проводити за монітором щоденно? (Підкресліть правильну відповідь) 1-2 год. понад 2 год.
6	Чи втомлюєтеся Ви від роботи за комп'ютером? (Підкресліть правильну відповідь) Втома залежить від: - часу, проведеного за монітором; - якості монітору; - функційних можливостей комп'ютера; - особливості роботи за комп'ютером
7	Який Ваш стаж роботи за комп'ютером? (Підкресліть правильну відповідь) - рік - 2 роки - Понад 2 роки
8	Чи користуєтесь Інтернетом і в яких цілях? (Підкресліть правильну відповідь) - навчання - пошук інформації (веб-серфінг) - спілкування (чати, форуми, сайти знайомств) - розваги (он-лайнкові мережеві ігри) - робота (купівля товарів через мережу)

ТЕСТ НА ВИЯВЛЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ

Таблиця А 2

		Мене це не стосується	Рідко	Час від часу	Інколи	Часто	Завж ди
1	2	3	4	5	6	7	8
	Бали	0	1	2	3	4	5
1	Як часто ви залишаєтеся on-line довше, ніж мали намір?						
2	Наскільки часто ви ігноруєте домашні обов'язки, щоб подовше побути в мережі?						
3	Наскільки часто ви віддаєте перевагу спілкуванню з Інтернетом спілкуванню зі своїми друзями?						
4	Чи зав'язуєте ви нові відносини з користувачами Інтернету?						
5	Наскільки ті, що часто оточують скаржаться, що ви проводите за комп'ютером дуже багато часу?						
6	Чи буває, що ваше навчання в школі або інституті страждає через те, що ви проводите дуже багато час on-line?						
7	Як часто ви перевіряєте пошту, перш ніж зайнятися необхідними справами?						
8	Як часто продуктивність вашої роботи страждає із-за зануреної в Інтернет?						
9	Чи буває, що ви приймаєте оборонну позицію або стаєте скритними, коли хтось питає, що ви робите в мережі?						
10	Наскільки часто ви прагнете замістити тривожні думки про своє життя заспокійливими думками про Інтернет?						
11	Чи часто ви передчуваєте черговий сеанс on-line?						
12	Чи буває, що ви відчуваєте, що життя без Інтернету було б нудним, порожнім і безрадісним?						
13	Чи часто ви гарячкуєте, кричите і виходите з себе, коли хтось заважає вам під час сеансу on-line?						
14	Наскільки часто ви відмовляєте собі уві сні із-за нічних входжень до мережі?						
15	Коли ви поза мережею, наскільки часто вас захоплюють думки об Інтернет або фантазії про підключення?						

16	Як часто ви, знаходячись on-line, говорите собі: «ну ще декілька хвилиночок»?						
17	Чи намагалися ви скоротити час перебування в Мережі, але безуспішно?						
18	Чи часто ви намагаєтесь приховати від інших тривалість вашого перебування в мережі?						
19	Як часто ви віддаєте перевагу Інтернету над спілкуванням з людьми?						
20	Як часто у вас погіршується настрій, з'являється дратівливість або пригніченість, коли ви поза мережею, ізникають, як тільки ви підключилися?						

ПІДСУМУЙТЕ СВОЇ БАЛИ І НАПИШІТЬ ЇХНЮ КІЛЬКІСТЬ: _____

ДЯКУЮ ЗА УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ ТА ТЕСТУВАННІ

Опрацювання результатів тесту.

Після того, як ви відповіли на всі питання, складете отримані числа. Чим більше підсумкова цифра, тим сильніше у вас виражена залежність від Інтернет і серйозніше проблеми, викликані використанням комп'ютера.

Підсумкова цифра в інтервалі від 20 до 49 – ви звичайний користувач Інтернет. Часом ви залишаєтесь в мережі небагато довше, ніж зазвичай, але ви в змозі контролювати використання Інтернету.

Підсумкова цифра в інтервалі від 50 до 79 – ви стикаєтесь з проблемами унаслідок надмірного використання Інтернету час від часу або часто. Вам потрібно звернути увагу їх на вплив на ваше життя.

Підсумкова цифра в інтервалі від 80 до 100 – надмірне використання Інтернету породило значні проблеми у вашому житті. Вам необхідно усвідомити вплив Інтернету на ваше життя і зайнятися проблемами, безпосередньо зв'язаними з використанням Інтернету.

ДОДАТОК Б

Таблиця Б 1

Результати опитування та тестування учнів 9-11 класів загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 65 м. Львова
Відносини у віртуальній реальності
11 клас (16 років)

Респонденти	Вік	Стать		Комп'ютер вдома		Інтернет-клуби		Мета використання комп'ютера*			Бажаний час		Втома				Стаж роботи за комп'ютером			Мета використання Інтернету**				
	16	Ч.	Ж.	Так	Ні	Так	Ні	Н.	Рз.	Сп.	1-2 год	>2 год	Час	Якість монітора	Можливості функц.	Особливості роботи	1	2	>2р.	Н.	І.	Сп.	Рз.	Рб.
1	+	+		+			+	+	+		+		+						+	+				
2	+	+		+			+	+	+		+		+						+		+			
3	+		+	+			+			+		+		+			+					+		
4	+	+		+			+		+			+		+					+		+			
5	+	+		+			+	+	+		+					+	+			+				
6	+	+			+		+		+			+	+	+					+				+	
7	+	+		+			+	+	+			+			+				+	+				
8	+		+		+		+	+			+					+	+				+		+	
9	+		+		+		+		+			+		+			+				+			
10	+		+		+		+			+		+	+					+			+	+		
11	+	+		+		+			+			+	+						+				+	
12	+	+		+			+	+	+			+	+						+					
13	+		+		+		+	+	+		+			+		+	+			+				
14	+		+	+			+	+	+		+					+		+		+				
15	+		+	+			+	+	+		+		+						+	+				
16	+		+		+		+		+		+		+				+			+				
17	+		+		+		+	+	+		+		+				+				+			
18	+		+	+		+		+	+		+					+			+		+		+	
19	+	+		+		+		+			+				+				+	+				
20	+		+	+			+	+	+		+		+						+	+				
21	+	+		+		+			+		+		+						+		+	+	+	
22	+	+		+		+		+	+		+		+						+					
23	+	+			+	+		+	+			+	+				+				+		+	
24	+		+	+			+	+	+			+	+						+	+			+	
25	+		+		+		+	+				+		+			+	+						
26	+	+			+	+		+				+	+		+				+	+			+	
27	+	+		+			+	+	+		+		+						+	+				
28	+		+		+	+		+	+	+	+					+		+		+	+	+	+	
29	+	+		+			+	+		+		+		+					+		+	+		

Продовження Додатку Б

Продовження табл. Б 1

30	+	+		+			+	+	+			+	+					+		+				
31	+		+		+		+	+			+		+		+				+	+	+			
32	+		+	+			+	+	+		+		+						+	+				
33	+		+	+			+	+	+	+	+					+		+		+	+	+	+	
34	+		+	+			+	+	+		+		+	+				+			+			
35	+		+		+		+	+			+		+	+				+			+	+		
36	+		+	+			+	+			+		+						+		+	+		
Всього	36	16	20	23	13	8	28	28	26	5	22	14	22	9	4	7	11	8	18	19	19	6	10	0

*Мета використання комп'ютера: Н. – навчання, Рз. – розваги, Сп. – спілкування;

** Мета використання Інтернету: Н. – навчання, І. – інформація, Сп. – спілкування, Рз. – розваги, Рб. – робота.

Таблиця Б 2

Результати тестування на інтернет-залежність

Групи	Вік	Стать	
	16	Ч	Ж
Перша 0-20-49	30	13	17
Друга 50-79	3	2	1
Третя 80-100			
Всього			

Таблиця Б 3

Не користуються взагалі Інтернетом

16 р., чол,	16 р., жінок
1	2

Продовження Додатку Б

Таблиця Б 4

Респонденти: 15 –річні школярі

Респонденти	Вік	Стать		Копм. вдома		Інтернет-клуби		Мета використання комп'ютера*			Бажаний час		Втома				Стаж роботи за комп.			Мета використання Інтернету**				
		Ч.	Ж.	Так	Ні	Так	Ні	Н.	Рз.	Сп.	1-2 год.	>2 год.	Час	Якість монітора	Можливість функц.	Особливості роботи	1	2	>2р.	Н.	І.	Сп.	Рз.	Рб.
1	+		+		+		+		+		+		+						+		+			
2	+	+		+			+	+			+					+	+			+				
3	+	+			+	+		+				+				+	+			+				
4	+		+		+		+		+		+		+				+			+				
5	+	+		+			+	+	+		+		+				+			+				
6	+	+		+		+			+		+			+					+		+	+		
7	+	+		+		+			+			+	+				+				+			
8	+	+		+		+		+				+	+					+		+	+			
9	+	+		+			+		+			+	+					+			+			
10	+	+		+			+	+	+		+		+						+	+				
11	+	+		+		+		+	+	+	+		+			+		+		+				
12	+	+			+		+	+	+		+					+	+			+				
13	+	+		+		+		+	+		+				+	+			+		+		+	
14	+		+	+		+		+		+	+					+	+				+	+		
15	+		+		+		+	+	+		+			+			+				+			
16	+		+		+		+	+			+			+			+				+			
17	+	+		+		+		+	+			+	+	+				+						
18	+	+		+			+	+	+			+	+	+				+				+	+	
19	+	+			+	+			+		+		+				+				+			
20	+	+		+		+		+	+			+	+						+	+				+
21	+	+			+	+			+			+		+				+					+	
22	+	+			+	+			+	+		+			+	+		+				+	+	
23	+	+			+		+		+	+	+				+			+				+		
24	+		+	+			+			+	+				+		+			+				
Всього	24	18	6	14	10	11	13	14	18	5	15	9	12	6	4	7	11	7	6	11	10	6	4	1

*Мета використання комп'ютера: Н. – навчання, Рз. – розваги, Сп. – спілкування;

** Мета використання Інтернету: Н. – навчання, І. – інформація, Сп. – спілкування, Рз. – розваги, Рб. – робота.

Продовження Додатку Б

Таблиця Б 5

Результати тестування на Інтернет-залежність

Групи	Вік	Стать	
	15	Ч	Ж
Перша 0-20-49	21	16	5
Друга 50-79	1	1	
Третя 80-100	15		
Всього	21		

Не користуються взагалі Інтернетом: 1 дівчина (15р.), 1 хлопець.

Продовження Додатку Б
Таблиця Б 6

Респонденти: школярі 13-14 років

Респонденти	Вік		Стать		Комп'ютер вдома		Інтернет-клуби		Мета використання комп'ютера*			Бажаний час		Втома				Стаж роботи за комп.			Мета використання Інтернету**				
	13	14	Ч	Ж	Так	Ні	Так	Ні	Н	Рз.	Сп.	1-2 год	>2 год	Час	Якість монітора	Можли вості функц.	Особливості роботи	1	2	>2р.	Н	І	С	Рз.	Рб.
1		+		+	+			+	+	+		+					+			+		+	+	+	
2		+	+		+			+	+			+		+					+			+			
3		+	+		+			+	+			+		+					+			+			
4		+	+		+			+	+		+	+		+						+	+				
5		+	+		+		+		+	+			+	+						+					+
6		+	+			+		+	+	+			+	+				+			+				
7		+		+	+			+		+		+					+	+			+				
8		+		+		+		+	+			+		+				+			+				
9		+		+	+			+	+	+			+	+						+	+				
10		+		+	+			+	+	+		+		+						+		+			
11		+		+		+		+		+		+		+				+			+				
12		+		+		+		+	+			+		+				+							
13		+		+	+			+		+		+		+				+				+			
14		+	+			+	+		+	+			+	+						+	+		+	+	
15		+		+	+		+		+	+	+	+					+			+	+		+	+	
16		+	+		+		+			+			+	+				+			+				
17		+	+		+			+	+			+		+				+			+				
18		+		+	+			+	+	+		+		+						+		+			
19		+		+	+			+	+			+		+						+		+			
20		+		+		+	+		+	+	+	+			+			+			+	+	+		
21		+	+		+			+	+	+			+	+						+	+	+		+	
22		+	+		+			+		+			+	+						+	+				
23		+	+			+		+	+			+			+			+			+				
24		+	+		+			+	+			+				+	+			+	+				
25	+		+		+		+			+			+	+				+						+	
26	+		+		+			+	+	+		+		+						+	+				
27	+			+		+		+	+				+				+	+			+				
28	+			+	+			+	+	+		+					+	+				+	+		
Всього	4	24	14	14	20	8	6	22	22	18	3	19	9	20	2	1	5	13	2	13	17	11	5	5	1

*Мета використання комп'ютера: Н. – навчання, Рз. – розваги, Сп. – спілкування;

** Мета використання Інтернету: Н. – навчання, І. – інформація, Сп. – спілкування, Рз. – розваги, Рб. – робота.

Продовження Додатку Б

Таблиця Б 7

Результати тестування Інтернет-залежності у 13-14 річних школярів

Групи	Вік	Стать	
	14	Ч	Ж
Перша 0-20-49	20	13	7
Друга 50-79			
Третя 80-100			
Всього			

Таблиця Б 8

Не користуються взагалі Інтернетом

14 р., чол,	14 р., жін
2	6